

Etika suvremenih oružanih sukoba na primjeru sukoba u Afganistanu

Mlinarić, Mario

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Libertas International University / Libertas međunarodno sveučilište**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:223:597296>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-24**

Repository / Repozitorij:

[Digital repository of the Libertas International University](#)

**LIBERTAS MEĐUNARODNO SVEUČILIŠTE
ZAGREB**

MARIO MLINARIĆ

DIPLOMSKI RAD

Etika suvremenih oružanih sukoba na primjeru sukoba u
Afganistanu

Zagreb, studeni 2022.

**LIBERTAS MEĐUNARODNO SVEUČILIŠTE
ZAGREB**

**DIPLOMSKI SVEUČILIŠNI STUDIJ
Međunarodni odnosi i diplomacija**

Etika suvremenih oružanih sukoba na primjeru sukoba u Afganistanu

**Contemporary armed conflicts ethics on the example of the conflict in
Afganistan**

KANDIDAT: Mario Mlinarić

MENTOR: izv. prof. dr. sc. Stipe Buzar

Zagreb, studeni 2022.

Sadržaj

Sažetak	5
Summary	5
1. Uvod	6
1.1. Obrazloženje teme	6
1.2. Predmet i cilj rada.....	7
1.3. Istraživačka pitanja	8
1.4. Hipoteza rada	8
1.5. Metode istraživanja.....	8
1.6. Doprinos rada	8
2. Teorija pravednog rata	9
2.1. Teorija pravednog ratovanja	9
2.1.1. <i>Jus ad Bellum</i>	23
2.1.2. <i>Jus in bello</i>	26
2.1.3. <i>Jus post bellum</i>	30
2.2. Tradicija pravednog ratovanja i međunarodno ratno pravo.....	31
2.2.1. Načelo vojne nužde.....	41
2.2.2. Atentat.....	42
3. Povijest sukoba u Afganistanu	45
3.1. Povijest Afganistana	45
3.2. Geneza sukoba u Afganistanu	47
4. Suvremeni načini i sustavi ratovanja primijenjeni u Afganistanu	50
4.1. Novi načini/oblici ratovanja	50
4.2. Precizno vođeno streljivo	52
4.3. Novi sustavi/sredstva u primjeni u Afganistanu.....	56
4.3.1. Smrtnost	56
4.3.4. Zapovijedanje usmjereno na misiju	58
4.4. <i>Jus in bello</i> analiza suvremenih načina i sustava ratovanja primijenjenih u Afganistanu	59
4.4.1. Prilagodljivost pravila.....	60
5. Zaključak	62
6. Literatura	64
7. Slike	68
8. Izjava o akademskoj čestitosti	69
9. Životopis	70

Sažetak

U radu se obrađuje uporaba suvremenih sustava i moralnost njihove uporabe na primjeru oružanog sukoba u Afganistanu. Suvremeni sustavi kao što su borbene bespilotne letjelice i pametne bombe sve se više koriste u sukobima današnjice. Spomenuti sustavi najčešće se upotrebljavaju u urbanim sredinama, gdje se vrlo teško provodi jasna proporcionalnost i diskriminacija temeljem teorije pravednog rata i međunarodnog ratnog prava. Promjene u načinima djelovanja kao i povećana razorna moć sredstava i sustava koji se primjenjuju na ciljeve s velikih udaljenosti, vođeni daljinski, daju sigurnost našim vojnicima, međutim izgubljen je moralni agent na terenu. Sredstva koja su stavljena čovjeku u ruke imaju nesagledive posljedice na život civila u području oružanog sukoba, ali i na moralnost aktivnih sudionika. Asimetričnost odnosa snaga u oružanom sukobu dodatno utječe na promjene u načinima primjene raspoloživih sredstava kao i u modifikaciji načina djelovanja dovodeći u pitanje moralnost oružanog sukoba temeljem tradicionalne teorije pravednog rata.

Ključne riječi: moralnost, proporcionalnost, diskriminacija, Afganistan, bespilotne letjelice

Summary

The paper deals with the use of modern systems and the morality of their use on the example of the armed conflict in Afghanistan. The use of modern systems such as combat drones and smart bombs are increasingly being used in today's conflicts. The mentioned systems are most often used in urban areas, where it is very difficult to implement clear proportionality and discrimination based on the theory of just war and international laws of war. Changes in the methods of operation as well as the increased destructive power of means and systems that are applied to long-distance remotely guided targets give security to our soldiers, however, the moral agent on the ground is lost. The means that have been placed in the hands of man have incalculable consequences on the life of civilians in the area of armed conflict, but also on the morality of active participants. The asymmetry of the relationship of forces in an armed conflict additionally affects changes in the methods of application of the available resources as well as in the modification of the methods of action, calling into question the morality of the armed conflict based on the traditional theory of just war.

Key words: morality, proportionality, discrimination, Afghanistan, drones

1. Uvod

1.1. Obrazloženje teme

Oružani sukobi 21. stoljeća obilježeni su promjenama u načinima djelovanja kao i u povećanoj razornoj moći sredstava i sustava koji se primjenjuju na ciljeve s velikih udaljenosti, vođeni daljinski. Sredstva koja su stavljena čovjeku u ruke imaju nesagledive posljedice na život civila u području oružanog sukoba, ali i na moralnost aktivnih sudionika. Asimetričnost odnosa snaga u oružanom sukobu dodatno utječe na promjene u načinima primjene raspoloživih sredstava kao i u modifikaciji načina djelovanja dovodeći u pitanje moralnost oružanog sukoba temeljem tradicionalne teorije pravednog rata.

Sv. Augustin, utemeljitelj teorije pravednog rata, promišljao je o pitanju pravednog rata, ali ista takva promišljanja o pravednosti i nepravednosti oružanog sukoba vode se od davnina. Možemo pratiti razmišljanja antičkih filozofa kao i filozofa iz Azije sve do danas.

Ovim radom želi se utvrditi zadovoljava li provedba današnjih oružanih sukoba kriterije pravednosti rata na primjeru sukoba u Afganistanu, i to primjenom načina i sredstava koja su, zahvaljujući razvoju novih tehnologija, dostupna sukobljenim stranama.

S moralnog stajališta samo legitimne vlade imaju pravo, uključujući i pravo ratovati. Kao što je Toma Akvinski istaknuo, teorija legitimne vlasti temelj je teorije pravednog rata. Postavlja se pitanje primjenjuju li vođe politički i vojni odgovarajuće ciljeve, sredstva i načine, odnosno što teorija cilja, sredstava i načina znači u suvremenim oružanim sukobima s pozicije morala vođa u Afganistanu, koji odlučuju u oružanom sukobu.

Nadalje pitanje je kako se koncept pravednog razloga može pomiriti s oružanom humanitarnom intervencijom. Često su u humanitarnim intervencijama oružane snage međunarodne zajednice neophodne za učinkovit otpor agresoru jer lokalno stanovništvo uglavnom nije u stanju učinkovito se oduprijeti, ili je barem u nepovoljnijem položaju od agresora. Teroristi također mogu izvršiti agresiju. Oni mogu koristiti silu za kršenje prava drugih. Nakon takve agresije odrekli su se svih prava da ne budu napadnuti. Teroristi u većini svojih akcija vrše agresiju jer terorizam je zapravo korištenje sporadična nasilja pravilno odabranog za maksimiziranje učinka, posebno protiv civila, sa željom širenja straha među stanovništvom nadajući se da će strah ubrzati njihove političke ili druge zahtjeve. Teroristička skupina očito je upotrijebila oružanu silu kako bi preuzela kontrolu nad letjelicom koju je koristila kao projektil 11. rujna 2001. za napad na ciljeve u Sjedinjenim Američkim Državama. Napad je izvršen na ključne objekte kako za SAD tako i za ostatak

svijeta Pentagon i Svjetski trgovački centar u New Yorku. Ovaj čin agresije kršenje je nacionalnog suvereniteta i teritorijalnog integriteta Sjedinjenih Američkih Država i napad na ljudska prava i živote stanovnika. Naravno, ako su veze između terorista i talibanskog režima u Afganistanu dobro istražene, onda i obrana i napadi na talibansku vladu imaju smisla. Postoje mnoge indicije da je ona opskrbljivala teroriste ljudima, novcem i sigurnim skloništima.

U prvom poglavlju uvodom je predstavljen rad, istraživačka pitanja, hipoteza, metode i doprinos rada.

Drugo poglavlje bavi se teorijom pravednog rata, tradicijom pravednog rata i međunarodnim ratnim pravom s fokusom na sukob u Afganistanu. Postavlja se pitanje kako tradicionalna moralna načela unutar kojih se propitkuju oružani sukobi promijeniti na suvremene oružane sukobe.

Poglavljje o povijesti Afganistana i genezi sukoba razmatra moralnu opravdanost talibanske potpore Al-Qaidi i međunarodne intervencije nakon 11. rujna 2001. Treba razmotriti koliko povijesni kontekst oružanih sukoba u području Afganistana kao i kulturološke razlike utječu na donošenje moralnih odluka vođa u sukobu. Utječu li kulturološke razlike na moralnost vođenja oružanog sukoba, a time i na pravednost sukoba?

Poglavljje Suvremeni načini ratovanja i sustavi, odnosno sredstva koja se koriste u sukobu u Afganistanu od 2001. godine do danas razmatra moralnu primjenjivost suvremenih sustava/sredstava i načina ratovanja. Razmatra moralnu opravdanost primjene samoubilačkih napada na vlastito stanovništvo kao i moralnu opravdanost primjene sustava velike razorne moći na male ciljeve utopljene u civilno stanovništvo.

Petim poglavljem zaključuje se i potvrđuje ili osporava hipoteza o utjecaju suvremenih načina i sustava/sredstava ratovanja na ispunjavanje uvjeta definiranih teorijom pravednog rata.

1.2. Predmet i cilj rada

Predmet rada jest moralnost suvremenih oružanih sukoba s fokusom na sukob u Afganistanu od 2001. do 2020. godine kroz prizmu uporabe načina djelovanja i novih tehnoloških sredstava u sukobu.

Cilj je rada prikazati moralna pitanja i poteškoće koje se javljaju zbog primjene novih sredstava i sustava vođenja oružanih sukoba na primjeru sukoba u Afganistanu od 2001. do 2020. godine.

1.3. Istraživačka pitanja

1. Utječe li upotreba novih sustava/načina ratovanja na etiku suvremenih oružanih sukoba?
2. Koji su uzroci i razlozi početka oružanog sukoba u Afganistanu?
3. Koji su elementi teorije pravednog rata, a koji su od njih primjenjivi u moralnoj analizi oružanog sukoba u Afganistanu?
4. Kakva je moralna kvaliteta suvremenih načina i sustava ratovanja s obzirom na pravila *jus in bello*?

1.4. Hipoteza rada

U suvremenim oružanim sukobima primjenom novih načina i sustava/sredstava ratovanja ne ispunjavaju se uvjeti definirani teorijom pravednog rata.

1.5. Metode istraživanja

U radu su korištene deskriptivna metoda, analiza tekstova, primjena etičkih normi slučajeva.

1.6. Doprinos rada

Radom se želi istražiti koliko upotreba suvremenih sustava i načina djelovanja sudionika u oružanim sukobima utječe na moralnost oružanog sukoba. Također se želi utvrditi koliko upotreba suvremenih sustava i načina korespondira s teorijom i tradicijom ratovanja.

Moralnom analizom upotrebe sustava i načina u oružanom sukobu, koje je omogućila suvremena tehnologija, istražiti će se njihov utjecaj na uspješan završetak sukoba. Istražiti će se koje su posljedice upotrebe načina i sustava djelovanja na borce i neborce. Analizom uzroka i razloga oružanog sukoba u Afganistanu proučiti ćemo povijesni kontekst početka sukoba i definirati koliko su uzroci i razlozi za ulazak u sukob opravdani temeljem teorije pravednog rata.

Radom ćemo razjasniti moralnu opravdanost pružanja zaštite teroristima, kao i moralnu opravdanost napada na državu kao odgovor na napad terorista primjenom novih načina i sredstava djelovanja.

U radu se analizom elemenata teorije pravednog rata želi utvrditi njihova primjenjivost u moralnoj analizi suvremenih oružanih sukoba. Komparacijom tradicije pravednog ratovanja i međunarodnih ratnih pravila istražiti će se moralna kvaliteta suvremenih načina i sustava ratovanja.

2. Teorija pravednog rata

Od postanka ljudskog društva bilo je rata i organizirana nasilja. Pitanja o pravednosti rata postojala su u filozofskom razmišljanju o pravednom ratu od najranijih antičkih pjesnika do kasnijih grčko-rimskih filozofa i povjesničara. Ova razmatranja mogu se dalje pratiti u srednjem i novom vijeku razvoja pa do danas, ističe Buzar (Buzar S. , 2015). Također Buzar (Buzar S. , 2015, str. 305) navodi da se razvoj ove misli razdijelio u tri različite teorijske tradicije: amoralni realizam, pacifizam i teorija pravednoga rata. Teorija pravednog rata smatra se danas središnjom moralnom teorijom rata na Zapadu. Razvojem novih tehnologija i sustava ratovanja, kojima se može djelovati s većih daljina preciznije i efikasnije, mijenjaju se i načini odnosno taktike djelovanja vojnika koji koriste nova sredstva. Kada govorimo o novim sredstvima, mislimo na naoružane bespilotne i besposadne sustave kao i topničke projekte s samonavođenjem, tzv. pametne bombe. Navedena sredstva razvijena su početkom 21. stoljeća s namjerom zaštite civila u borbenom okružju, odnosno preciznijeg djelovanja na protivnika u težišno urbanom području. Međutim nemaju svi nove suvremene tehnologije i sustave te se, zbog nemogućnosti suprotstavljanja novim načinima i novim tehnologijama, oružani sukob seli u naselja gdje visoko učinkovita sredstva djeluju i na neborce, namjerno ili nenamjerno. Ovo izaziva polemike, kako moralne tako i pravne, po pitanju pravednog ratovanja. Razmišljanja o pravednosti i moralnosti rata dovela su današnji svijet do toga da ipak i pravno definira pravila ratovanja, koja su ponovo dovedena u pitanje razvojem novih tehnologija ili uporabom načina ratovanja kao odgovor na njih. Buzar (Buzar S. D., 2020, str. 85) ističe da je najbitnija teorija koja se bavi moralnim pitanjima u suvremeno doba teorija pravednog rata. Povijest teorije može se pratiti od prvih izvora u vrijeme klasične Grčke i starog Rima preko kasne antike i srednjeg vijeka sve do suvremenog doba. Međutim razvojem suvremenih sustava još se više dovodi u pitanje teorija pravednog rata i moralnost uporabe suvremenih sredstava u suvremenom okružju, što će u radu biti doneseno u nastavku na primjeru sukoba u Afganistanu.

2.1. Teorija pravednog ratovanja

U radu se postavlja pitanje može li se teorija pravednog rata, kao središnja moralna teorija rata na Zapadu, u potpunosti primijeniti na suvremene oružane sukobe. Suvremeni oružani sukobi događaju se između različitih kultura i u asimetričnu okružju ratovanja, gdje se upotrebljavaju sredstva i načini nespojivi u mnogo činjenica sa sredstvima ratovanja kada se razvijala sama teorija.

Kao što navodi Buzar (Buzar S. , 2015, str. 305), na razvoj teorije pravednog rata u povijesti

utjecali su mnogi filozofi, od kojih je najpoznatiji srednjovjekovni predstavnik sv. Toma Akvinski, koji je živio i djelovao u razdoblju od 1225. do 1274. godine. Buzar (Buzar S. , 2015), parafrazirajući Moseleya, ističe da su tijekom povijesti, na temelju pitanja pravednog rata, postojala dva ideološka fenomena – teorija pravednog rata i tradicija pravednog rata. Prema njima teorija pravednog rata usredotočuje se na filozofsku i moralnu raspravu da se moralni standardi moraju ispuniti kako bi se sukob započeo i vodio pravedno, dok se izraz tradicija pravednog rata odnosi na pravila, odnosno međunarodne sporazume s relevantnim dokumentima i konvencijama (poput Ženevske ili Haške konvencije), koje su bile manje-više poštovane tijekom povijesti.

U ovom radu bavimo se težišno tradicijom pravednog rata temeljeći raspravu na poštivanju moralnih načela odnosno pravila u sukobu koji se odvijao zadnjih dvadeset godina na teritoriju Afganistana.

Kako bismo vodili kvalitetnu raspravu po pitanju suvremenog pravednog ratovanja i tradicije pravednog ratovanja, poželjno je krenuti od jednog od začetnika tradicije pravednog rata Aurelija Augustina. Ipak iz njegovih spisa nije sasvim jasno je li zagovarao oružani sukob, i ako jest, kakav. U prvoj fazi svoga života, kada piše djelo „Contra Faustum“, Augustin opravdava sveti rat tvrdeći da su ratovi koji se vode po Božjoj zapovijedi pravedni, i to protiv onih koji ne vjeruju u Boga. Kasnije, u djelu „O državi Božjoj“ i u nekim pismima više se usredotočio na pitanje mira i s njime povezane odgovornosti sudionika u oružanim sukobima. Budući da o oružanom sukobu nije razmišljao sustavno već u fragmentima, njegovi pogledi o oružanom sukobu ostali su nedosljedni, u rasponu od opravdanja svetog rata u njegovim ranim godinama do kršćanskog pacifizma u njegovim kasnijim godinama. Augustin je napisao da oni koji pobjede u sukobu verbalno i uspostave mir nenasilnim sredstvima zaslužuju veću slavu i više mjesto u kraljevstvu nebeskom. Nastojao je opravdati kršćansko sudjelovanje u tekućem oružanom sukobu, a kasnije, u „O državi Božjoj“ nastojao je pomiriti zahtjeve kršćanske vjere s ograničenjima svijeta. Smatra da je korištenje nasilja ponekad potrebno, ali također se zalaže za izbjegavanje nasilja kada ono nije potrebno. Razmišljanje kojim se Augustin bavio uključuje razloge opravdavanja oružanog sukoba i razloge zašto se borci upuštaju u sukob u smislu pravde. Njime je nastojao opravdati sudjelovanje kršćana u oružanim sukobima koji su u tom trenutku odvijali, a kasnije u „O Državi Božjoj“ i pomiriti zahtjeve kršćanske vjere sa svjetovnim ograničenjima. Kao što je Augustin rekao oružani sukob neophodan je u nesavršenu svijetu u kojem živimo, on je instrument čija je jedina

svrha mir. Svi koji sudjeluju u oružanom sukobu jednako teže miru: „kao što ne postoji nitko tko se ne želi radovati, tako i nema nikoga tko ne želi mir (...) ratovi se vode u nakani mira.“ Iz ovoga proizlazi da je „mir idealan cilj oružanog sukoba, jer svi, čak i za vrijeme sukoba, teže miru, a pri sklapanju mira nitko ne teži sukobu“ (Augustin, 1996/III, str. 45). Stoga nije svaki mir pravedan, iako mu svi teže. Zato oružani sukobi u kojima se bori za nepravedan mir, ne mogu biti pravedni. Samo sukobi koji se vode po Božjoj volji i po zapovijedi Božjoj mogu se nazvati pravednim ratovima. Bog ne može nauditi nedostojnima, stoga se moramo pokoravati Božjim zapovijedima bez preispitivanja. Određene radnje, poput oružanog sukoba, imaju dvojaku prirodu, prema vječnom pravilu koje teži održavanju prirodnog poretka i zabrani odstupanja od njega. Ako čovjek te radnje samovoljno provodi, prema Augustinu (Augustin, 1887, str. 365), one su za osudu, a ako ih provodi po Božjoj zapovijedi, smatra da su vrijedne divljenja iz razloga što Bog nikada ne postupa iz okrutne navade već po pravednoj podjeli dijeli svakome ono što zaslužuje i upozorava one kojima je opomena potrebna. Augustin (Augustin, 1996/III, str. 37) navodi kako mudar čovjek treba poštovati Božje zapovijedi da se vode samo pravedni ratovi jer ako nisu istinski pravedni, on ne mora voditi ratove, stoga za mudra čovjeka ratova neće biti. Augustin (Augustin, 2005) smatra da se oružani sukob vodi radi mira i pravedan je onaj koji je u skladu s Božjom voljom. Oružani sukob utemeljen na kršćanskom poretku ima za cilj vratiti mir. Stoga je pravedni rat za one koji se protive miru i postupaju protiv volje Božje kazna. Bog donosi ciljeve i sredstva potrebna da bismo ih postigli. Oni koji ciljaju na sredstva, kao što su oni koji streme moći, koji vole nasilje, koji su okrutni i osvetoljubivi, ne teže miru nego za svoje grijehе zaslužuju biti kažnjeni. Krajnje željeno stanje svakog oružanog sukoba jest mir, pa tako i kaznenog (radi odmazde), a najviši je ideal mira – koji je moguć samo u državi Božjoj – savršeni mir. Prema Augustinu, oružani sukob praksa je ograničena karaktera čiji cilj nije uspostavljanje savršenog moralnog poretka nego sprečavanje trenutnih nepravdi i postizanje nesavršena mira, jedinog mogućeg mira u našem grešnom svijetu. Također moraju biti zadovoljena i dva druga kriterija. Prvo, Augustin je istaknuo da oružani sukob vodi ovlaštenu autoritet, onaj koji je dužan izvršavati Božju volju na zemlji. Tako Augustin (Augustin, 1887) razlikuje suverena, koji odlučuje o ratu, i vojnika, koji ide u rat i nikako ne smije dovoditi u pitanje odluke vladara. Na taj je način običan vojnik nevin u samom ratu jer on izvršava volju Božju na zahtjev vladara suverena, znajući da Bog ono što je nepravedno, nikada ne traži. Međutim nekad će se dogoditi da ovlaštenu autoritet možda neće voditi rat zbog vjere u Boga nego iz drugih, sebičnih, razloga. Stoga je Augustinu bilo ključno razgovarati o osobnim uvjerenjima vojnika. Vojnici pitanje

suvereniteta svojih vladara ne mogu dovoditi u pitanje ili odbiti sudjelovati u nepravednu ratu, ali dužni su u tom ratu biti vođeni moralnim pravilom, koji je zapovjedio Bog. Prema Augustinu (Augustin, 1887, str. 512-513), vojnici moraju imati osobna uvjerenja, što implicira da je težnja za mirom cilj rata koji nam je sam Bog odredio. Augustin savjetuje vojnike da budu „mirotvorci čak i u vrijeme rata i da u ratu teže miru koji ratom donose i onima protiv kojih se bore, izbjegavajući pritom nepotrebna zlodjela koja nisu nužna za pobjedu“ (Augustin, 1887, str. 513). Kako kaže Buzar, Augustin je sporadično razmišljao o pravednom ratu. Stoga se prema potrebi iznikloj iz gorućih problema iz njegovih spisa mogu izdvojiti sljedeće značajke opće teorije:

a. „O pravednome ulasku u rat (*jus ad bellum*)¹:

1. Što može poslužiti kao pravedan uzrok rata?
2. Kakve se namjere mogu smatrati ispravnima kada je riječ o ulasku u rat?
3. Koga se može smatrati kompetentnim autoritetom za proglašenje rata?

b. O pravednome vođenju rata (*jus in bello*):

1. Kolika je mjera sile moralno dopustiva pri vođenju rata?
2. Koga je u ratu moralno dopustivo ubiti ili ozlijediti?
3. U kojoj su mjeri u ratu dozvoljene varke?“ (Buzar S. , 2015, str. 307-308)

Imajući na umu ta pitanja, Augustin je dao prvi značajniji nacrt teorije pravednog rata. Međutim kod Augustina Božja država mjera je svih stvari, uključujući *ad bellum* pravednost rata i *in bello* pravednost rata. Međutim kod njega ne vidimo eksplicitnu tematiku pitanja upotrebe sredstava u ratu kao što je vidljivo kod kasnijih mislioca. Što je pravedno, a što nepravedno, određuje Bog, pa se opravdanje temelji na Božjoj riječi kod uporabe pojedinih sredstava, odnosno u svrhu konačnog cilja svakog rata opravdavaju se samo sredstva potrebna za mir. Augustin je rekao da će vojnik djelovati u skladu s ovim Božjim propisima samo ako ima osobno uvjerenje o pravednosti u ratu koji teži za mirom. Koliko se mogu primijeniti moralna načela sv. Augustina o pravednom vođenju rata na asimetrični rat² koji

¹ Međunarodno ratno pravo dijeli se na *ius ad bellum*, pravo koje određuje tko, kada i radi čega može povesti i voditi rat, te na *ius in bello*, pravo koje određuje dopuštena i zabranjena sredstva, oružja, strjeljiva i načine borbe u ratu, sudionike i objekte koji su uključeni i isključeni iz bojnih djelovanja, status neutralaca, postupak s ranjenicima, zarobljenicima, brodolomcima i ratom ugroženim stanovništvom, te detaljno propisuje procedure u karakterističnim ratnim situacijama (pregovori i parlamentarci, prekid vatre, primirje, pobjeda/kapitulacija, karteli, zapljena, postupak s različitim kategorijama imovine); primjena odredbi toga dijela ratnoga prava obvezna je čak i u ratu koji nije dopušten prema odredbama *ius ad bellum* (Hrvatska enciklopedija, 2021).

² Postoji mnoštvo definicija asimetričnog rata, no one se većinom svode na to da asimetrična prijetnja implicira da je jedna strana u nemogućnosti, zbog vlastitih slabosti ili zbog jačine protivnika, suprotstaviti se drugoj strani na konvencionalan način. Zbog toga slabija strana koristi oružje i taktiku (oslanjajući se uvelike na element

se provodio u Afganistanu vrlo je upitno, prije svega zato što se sukob nije odvijao na konvencionalan način nego na, kako teoretičari rata navode, asimetričan način, iako je vrlo teško naći simetričan način vođenja rata u bilo kojem sukobu. Ključno je napomenuti da se cijeli sukob odvija protiv lokalnog stanovništva, koje je drugačije kulture, vjere i shvaćanja vođenja rata u odnosu na zapadne sile koje su izvršile takozvanu humanitarnu intervenciju 2001. nakon terorističkog napada na SAD. Međutim vode li se naši suvereni Božjom voljom, kao što Augustin navodi, kod pokretanja i vođenja pravednog rata. Tadašnji predsjednik SAD-a, Bush mlađi, pokrenuo je rat u svrhu kažnjavanja planera, provoditelja i pomagača u provedbi napada na SAD iz, kako bi Augustin rekao, egoističnih razloga djelujući sredstvima koja protivnik ne posjeduje i nalažući svojim i koalicijskim vojnicima da uporbep neproporcionalnu silu protiv protivnika, a time i protiv stanovništva koje živi u području provedbe operacija kažnjavanja.

Opravdanost sredstava i pošten odnos vojnika u ratu ovisi o njihovom doprinosu cilju rata *ad bellum*, a to je mir. Kada govori o pravednosti rata *ad bellum* i pravednosti rata *in bello*, Augustin smatra da ovise o pretpostavci istine svetih spisa i Božjeg pravila. Temeljem navedenog ističe da je kazneni rat pravedan iz razloga što je to rat u kojem „pravedna“ strana vrši agresiju nad nekim tko je počinio „griješ“ iako „pravednoj“ državi ne čini materijalnu štetu. U izvjesnom smislu podržavanje rata kao kazne pretpostavlja paternalizam, odnosno nadmoćnost strane koja kaznu „provodi“. Međutim, s obzirom na vrijeme Augustinova promišljanja rata i činjenicu da je pravilo objave rata ukinuto u 20. stoljeću, uzimanje u obzir *in bello* pravdu, čak i samo za kršćanske vojnike, značajan je korak.

Toma Akvinski smatrao je neophodnim zadovoljavanje sljedeća tri kriterija kako bi se opravdalo rat:

1. „mora postojati opravdani razlog za rat, odnosno oni protiv kojih se rat vodi moraju počiniti neko zlo koje zaslužuje da bude ispravljeno,
2. rat može voditi samo suveren, jer njemu je povjeren da čuva državni mir od onih koji prijete, kako iznutra, tako i izvana,
3. postupanje u ratu treba se voditi kriterijem dobronamjernosti koji, u najopćenitijem smislu, podrazumijeva da se teži širenju dobra ili suzbijanju zla“ (Aquinas, 2005, str. 240-241).

Akvinski je smatrao da je treći kriterij posebno važan jer ako se dogodi da su prva dva uvjeta

iznenađenja) na načine koji nisu planirani ili očekivani, a koji bi mogli poremetiti ili reducirati nadmoć protivnika (Brzica, 2012).

ostvarena, a treći uvjet nije, cijeli rat smatra se nerazumnim.

Osim što je sistematizirao Augustinovo promišljanje o pravednom ratu, Akvinski je dao značajan doprinos postavljanju temelja modernih standarda ratovanja daljnjim artikuliranjem vojničkog standarda dobronamjernosti. Posebno je razmotrio sljedeća ključna pitanja:

1. „je li opravdano ubijanje nedužnih?
2. je li opravdano ubijanje iz samoobrane?
3. snosi li onaj koji nenamjerno počini ubojstvo krivicu za taj čin?“ (Aquinas, 2005, str. 264)

Akvinski (Aquinas, 2005) tvrdi da samoobrana, kao i svako drugo ponašanje, može imati višestruke posljedice, neke namjerne, druge ne. Namjerna je posljedica ta koju uzimamo u obzir prilikom provođenja moralnih procjena naših postupaka. Ako je svrha djela zaštititi vlastiti život, tada je ubojstvo moralno opravdano, a ne namjerno nanošenje štete drugima. Međutim, kako bi ubijanje u samoobrani bilo opravdano, sama namjera nije dovoljna. Prvo, uporaba nasilja u samoobrani mora biti proporcionalna cilju koji se želi postići činom samoobrane. Smije se upotrijebiti onoliko nasilja koliko je potrebno da spasite život.

Drugo, ako ga izvrši ili odobri ovlaštenu autoritet, kome je povjerena zaštita javnog interesa, tada je opravdano ubojstvo u samoobrani. Ubijanje u samoobrani znači da nas je osoba od koje se štitimo već napala, stoga je u određenom smislu odgovorna za stvarnu štetu kojom nam prijete. Akvinski je smatrao da je ubijanje grešnika, onih koji su činili nepravde, ispravno samo ako ga podupire ovlaštenu autoritet. Ovo zvuči apsurdno jer isključuje pravo pojedinca da ubije u legitimnoj samoobrani. Međutim Akvinski je samo tvrdio da je zabranjen bilo kakav oblik „naplate“ ili odmazde. Ograničenje se ovdje ne odnosi na ratove koje provodi suveren kako bi zaštitio povjereno mu društveno dobro. Stoga je ubijanje u samoobrani u ratu ispravno kada se ostvare ranije navedeni uvjeti. Dakle vojnici imaju pravo ubiti u samoobrani u svrhu zaštite vlastita života i razmjerno cilju kojemu teže, miru, odnosno očuvanju ili zaštiti zajednice. Ubijanje u samoobrani znači da su oni od kojih se štitimo prvi izazvali određenu štetu ili prijete ozbiljno nam nanijeti štetu.

Kad je riječ o ubijanju nevinih, Akvinski (Aquinas, 2005) smatra da je ono zabranjeno, osim ako Bog nije zapovjedio. Dakle oni koji se bore pod zapovjedništvom suverena koji izvršava volju Božju na zemlji, ako ubijaju nevine, ne čine nepravdu jer Bog ne može tražiti od njih da čine nepravdu. Međutim samo ubijanje nema smisla. To mora biti nenamjerno, predvidljivo, ali ga provode nadležna tijela, a sila potrebna za postizanje treba biti

proporcionalna. Ubijanje nevinih u ratu opravdano je ako su ovi kriteriji ispunjeni. Akvinski se nadalje bavi krivnjom onih čiji postupci dovode do neželjenih nuspojava. Prema njegovu mišljenju takav je tretman opravdan samo ako su ispunjeni sljedeći uvjeti:

1. „da su popratne loše posljedice nenamjeravane,
2. da je jedini način da se ostvari dobro kojem radnja teži takav da ujedno proizvodi i neko popratno zlo“ (Aquinas, 2005, str. 265).

To je načelo dvostrukog učinka, u filozofiji rata Tome Akvinskog jedan od najvažnijih momenata. Isticanje ovog načela u napadu na vojni cilj opravdava ranjavanje u ratu (ili ubijanje) civila koje se ne može izbjeći. Ovakvo je postupanje razumno ako zadovoljava navedene kriterije. Čak i vojnik čiji je cilj ratovanja postići dobro ne smije počinuti kazneno djelo nenamjerna ubijanja u ratu. Međutim s obzirom na to da su takva ubojstva ispravna samo u slučaju zadovoljavanja standarda proporcionalnosti, od vitalna je značaja u ratu da vojnici ne samo da imaju dobre namjere nego i da pažljivo razmotre posljedice svojih postupaka. Kod Akvinskog (Aquinas, 2005) čak je jasnije nego kod Augustina da svako djelovanje prije i tijekom rata treba biti vođeno dobrim namjerama, odnosno težnjom da se čini dobro. Radnje koje uz dobre namjere imaju i loše posljedice opravdane su samo u kontekstu dobrih namjera. Konačno, primjena standarda proporcionalnosti nadalje sugerira da, gledano iz perspektive pravednosti, vojnici moraju slijediti strože standarde kako bi njihova djelovanja u ratu bila opravdana.

Nakon Akvinskog ogroman doprinos teoriji pravednog rata dali su predstavnici takozvane škole iz Salamance, Francisco de Vitoria (1480. – 1546.) i Franco Suarez (1548. – 1617.). Polovicom 15. stoljeća postupno su teoretičari prirodnog prava uspostavili objektivnije standarde opravdanosti rata, dovodeći u pitanje ne samo prava kršćana nego i prava nevjernika koji trpe nasilje pod kršćanskim okriljem. Francisco de Vitoria i Francisco Suarez dva su najvažnija predstavnika ovoga doba, koji su slijedili zaključke Augustina i Akvinskog, te su pokazali da se kršćani mogu upustiti u ratovanje, bilo napadačko ili obrambeno. De Vitoria i Suárez (De Vitoria, 1557/II) definiraju napadački ili agresivni rat kao rat čiji cilj nije obrana i vraćanje oduzetog nego osveta za počinjene zločine nad nama. Gentili i Molina također su pisali o pravednom ratu tog razdoblja, a njihovi se stavovi uvelike poklapaju s onima De Vitorije i Suáreza, navodi Sharma (Sharma, 2008, str. 9-30). Stoga i u ovom razdoblju još uvijek postoji mogućnost pravednog rata za kaznu, ali standardi su stroži i objektivniji. Stoga je usmjerenje interesa ovih teoretičara uvelike na opravdavanje kaznenog rata. Takvo nasilje nikada nije opravdano, naročito ako je u ime religije koja

nikada ne može opravdati rat. Time De Vitoria utire put drugačijem pogledu na pravedni rat, u kojem se standard opravdanja rata morao temeljiti na nekom obliku materijalnog gubitka, a ne na obrani uvjerenja kao u srednjem vijeku. Mada se ovdje moramo zapitati jesmo li još uvijek u srednjem vijeku. Definirao je tri kriterija koja moraju biti ostvarena da bi se rat opravdao: legitimni autoritet, pravedan razlog i proporcionalnost. Legitimni autoritet, prema njemu, znači da rat može voditi samo država, vladar kojemu pripada potpuna vlast i koji je dužan štititi interese sebe i svojih podanika. To je naročito vidljivo u ofenzivnim ratovima zbog toga jer i pojedinci i narodi imaju pravo na samoobranu. Država, suveren, dužna je štititi svoje podanike i osvetiti ih nadoknadom prethodno prouzročenih gubitaka. Standard pravednog razloga De Vitoria (De Vitoria, 1557/II) ne definira kao prethodnici. Smatrao je da se rat može opravdati samo ako postoje objektivni materijalni gubitci koje rat namjerava ispraviti. Osobni ugled ili materijalni interesi vladara ne mogu opravdati rat kao ni zaštita i širenje vjere, širenje carstva ili države. Konačno, navodi De Vitoria (De Vitoria, 1557/II), nije svaki materijalni gubitak dovoljno opravdanje za rat, tj. gubitak mora biti toliki da je korištenje nasilja opravdano, odnosno veličina gubitka mora biti proporcionalna iznosu štete uzrokovane ratom. Ovdje se nalazi i treći kriterij, kriterij proporcionalnosti. Pitanje koje je razmatrao De Vitoria, kao i Akvinski, tiče se statusa nevinih ili, modernim riječima, statusa neboraca u ratu. U načelu De Vitoria tvrdi da je namjerno ubijanje nevinih, naročito žena, djece i stranaca ili putnika koji se slučajno nađu u napadnutoj zemlji, neopravdano. Nevini su oni koji nisu sudjelovali u materijalnom gubitku koji opravdava rat. Temeljem navedenog rat nije pravedan ako je njegova svrha naštetiti onima koji ne doprinose ili nisu doprinijeli pravednom razlogu za rat. Međutim De Vitoria ističe ako je nanošenje štete nevinima jedini način za postizanje ciljeva rata, odnosno ako je za mir neophodno, onda je to dopušteno i opravdano kao kolateralna šteta,³ čak i ako je to učinjeno s izričitom namjerom. Mora biti ispunjen jedan uvjet, ova akcija ne može učiniti cijeli rat nerazmjernim. De Vitoria posebno napominje da nije ispravno ozlijediti nevine, pa i s neizravnim i nenamjernim posljedicama, osim ako nema drugog načina za nastavak pravednog rata. Osim bavljenja legitimnošću ubijanja nevinih, De Vitoria također je istraživao status i ponašanje boraca u ratu. Smatrao je da vladar ne može ratnu pravdu uspostaviti samostalno već nju mora objektivno razmotriti određen broj učenih i mudrih ljudi. Dionik koji odlučuje o pravednosti rata dužan je odbiti sudjelovati u ratu ako smatra da je on nepravedan, čak i ako vladar zapovijedi drugačije.

³ **Kolateralan** (srednjovj. lat. *collateralis*), postranični, pobočni (npr. kolateralni ogranci); sporedni, usputni, uzgredni (npr. kolateralna šteta, kolateralne žrtve, kao posljedice ratnoga djelovanja). (Hrvatska enciklopedija, 2021)

Drugi, koji nisu izravno uključeni u odluku o ratu, nisu dužni ispitivati uzrok rata, ali mogu se osloniti na sud svojih nadređenih. Međutim, prema De Vitoriji, postojale su okolnosti u kojima je rat očito nepravedan. Tada neznanje nije isprika za sudjelovanje, čak ni onih najnižeg ranga. U ovom slučaju, ako su se vojnici borili zlonamjerno (*in mala fide*⁴), nisu bili izuzeti od odgovornosti.

Suarez je proširio De Vitorijine teorije i dodao im nova ograničenja. Također je bolje od De Vitorije ocrtao jasne razlike u pravednim razlozima između ratnih, predratnih i poslijeratnih pitanja (Suárez, 1944, str. 937). Njegov doprinos (Suárez, 1944, str. 937) uključuje uvođenje novih ratnih standarda i ponovno promišljanje pravednog tretmana vojnika u ratu. Prema novim ratnim kriterijima, koje je predložio Suarez, kada se razmatra pravednost rata, treba uzeti u obzir i vjerojatnost pobjede, točnije vjerojatnost pobjede treba procijeniti u smislu opsega rata. Rizik od potencijalnih gubitaka treba procijeniti kako bi se dovelo u ravnotežu ono što dobivamo od rata i ono što gubimo, odnosno izbalansirati ratnu korist i štetu. Iako to ne naziva tako, čini se da je ovdje Suarez, kako bi vrlo jasno definirao kriterije modernog ratovanja, definirao uvjete *ad bellum* koji moraju biti ispunjeni da bi velika vjerojatnost uspjeha opravdala rat. Suarez je uključio raspravu o težini procjene pravde *ad bellum* u ratne svrhe zahvaljujući dodatku ovog kriterija. U navedenoj definiciji on zagovara isprepletenu i uvjetovanu prirodu ratnih kriterija: kriterij proporcionalnosti i kriterij vjerojatnosti uspjeha za mjerenje ukupne korisnosti rata. Ipak postoji još jedna dimenzija Suarezovih kriterija vjerojatnosti za uspjeh, koja sadrži dodatno ograničenje koje zahtijeva od vladara da razmotre je li provođenje pravde putem rata u interesu države i njezinih podanika. Dakle samo se vojna akcija koja za posljedicu ima manje štete nego koristi može smatrati opravdanom. Svatko je dužan odbiti sudjelovati u ratu za koji smatra da je nepravedan, čak i ako vladar naredi drugačije. Suarez sistematizira sva De Vitorijina načela relevantna za pravedni rat (kao što je status neboraca) i nadopunjava ih eksplicitnijim odredbama koje zahtijevaju da svaki ratni čin bude proporcionalan ciljevima rata. Svaki je ratni čin opravdan u ratu ako služi svrsi i ako je neophodan za postizanje svrhe. Tako je Suarez uspostavio jasniju razliku između proporcionalnosti *ad bellum* i proporcionalnosti *in bello*, što je već bilo očito i kod De Vitorije, a kasnije će je teoretičari međunarodnog prava dalje razraditi.

⁴ mala fide [ma'la: fi:'de:] (lat.: u zloj vjeri, zlonamjerno, od malus: loš, zao + fides: vjera), u pravu, izraz kojim se označava da je određena osoba pri sklapanju kakva pravnoga posla ili u izvršavanju kakva pravnoga akta svjesna da postupa nepošteno ili protupravno, odn. da je – premda nije bila svjesna nepoštenosti ili protupravnosti svojega postupka – prema okolnostima to mogla ili morala biti. Postupanje mala fide u pravilu rezultira štetnim pravnim posljedicama po osobu koja na takav način postupa. Suprotan izraz bona fide, u dobroj vjeri, dobronamjerno, pošteno (Hrvatska enciklopedija, 2021).

Pravna paradigma teorije pravednog rata i utjecaj pravnih načela na moralno razmišljanje o ratu u spisima ovog doba i danas kao i u tradiciji, dominira. Kako bi rat mogao biti koristan za obje strane, važan je korak u tom pravcu argument koji zagovaraju i Suarez i De Vitoria. U protivnom moguće je da obje strane misle kako vode pravedan rat. U ovom slučaju netko ima pogrešno uvjerenje, ali nije svjestan toga, stoga onda i ne pati od krivnje u smislu svjesna upuštanja u nepravedni rat. Kao što kaže i De Vitoria, činjenica da smo oko pitanja pravednosti rata u zabludi, služi nam kao opravdanje (De Vitoria, 1557/II). Ovaj je argument istovjetan s Walzerovim argumentom o neovisnosti pravde *ad bellum* i pravde *in bello*, i tezom o statusu sudionika sukoba koja slijedi iz te neovisnosti. I De Vitoria (De Vitoria, 1557/II) ističe tu mogućnost kada navodi da podređeni mogu dobrovoljno i u dobroj vjeri krenuti u rat, s razumijevanjem da vladar vodi pravedni rat, a u biti to nije slučaj već vladar svjesno vodi nepravedan rat. U ovom slučaju podređeni su oslobođeni svake odgovornosti i kazne, iako zapravo krše pravdu u borbi jer de facto djeluju protivno pravdi. Samo očito i dokazivo neznanje može opravdati sudjelovanje u nepravednom ratu. Unatoč tome što su ispred svog vremena, ideje ovih autora još su uvijek ograničene kontekstom. Ovo ograničenje leži u činjenici da rat može biti na subjektivnoj razini pravedan za obje strane, ali ne i objektivno u odnosu na iznesene kriterije, stoga „objektivno“, rat je pravedan samo za jednoga, kaže Suarez (Suárez, 1944, str. 850).

Ubrzo nakon njih, u jeku Tridesetogodišnjeg rata (1618. – 1648.), objavljena je knjiga velikog europskog pravnika Huga Grotiusa (1583. – 1645.) pod naslovom *De Iure Belli et Pacis*. Buzar (Buzar S. , 2015, str. 308) ističe da Grotius u knjizi predstavlja uvjete sa sekularnoga stajališta po pitanju pravednoga rata. Također navodi kako Grotius, kao pravnik, teoretičar prava i otac današnjega međunarodnog prava, predlaže da se moralni uvjeti teorije pravednoga rata integriraju u međunarodno pravo ili pravo naroda (*ius gentium*), kako ga je on na početku zvao. Hugo Grotius bio je prvi teoretičar pravednog rata koji nije teolog niti je izravno povezan s vjerskim institucijama tog doba. Kada je Grotius razmišljao o pravednosti rata, nije kretao od opravdanosti sudjelovanja kršćana u ratu već je, razmatrajući neobuzdane vjerske ratove vođene diljem Europe u vrijeme njegova djelovanja, pokušavao uspostaviti kriterije koje su uspostavili De Vitoria i Suarez. Kako bi to učinio, prvo se morao sustavno pozabaviti odnosom između pravila Božjeg, prirodnog prava, prava nacija i građanskog prava u prethodnim publikacijama teoretičara ratnog prava, napominjući da su „uglavnom vrlo zbrkani i zbunjeni oko toga koji su prirodni, odnosno božanski, da ili su dio prava nacija, ili građanskog prava, odnosno pripadaju ili možda kanonskom pravu“ (Grotius,

2005, str. 1755). Za Grotiusa (Grotius, 2005) razgraničenje državnih prava bilo je vrlo važno, a mnogi prije njega mislili su da je to prazan pojam i vjerovali da je odnos između država isključivo stvar korisnosti ili neka vrsta vlastitog interesa. Ova Grotiusova ideja bila je protuteža tadašnjem prevladavajućem modelu, tzv. *Raison d'état*⁵, prema kojem je vrhovni princip države bio suverenitet i njezina sigurnost. Ova ideja ima svoje korijene u Machiavelijevoj političkoj filozofiji, koja tvrdi da u politici nema mjesta za moral već da su odnosi unutar i između država inspirirani isključivo nužnošću i interesom. Grotiusov rad bio je odgovor na moralni skepticizam i reakcija na politički amoralizam. Rat se stoga smatrao i stanjem bespravlja, a Grotius je vjerovao da postoji običajno pravo ili, kako je on to rekao, „ius commune, koji vrijedi među državama u vrijeme rata i u njegovoj provedbi“ (Grotius, 2005, str. 1753). Time je započeo novu fazu u teoriji pravednog rata, posebno u njezinu razvoju, gdje više ne vode glavnu riječ teolozi nego pravници i gdje se fokus premjestio s vjerskog morala na pravilnost rata. Time se otvorio prostor za uspostavu neovisnih kriterija pravednosti u ratu (tj. *jus in bello*). Prema Grotiusu pravedni rat jest alat za povratak ili osvetu za oštećena prava, ali ipak samo kao posljednje sredstvo. Stoga on smatra da pravedni rat nije u sukobu s Božjim pravilima ili pravilima prirode, ni s pravom nacija, koja se sastoje od usuglašena skupa pravila koja uređuju postupanja u ratu. Međutim, da bi bio opravdan, rat mora sâm zadovoljiti određene kriterije. Dakle Grotius se bavi iscrpno pitanjem *jus ad bellum*, uglavnom sintetizirajući ono što su već rekli njegovi prethodnici, prezentirajući iste razloge koje također navode kao opravdane *casus belli*⁶: samoobrana, povratak otetog vlasništva ili naplata nekog duga i kažnjavanje zbog prethodno nanesene štete koja je proistekla iz kršenja prava. Uz opravdan razlog rat treba biti proporcionalan u kontekstu *ad bellum*. To znači da ratna šteta ne smije biti veća od koristi rata. Uvijek bi konačan cilj rata trebao biti postizanje dobra ili barem umanjenje zla. Na kraju odluku o ratu treba odvagnuti naspram „razboritosti“ i hoće li takav rat dovesti do pobjede. Na primjer, dužnost je suverena da nikada ne vodi rat protiv države jednake snage ili jače od njene, s druge strane vojnici većinom ne participiraju u procesu razmišljanja o pravednosti rata, kao ni u utvrđivanju razboritih razloga za ulazak u rat. Radi navedenog vojnici ne mogu biti odgovorni za

⁵ *raison d'état* (francuski: državni razlog), u politici, načelo postupanja koje zagovara ostvarenje državnih interesa prije svega i pod svaku cijenu. Polazi od koncepcije da država, bez obzira na to kakav je njezin oblik i režim, posjeduje organsku tendenciju za povećanjem i unutarnjom konsolidacijom na račun svakoga drugoga mogućeg cilja i razloga, i stoga neizbježno teži kršenju moralnih i pravnih normi i uporabi nasilnih sredstava. Zametak te ideje je u Machiavellijevoj teoriji države, dok je pojam iskovao isusovac G. Botero u XVI. stoljeću. Do punog značenja dolazi u njemačkoj političkoj teoriji XIX. stoljeća (Hegel, Ranke, Treitschke, Meinecke) (Proleksis, 2014).

⁶ *casus belli* [ka:'zus be'l:i] (lat.: uzrok, povod ratu), izraz za događaj ili stanje koji neka država predočuje kao povod ili uzrok objavljivanja ili započinjanja rata protiv druge države (Hrvatska enciklopedija, 2021).

participiranje u neopravdanom ratu, odnosno u onom koji ne donosi korist. U slučaju da se pridržavamo pravde *ad bellum* najstrože što možemo, rat ne bi trebao za obje strane biti pravedan, iz razloga što istovremeno ne mogu biti točne jedna stvar i njezina negacija. Ali Grotius je rekao i da problemi nastaju onda kad nijedna od dviju strana nije postupila nepravedno u ratu. Također nekada država može izvršiti napad na drugu državu i raspolagati opravdanim razlogom za to, međutim ako podanici države koja je napadnuta nikako ne doprinose i nisu u prošlosti doprinijeli nastajanju pravednog razloga za rat, onda država koja je napala njihovu državu postupuje nepravedno kada protiv njih ratuje. Tada oni, smatra Grotius (Grotius, 2005), imaju razloga za samoobranu protiv strane koja, iako ima pravedan razlog za rat, taj rat izvodi na nepravedan način. Tako onda ne treba promatrati pravednost rata samo u odnosu na uvjete opravdanosti *ad bellum* već u svakom pojedinačnom postupku ratovanja. Ovdje Grotius po prvi put jasno odvaja pravedni ulazak u rat i, neovisno o njemu, pravedno ratovanje, odnosno *jus in bello*. Kao princip *jus in bello* Grotius (Grotius, 2005, str. 1188) najprije izdvaja proporcionalnost navodeći da je neophodno svaki postupak u ratu prosuditi u odnosu na dobra koja ima za cilj proizvesti i zla koja namjerava spriječiti, a ne samo u smislu krajnjeg ishoda već i sredstava neophodnih za realizaciju tog cilja. Obje strane, navodi Grotius (Grotius, 2005, str. 1276), „neovisno o pravednosti njihova rata, prema prirodnom pravu uživaju jednaka prava da rane i/ili ubiju pripadnike druge strane koji sudjeluju u ratu“. Ovo se pravo „da rane i/ili ubiju proteže i na saveznike naših neprijatelja koji u bilo kojem trenutku uđu u rat“ (Grotius, 2005, str. 1256). Dok prirodno pravo ponekad dopušta ubijanje nevinih, međunarodno pravo nameće ograničenja koja zabranjuju brutalnost u ratu, opravdavajući samo ubojstva i ranjavanja potrebna za postizanje pobjede i nalažući kazne za one koji počine nepotrebne zločine. Kao i prethodnici Grotius misli da je ranjavanje ili ubijanje nevinih u određenim situacijama opravdano, odnosno u slučaju da je to jedini način za postizanje zacrtanog cilja ili zaštitu odnosno spašavanje velikog broja sudionika rata. Inače je ranjavanje djece u ratu uvijek nepropisno i pravno kažnjivo, dok je nanošenje štete ženama opravdano samo kada zaslužuju kaznu, odnosno kada one svojim ponašanjem doprinose borbi. Uz prethodno spomenuta ograničenja pravednog rata Grotius je uveo i druga pravila *jus in bello* koja nalaže pravo naroda: formalna najava rata, obmanjivanje i neiskazivanje istine dopušteno je, ali davanje lažnih obećanja i zakletvi koje ne namjeravamo ispuniti nije, časno postupanje sa zarobljenicima i milost te sigurnost onih koji trenutno ne prijete miru, uključujući i pod jasno navedenim uvjetima predaju neprijateljskih vojnika, korištenje određenih sredstava, poput otrova, oduzimanje dobara, ali samo u onoj mjeri koliko je to dopušteno načelom proporcionalnosti ili, Grotiusovim

riječima, u obliku pravedne kazne. Količina koja je veća od dopuštene, mora biti vraćena prijašnjem vlasniku, pa i u pravednom ratu, poštujući uvjete primirja, otkupnine i razmjene zarobljenika, kao i sličnih ugovora za vrijeme rata i nakon njega. Grotius smatra da se i predratna i ratna pravda jednako upravlja pravom nacija ili prirodnim pravom. Iako prirodno pravo smatramo univerzalnim, utemeljeno je racionalno i temelj je moralnog ponašanja, pravo nacija, iako iz prirodnog prava crpi načela, temelji se na dobrovoljnu djelovanju nacija prema ranije ugovorenim pravilima. Ovaj moment razdvajanja prava i morala u Grotiusovu djelu vrlo je ključan ne samo za teoriju pravednog rata već i za filozofiju morala. Paralelno će se razvijati tim putem, u području ratnog morala s jedne strane i pravednosti rata s druge strane. Ponekad će jedno prevagnuti nad drugim. „Pufendorf, Wolff i Vattel dodatno će razvijati područje međunarodnog prava i unutar njega, međunarodno humanitarno pravo, vezano na tradiciju ljudskih prava koju Grotius započinje i utemeljuje“ (Sharma, 2008, str. 9-30).

Immanuel Kant u svojem eseju *Prema vječnom miru* nastavlja sekularnu tradiciju. Filozof bez čijega bi doprinosa teorija pravednoga rata još uvijek bila zanemarena, kao u razdoblju kasnoga 19. i ranoga 20. stoljeća, dao je najveći obol u suvremenom dobu.

Vodeći predstavnik tradicionalista Michael Walzer branio je načelo simetrije, odnosno moralnu jednakost vojnika. Bez obzira na kojoj se strani bore, vojnici se moraju pridržavati moralnih načela *in bello*. Revizionisti se s druge strane pozivaju na „duboki ratni moral“ i time ostavljaju po strani pravnu dimenziju. Oni ističu da je razlika *ad bellum* / *in bello* ključna za održavanje reda u međunarodnom sustavu, iako ustrajanje u opravdavanju rata moralnim argumentima postaje besmisleno. Ustvari oni zagovaraju načelo asimetrije u njegovu najekstremnijem obliku. Vojnici koji sudjeluju na strani nepravde nemaju jednaka prava *in bello* jer njihov je rat moralno nelegitiman *ad bellum* te se u ratu bore nepravedno. Stoga revizionisti napadaju načelo moralne jednakosti vojnika tvrdeći kako vojnici za sudjelovanje u moralno pogrešnim ratovima imaju moralnu odgovornost jer se bore na pogrešnoj strani.

Kao što je ranije spomenuto, prevladavajuća teorija pravednog rata danas je sekularna. Od kršćanske teorije pravednog rata razlikuje se samo po pojedinostima i načinu na koji se postavlja, navodi Buzar (Buzar S. , 2015). „Teorija pravednog rata (TPR) nedvojbeno je najvažnija teorija koja se bavi moralnim pitanjima u suvremeno doba. Njezina duga povijest proteže se od prvih izvora u doba klasične Grčke i starog Rima preko kasne antike i srednjeg vijeka sve do suvremenog doba“ (Buzar S. D., 2020, str. 85).

Nadalje ključno je spomenuti i samog Hobbesa, koji ne spominje pravo nacija na rat, ali je iz *Levijatana* lako zaključiti da on ne vidi relevantnost ovog pitanja. Ne bavi se pitanjem međudnosa nacija već ih tretira kao trajno ratno stanje (stvarno ili potencijalno) jer su međusobno u prirodnom stanju. Za Hobbesa je prirodno stanje rat. Odlazak u rat nije pitanje prava već činjeničnog stanja: to je prirodno stanje stvari.

Ulazak u sukob Zapadnih sila u Afganistanu vođen je nacionalnim interesom više nego teorijom pravednog ratovanja. Kao što je i Carr istaknuo (Carr, 1946), lojalnost međunarodnoj zajednici nije dovoljna za stvaranje međunarodnog morala koji nadilazi važne nacionalne interese.

Teorija pravednog rata stoji na međi pacifističkog pristupa, koji sve ratove naziva nemoralnim, i amoralno-realističkog pristupa, koji ratove jednostavno smatra moralno neutralnima, navodi Fotion (Fotion, 2000).

U zapadnom svijetu moderna teorija pravednog rata temeljna je teorija o uvjetima morala za pokretanje kao i vođenje rata. Kada suvremeni pisci govore o teorijama, uglavnom se pozivaju na filozofske rasprave o legitimnosti rata, dok se kada govore o „tradicijama“ uglavnom pozivaju na povijesno prihvaćena i nametnuta pravila i međunarodne sporazume, kao što su Ženevske konvencije i Haške konvencije, navodi Moseley (Moseley, 2009). Povijesno gledano, teorija pravednog rata – skup međusobno dogovorenih pravila borbe – često se razvijala između dvaju kulturološki sličnih neprijatelja. Drugim riječima, kada dvije zaraćene strane dijele skup vrijednosti, često ih nalazimo kako se implicitno ili eksplicitno slažu oko granica svog rata. No ratne konvencije rijetko se primjenjuju kada su neprijatelji vrlo različiti zbog različitih religija, rasa ili jezika, te stoga jedni druge vide kao „manje od ljudi“ i ratne se konvencije rijetko primjenjuju. Bez obzira na to koje su se konvencije razvijale u povijesti, većina teoretičara pravednog rata zabrinuta je bi li nedostatak pravila rata ili bilo kakvog morala među zaraćenim stranama trebalo osuditi te da bi se pravila rata trebala primjenjivati jednako na sve. Dakle teorija pravednog rata trebala bi biti univerzalna, obvezujuća za sve i sposobna zauzvrat ocijeniti djelovanje svih strana, a ne sve povijesno oblikovane konvencije, ističe Moseley (Moseley, 2009). Fotion (Fotion, 2000) također ističe da je teorija pravednog rata na granici pacifističkog pristupa, koji smatra da su svi ratovi nemoralni, i amoralnog realističkog pristupa, koji rat smatra moralno neutralnim. U svojoj analizi 'teorije pravednog rata' (TPR) u evoluirajućem kontekstu modernog ratovanja između nacija i nenacionalnih skupina, koristi različite studije slučaja kako bi ilustrirao snage i slabosti teorije. Drugi cilj bila mu je modifikacija –

konstruirati novu teoriju pravednog rata koja će uključiti ratove između nacija i ratove između nacija i nenacionalnih skupina. Treći je cilj obrambeni – pokazati da je teorija pravednog rata općenito, a posebno teorija blizanaca, koristan alat u procjeni pravednosti rata.

Buzar (Buzar S. , 2015) ističe da se pravila i načela teorije pravednoga rata tradicionalno dijele u dva dijela, dok se u suvremeno doba govori o tri dijela teorije pravednoga rata. *Jus ad bellum*, prvi dio teorije, raspravlja o uvjetima pravednoga ulaska u rat. *Jus in bello*, drugi dio, raspravlja o pravilima i moralnim načelima koja upravljaju uporabom sile i ograničavaju je. *Jus post bellum*, najnoviji, treći dio, raspravlja o uvjetima pravednoga okončanja ratnoga sukoba i uvjetima uspostave pravednoga mira. U ovome dijelu dodatno će nas rad uvesti u teoriju pravednog rata detaljnim prikazom prvog i drugog dijela teorije pravednog rata iz razloga, kao što navodi Bowyer (Bowyer, 2008), što se u stvarnosti rijetko to dvoje može tako jednostavno razdvojiti, odnosno vođenje rata često utječe na njegovu legitimnost.

2.1.1. *Jus ad Bellum*

Prema Buzaru (Buzar S. D., 2020) država pravno može započeti rat ako i samo ako postoji pravedan uzrok za to. Pravedni uzroci mogu biti: pravo na samoobranu, pravo na obranu drugih od agresije, pravo na zaštitu ljudskih prava, pravo na kažnjavanje okrutnih zlodjela itd. Iako Nye (Nye, 2020) navodi da je George W. Bush imao moralno pravo pokrenuti oružani sukob protiv Afganistana kao zaštitnika i pomagača članova terorističke organizacije Al Qaida u napadu na tornjeve, smatra da se prije svega trebala primijeniti meka moć protiv režima koji je vodio Afganistan u to doba.

Rezolucija VSUN 1368 (UN, 2001) poziva sve države da hitno rade zajedno na privođenju pravdi počinitelja, organizatora i sponzora ovih terorističkih napada. Naglašava da će za pomaganje i podršku počiniteljima ili skrivanje počinitelja biti odgovorni organizatori i sponzori ovih djela te time Zapadnim silama daje legitimitet pravednog uzroka za ulazak u sukob. Međutim je li to tako, mora li stanovništvo Afganistana odgovarati za djela nekolicine, koja su ih uvela u dvadesetogodišnji sukob u kojem je najviše života izgubilo civilno stanovništvo, što od samoubilačkih djelovanja talibana prema vlastitom stanovništvu radi prikazivanja nesposobnosti koalicijskih snaga da civilno stanovništvo kvalitetno zaštiti, što od djelovanja snaga Zapadnih sila uporabom suvremenih sredstava velike razorne moći, većinom u urbanom području, koje su pokušale uništiti male ćelije talibana prikrivene u velikim skupinama civilnog stanovništva. Upitna je moralnost pravednog uzroka ako se svojim djelovanjem

namjerno djeluje na civilno stanovništvo. Bowyer (Bowyer, 2008) navodi da je u kontekstu suvremenog sukoba vrijedno razmotriti bitno različite koncepcije ljudskih prava koja s jedne strane postoje kod zapadnih liberalnih demokracija, i s druge islamsku koncepciju koja prevladava na Bliskom istoku. Dobro je ovdje napomenuti i alternativnu koncepciju za pravedan uzrok, koju nudi Ian Holliday. Holliday (Holliday, 2002) tvrdi, prvo, da je u kontekstu postvestfalskog privilegiranja državnog suvereniteta pravedan uzrok u tradicionalnim konceptualizacijama doktrine pravednog rata postao otprilike sinonim za samoobranu. Drugo, Holliday predlaže da u uobičajenoj upotrebi postoji snažna tendencija izjednačavanja *jus ad bellum* s pravednim uzrokom, od kojih su ostala načela *jus ad bellum* tada samo sastavni dijelovi ili uvjetne odredbe, odnosno potrebna nam je konceptualizacija doktrine koja to izričito priznaje. Skloni smo misliti da su uvjeti koji se uobičajeno postavljaju uz pravedan uzrok na standardnom *ad bellum* popisu zapravo njegove komponente. Za zaraćenu stranu koja je ušla u rat protiv zla bez iscrpljivanja dostupnih mogućnosti ne može se reći da ima opravdan razlog. Druga zaraćena strana ne bi imala opravdani razlog da ne ispunjava uvjet legitimne vlasti. Slično nema opravdana razloga u poduzimanju prekomjernih mjera čak ni za ispravljanje priznate pogreške. Pravda je danog razloga dakle ugrožena, pa čak i narušena ako nisu ispunjeni uvjeti poput ispravne namjere, legitimna autoriteta i tako dalje. Ukratko prosudba iz opravdanog razloga može se donijeti samo na kraju, a ne na početku.

Kada govori o ispravnoj namjeri, Buzar (Buzar S. D., 2020) ističe legitimno pravo ulaska države u rat ako i samo ako je ulazak zasnovan na ispravnim namjerama, odnosno nije dovoljno imati pravedan uzrok. Prema njemu država ne ulazi u rat radi skrivenih namjera, odnosno motiva kao što su zauzimanje teritorija, otimanje resursa, etnička mržnja, već ulazi u rat radi pravednog uzroka. Stoga jedino mir može biti namjera pravednog rata. Nakon američko-britanske intervencije za svrgavanje talibana 2002. britanski ministar vanjskih poslova Jack Straw, govoreći o dugotrajnoj predanosti Afganistanu, naglasio je važnost ispravnih namjera (bilo isključivo humanitarnih ili ne) u intervenciji. Straw (Straw, 2002) navodi mnogo prije nego što su teroristi oteli zrakoplove koji su uletjeli u Svjetski trgovački centar i Pentagon, da su talibani oteli Afganistan. Njegovo stanovništvo najveća je žrtva veze koju su stvorile Al-Qaida i talibanski režim uskraćivanjem ljudskih prava, potpunom odsutnošću bilo kakve strategije gospodarskog razvoja i opstrukcijom humanitarne pomoći. Vojni poraz

talibanskog režima stoga je oslobađanje afganistanskog naroda. Ali tada se za međunarodnu zajednicu pojavio imperativ drugog oslobođenja, oslobađanje afganistanskog naroda od drugih pošasti koje su ih desetljećima mučile: straha, gladi, siromaštva i rata. Strowu (Straw, 2002) je jasno da ispravna namjera može voditi u pogrešnom smjeru, pogotovo ako krajnji cilj nije jasno definiran.

U državi odluku da uđe legitimno u rat može donijeti jedino mjerodavan autoritet, i to samo ako taj isti autoritet službeno objavi rat svojim građanima i građanima protivničke države, smatra Buzar (Buzar S. D., 2020). Međutim, prema njemu, u kontekstu mjerodavna autoriteta pored država u suvremenim oružanim sukobima i vojnim operacijama kao autoritet često se ističe i Vijeće sigurnosti UN-a. Za sukob u Afganistanu načelno možemo reći da rezolucije VSUN-a br. 1368, 1377, 1378, 1383, a naročito rezolucija 1386 kao mjerodavan autoritet daju moralno i legalno pravo djelovanja međunarodnih snaga u Afganistanu u svrhu poziva svim državama da hitno rade zajedno na privođenju pravdi počinitelja, organizatora i sponzora terorističkih napada. Naglašava da će oni koji su odgovorni za pomaganje, potporu ili skrivanje počinitelja, organizatora i sponzora tih djela odgovarati. Međutim znači li to objavu rata stanovnicima Afganistana ili to znači objavu rata teroristima i pomagačima? Zašto su onda civili stradali u sukobu?

Ulazak u rat mora biti posljednje sredstvo države u sukobu, i to samo ako je iskoristila sve druge mirnodopske metode i ako su one bile neučinkovite u rješavanju sukoba interesa među državama. Spomenute metode mogu biti *softpower* metode do ekonomskih sankcija, navodi Buzar (Buzar S. D., 2020). Nye se dobro propitkivao je li vojno djelovanje u Afganistanu bilo posljednje sredstvo međunarodne zajednice, zar su iscrpljena sva politička sredstva koja postoje u međunarodnim odnosima. Jer kao što navodi Buzar (Buzar S. D., 2020), već je i Augustin, iako ne izričito, u svom pristupu smatrao da je posljednje sredstvo važan princip jer rat može imati pravedan uzrok samo ako ne postoji drugi način za ostvarenje naknade za nanesenu povredu. Ovdje se moramo zapitati je li intervencija koalicijskih snaga u Afganistanu stvarno bila posljednje sredstvo koje je trebalo primijeniti rezoluciju VSUN-a.

Mora postojati razumna nada u uspjeh, odnosno nada u postizanje ciljeva rata kad se ulazi u rat, smatra Buzar (Buzar S. D., 2020), i nadodaje da se rat mora spriječiti ako se politički cilj ili pobjeda za koji se rat pokreće ne može ostvariti. Bowyer (Bowyer, 2008) navodi da nas Gray podsjeća na to kako je Clausewitz jednako primjenjiv u

intervencijama kao i u tradicionalnom međudržavnom ratu, oružane snage moraju biti podređene političkim ciljevima. Ako ciljevi nisu dobro razmotreni ili ako raspoređena sredstva nisu odgovarajuća ili se slabo slažu s njihovim ciljem, neuspjeh je neizbježan. Kao što navode rezolucije UN-a, cilj je bio uništenje terorista i njihovih pomagača i osiguranje prosperiteta Afganistanu pod novom vladom. Evidentno je da je početna nada u uspjeh vrlo brzo splasnula kako se sukob produžavao. Ukupno dvadeset godina ratovanja u Afganistanu dovelo je do toga da lokalno stanovništvo radije podržava lokalne talibane i prihvaća šerijatsko pravilo nego da podupire koalicijske snage, što je na kraju dovelo do preuzimanja vlasti od strane Talibana tijekom 2021. godine.

Kada razmatra proporcionalnost, Buzar (Buzar S. D., 2020) ističe da se može legitimno ući u rat samo ako su univerzalna dobra koja se ratom žele postići jednaka ili veća od zala koja se sukobom želi zaustaviti. Tu se uglavnom misli na ljudske žrtve, ali često se proširuje na ekonomsko i kulturno razaranje. Bowyer (Bowyer, 2008) citira *US Conference of Catholic Bishops* koja naglašava da dobro koje se želi postići mora nadmašiti sveukupno uništenje koje se očekuje od uporabe sile.

Po pitanju pravila teorije pravednog rata *jus ad bellum* glede njihove primjene na sukob u Afganistanu, iako je SAD imao moralno i legitimno pravo ući u sukob, evidentno je da se postavlja puno pitanja kada govorimo o stalnim pravilima *ad bellum* kao što su ispravna namjera, posljednje sredstvo i proporcionalnost. Iako su proklamirali oslobađanje afganistanskog stanovništva od terora talibanskog režima, koji ujedno prema načelima zapada i nije legitimna vlast, na kraju je ipak sam SAD potpisao mir i izvlačenje iz Afganistana s istim onima protiv kojih su krenuli u sukob. Kada se govori o posljednjem sredstvu, evidentno je da SAD i međunarodna zajednica nisu potpuno iskoristili sve mogućnosti meke moći kako bi djelovali na vlast u Afganistanu i prisilili ih na provedbu međunarodnih pravila, što je na kraju dovelo i do kršenja načela proporcionalnosti i djelovanja prema civilnom stanovništvu.

2.1.2. *Jus in bello*

Pravila poštenog ponašanja u ratu potpadaju pod dva načela – diskriminacije i proporcionalnosti. Načelo diskriminacije bavi se legitimnim ciljevima u ratu, dok se načelo proporcionalnosti bavi moralno primjerenim stupnjem sile. Uz tradicionalna dva načela može se dodati i treće – načelo odgovornosti, koje zahtijeva ispitivanje mjesta odgovornosti u ratovanju. Za to doktrina pravednog rata zahtijeva dvije stvari: proporcionalnost i diskriminaciju, to jest akcije u ratu, kad god se smatraju potrebnim,

moraju imati vojnu potrebu proporcionalnu šteti koju uzrokuju, moraju biti primjerene odnosno jasno razlikovati legitimne mete i nedužne promatrače u ratu. Takozvani princip dvostrukog učinka dopušta vojnu akciju uz saznanje da će nevini ljudi biti ranjeni, ali samo ako su takve žrtve nenamjerne, čak ako su i namjerne, ako su prošle test proporcionalnosti. Naravno, potrebno je donijeti mnoge subjektivne prosudbe u tom pogledu, ali moralni legitimitet počiva na općem konsenzusu da su nečiji postupci opravdani. Povezan trend na Zapadu u korist upotrebe sile uvelike je vođen odbojnošću prema riziku i žrtvovanju (a možda i troškovima). To je usmjerilo vojno djelovanje na oslanjanje na tehnologiju, što je dovelo do niza napredaka u povijesti ratovanja: razvoja oružja s dometom (uglavnom) koji bi vam omogućio da napadnete neprijatelja prije nego što on može djelovati na vas. Jer, kako je JFC Fuller (Fuller, 1941) napisao još 1941., smatrajući to stalnim taktičkim čimbenikom, svako poboljšanje moći oružja, sredstava kretanja i zaštite imalo je za cilj umanjiti teror i opasnost s jedne strane i povećavati ih s druge strane. Danas ovo oslanjanje na tehnologiju nosi trend da se pokuša ukloniti što više vojnika s bojišta. Također se time uklanja i moralne agente s bojnog polja, arbitra ispravna i neprikladna ponašanja, jedinog agenta za suosjećanje i humanost, prema Bowyeru (Bowyer, 2008). Ako se demokraciji, kao što pretpostavlja teorija demokratskog mira, gadi rat zbog njegove cijene, možda će biti sklonija koristiti ga kao politički alat kako se cijena rata smanjuje. Drugim riječima, puki (često iluzorni) koncept „čistog rata“ može ga učiniti općenito ugodnijim političkim izborom za zapadne političare. Iskustvo u Afganistanu sugerira da je, iako bismo mogli umanjiti vlastite žrtve, upotreba sile rijetko čista za sve strane, a pitanje koje moramo uzeti u obzir jest do koje mjere naše odabrane metode prenose rizik ne samo na neprijatelja nego i prema nedužnom civilnom stanovništvu.

Značajka je današnjih modernih profesionalnih vojski na Zapadu artikulacija duha koji sadrži kodeks ponašanja, ukorijenjen u stariji koncept koji bi se mogao nazvati ratničkom čašću. Različiti aspekti vrste sukoba s kojima se danas suočava mogu predstavljati neke izazove. U kontekstu rata koji vodi Zapad prijenos „vojnih sposobnosti“ na privatni sektor ubrzano se razvija, a broj i uloga privatnih vojnih tvrtki povećava se, što može utjecati na moralnost vođenja rata, smatra Bowyer (Bowyer, 2008). Time sami zapadni političari stvaraju sebi prostor za opravdanja po pitanju pogrešaka u djelovanju.

Stoga kada govori o diskriminaciji, Buzar (Buzar S. D., 2020) ističe bitnost pravljenja

razlike između boraca i neboraca, odnosno diskriminirati ih ako država želi legitimno voditi rat. Civilno stanovništvo smatra se moralno imunim od izravnog i namjernog napada neprijateljske vojske ako nije uključeno u nanošenje štete. Ovakva diskriminacija, prema Buzaru, ne pokriva kolateralne žrtve kojima se naudilo nenamjerno. Međutim je li baš nenamjerno ako odgovorni posjeduje odgovarajuće podatke o području gađanja i ima relevantne podatke o civilima koji se nalaze u okolini upotrebe razornog sredstva? Je li pravedno ubiti deset civila – djece, žena i staraca – kako bi se ubilo tri pripadnika neke ćelije pobunjenika? Je li potrebno kvalitetnije diskriminirati borce od neboraca kod uporabe suvremenih sredstava? Walzer u svojim *Pravednim i nepravednim ratovima* (Walzer, 1977) tvrdi da nedostatak identifikacije ne daje vladi pravo ubijati neselektivno, odnosno na vladi je da identificira borce pa implikacija slijedi: ako ima nesigurnosti, tad se ne smije djelovati. Drugi su tvrdili da priroda modernog ratovanja rastvara mogućnost diskriminacije: civili su jednako potrebni uzročni uvjeti za ratni stroj kao i borci, stoga, tvrde, nema moralne razlike u gađanju naoružana borca i civila uključenog u naoružavanje ili hranjenje borca. Razlika ipak nije zatvorena prirodom suvremenih gospodarstava, jer je borac još uvijek vrlo različit entitet od neborca, ako ne iz jednostavna razloga što je prvi trenutno naoružan (pa se stoga odrekao prava ili je spreman na smrt ili predstavlja prijetnju), dok civil nije. S druge strane može se tvrditi da to što je netko civil, ne znači nužno da nije prijetnja, pa stoga ni legitimna meta. Distinkcija boraca i neboraca u Afganistanu vrlo je upitna, prije svega jer ih je vrlo teško razlikovati zbog jednake odjeće koju nose, odnosno svi su u istoj lokalnoj folklornoj odjeći. Ukoliko borci ne nose javno naoružanje, ničim se ne razlikuju od civila. Također civili koji rade u raznim zaštitarskim tvrtkama javno nose naoružanje i imaju dozvole vlade za nošenje oružja. Civile koji su podupiratelji pobunjenika terorista vrlo je teško identificirati bez jasno potvrđene informacije od podupiratelja koalicijskih snaga. U ovakvim uvjetima osoblje koje upravlja vatrama u većini slučajeva djeluje, kako je i sam Colin Powel istaknuo, s 40 % (prema Powelu potrebno je 75 %) potvrđenih informacija za djelovanje sa suvremenim sredstvima kao što su borbene bespilotne letjelice ili pametne bombe. U većini slučajeva ne provodi se kvalitetna diskriminacija boraca od neboraca, što dovede do kolateralnih šteta za koje osobno smatram da su rezultat nekvalitetna planiranja i nekvalitetne pozitivne identifikacije ciljeva.

Buzar (Buzar S. D., 2020) po pitanju proporcionalnosti napominje da država legitimno

vodi rat samo ako je uporabljena sila proporcionalna ciljevima koje se ratom nastoji postići. Međutim ovdje on ističe uporabu oružja za masovno uništenje jer ona ne samo da nisu proporcionalna ciljevima već krše pravilo diskriminacije. Iako borbene bespilotne letjelice i pametne bombe ne možemo uvrstiti u oružja za masovno uništenje, njihova je primjena u Afganistanu imala sličan učinak neproporcionalnosti i nediskriminacije kao i oružje za masovno uništenje. Djelovanje navedenim sredstvima ne samo da nije bilo proporcionalno ciljevima rata već nisu ni kvalitetno diskriminirala civile u području djelovanja. Drugo je načelo pravednog ponašanja to da svaka napadna radnja, smatra Moseley (Moseley, 2009), treba ostati strogo proporcionalna željenom cilju. Za ovo se načelo kaže da se preklapa s načelom proporcionalnosti pravednog uzroka, ali jasno je da se može razmatrati na način opisan ranije u ovom radu. Razmjernost *jus in bello* zahtijeva umanjivanje opsega i nasilja rata kako bi se smanjila razaranja i žrtve. Obično je utilitaran u smislu da nastoji smanjiti ukupnu patnju, ali može se shvatiti i u smislu drugih morala, kao što je njegovanje dobrote prema svim ljudima (Kantova etika) ili činjenje dobra (Aristotelova etika). U suvremenim se ratovima, pa tako i u Afganistanu, vrlo malo vodi briga o razmjernosti uporabe suvremenih sredstava djelovanja kao što su borbene bespilotne letjelice i pametne bombe već se vodi briga o tome kako riješiti visoko vrijedan cilj sa što manje stradanja vlastitih vojnika. To je u redu s moralne strane prema svojim pripadnicima, međutim ne vodi se jednaka briga o razmjernosti i činjenju dobra prema svim ljudima u području djelovanja i ne čini se dobro neborcima civilima u području ratovanja, naročito ženama i djeci, koja definitivno ne bi trebala biti žrtve djelovanja suvremenih sustava koji su i izrađeni s idejom njihove kvalitetne distinkcije.

Načelo usklađenosti s međunarodnim pravnim normama o zabrani oružja, kako ističe Buzar (Buzar S. D., 2020), vodi se legitimno ako država poštuje međunarodne pravne norme o zabrani oružja i suzdržava se od korištenja kemijskog i biološkog oružja poput plinova korištenih u Prvom svjetskom ratu. Ovo načelo teško je primjenjivo na sukob u Afganistanu iz razloga što nije zabilježena njihova uporaba. Međutim premještanjem suvremenog ratovanja u urbana odnosno naseljena mjesta i djelovanjem s visoko eksplozivnim improviziranim sredstvima i s druge strane sredstvima kao što su borbene bespilotne letjelice ili pametne bombe načelno se također ne poštuju norme proporcionalnosti i diskriminacije. Iako ova sredstva nisu ograničena međunarodnim ratnim pravilima, definitivno je potrebno razmisliti o tome je li njihova upotreba prema

civilnom stanovništvu legitimna po pitanju usklađenosti s međunarodnim pravnim normama.

Kada govori o dobrohotnu tretmanu ratnih zarobljenika, Buzar (Buzar S. D., 2020) ističe načelo o dobrohotnom tretiranju protivničkih vojnika koji su se predali i postali ratni zatvorenici. Navodi da se ti zatvorenici računaju kao neborci ako više nisu smrtna prijetnja. Stoga ne smiju trpjeti izgladnjivanje, smrt, mučenje, silovanje, medicinske eksperimente itd. Navedena postupanja nisu bila praksa koalicijskih snaga, međutim u nekoliko navrata pojavile su se informacije o nehumanu postupanju koalicijskih snaga prema zarobljenicima, koje je pojačalo djelovanje talibana prema njima, i to baš u urbanim sredinama, kako bi se djelovalo i na vlastito stanovništvo u percepciji tko ih može bolje zaštititi, a kao osveta za ponašanje koalicijskih snaga prema zarobljenicima.

Kad opisuje sredstva *mala in se*, Buzar (Buzar S. D., 2020) ističe oružja i metode poput genocida, etničkog čišćenja, masovnih silovanja. To su oružja čije se posljedice ne mogu kontrolirati ni predvidjeti i takva se oružja smatra zlima po sebi (*mala in se*), a država koja ih koristi time ne vodi legitiman rat. Ne može se reći da su takva sredstva bila uporabljena, međutim upotreba različitih vrsta eksplozivnih sredstava u povijesti ratovanja u Afganistanu najviše je štete nanijela civilnom stanovništvu. I ostavljanjem različitih neeksploziranih sredstava koja svakog trenutka mogu djelovati, i to težišno po civilima u okruženju i ne mogu se kontrolirati, evidentno je da se sâm rat ne vodi legitimno.

Kod Buzara (Buzar S. D., 2020) suzdržavanje od odmazde izbjegavanje je kršenja pravila teorije pravednog rata jer ih je druga strana u ratu prekršila. Iako teorija pravednog ratovanja kaže da je potrebno suzdržavati se od odmazde ili, kao što kažu stari mislioci, nije poželjno ići u rat radi odmazde, postoji konsenzus među suvremenim filozofima da je SAD imao pravo na odmazdu nakon napada Al-Qaide na SAD i da je imao pravo napasti Afganistan kako bi kaznio organizatore i pomagače koji su našli utočište u Afganistanu. Međutim mora li zbog navedenog patiti i stradavati civilno stanovništvo, naročito djeca i žene? Kao što je sam Nay naveo, je li upotrijebljena sva meka moć koja je bila raspoloživa?⁷

2.1.3. *Jus post bellum*

„Pravila jus post bellum odnose se late dictae na sve aktere koji igraju relevantnu ulogu

⁷ Ibid.

u tranziciji od rata prema miru, a to mogu biti državnici, vojnici, pojedinci uključeni u sukob, međunarodne organizacije itd., ali *stricta dictae* na političko vodstvo države pobjednice“ (Buzar S. , 2015). Nakon dvadeset godina ratovanja u Afganistanu, naročito nakon što su se koalicijske snage povukle iz njega, a talibani preuzeli područja pod nadzorom regularnih snaga Afganistana, evidentno je da nitko neće odgovarati za civilna stradanja kao i za uništavanje infrastrukture u Afganistanu. Postavlja se pitanje zbog čega se ratovalo sve ove godine. Je li samo zbog toga da se ubije Bin Laden? Tko će odgovarati za sve one civile koji su nastradali što od ruke pobunjenika što od ruke koalicijskih snaga? Može se zaključiti da međunarodna zajednica nema snage pokrenuti postupke odgovornosti za patnje neboraca u sukobu i uništavanje infrastrukture jer vodeća je država supersila i nitko se ne usuđuje propitkivati odgovornost u međunarodnom pravnom postupku. No može se u znanstvenoj sredini propitkivati pitanje moralnosti djelovanja i s vremenom dovesti do osuđivanja i velikih sila zbog njihova djelovanja u sukobima diljem svijeta.

2.2. Tradicija pravednog ratovanja i međunarodno ratno pravo

Tijekom povijesti rat je imao dva različita značenja. Na Zapadu prevladava definicija Carla von Clausewitz (Clausewitz, 1997) da je rat organizirano nasilje radi postizanja političkih ciljeva. Ovo značenje odvaja ratovanje od normativnih i moralnih struktura. Kao i Clausewitz tako i njegovi nasljednici posvećuju malo pozornosti pravilnosti ili moralnosti rata općenito ili posebno. Mandić (Mandić, 2016) tvrdi da su etika i legitimitet još uvijek važni, ali u političkom, a ne strateškom području. Drugo značenje, korišteno barem od Rimskog Carstva, rat tretira kao pravno stanje (uvjet) određivanjem granica do kuda i koliko se može provoditi organizirano nasilje. Mandić (Mandić, 2016, str. 77-78) ističe da rat omogućava korištenje različitih normativnih i etičkih okvira u odnosu na mir. Shodno ovome napominje da ovi okviri definiraju tko smije ubiti, koga se smije ubiti i po kojim uvjetima. Zato etika i pravilnost ne mogu biti razdvojene od strategije i vođenja rata. Dok je Clausewitzev pristup, navode Metz i Cuccia (Metz & Cuccia, 2011), prožimao zapadne vojne i strateške krugove, postoji velika vrijednost u drugačijem pristupu. Bez restriktivnog moralno-pravnog okvira nasilje će vjerojatno eskalirati u barbarstvo. Pravilo je razum koji Clausewitz vidi kao ograničavajući čimbenik koji onemogućava da rat postane totalni rat. U suvremenom ratovanju nema formalnog proglašenja ratnog stanja, a obično nema ni kvalitetnog mirovnog sporazuma u ovoj vrsti sukoba. Drugim riječima, nitko i ništa ne određuje početak i kraj rata. Rezultat je navedenoga da sukob postaje brutalan, posebno za

neborce. Prijelaz iz rata u mir ne može se formalizirati u ratu u kojem su nacije i vlade poražene i time uništene. Ako ne mogu participirati u prijelazu pravne situacije iz mira u rat, znači da ne mogu sudjelovati u prebacivanju pravne situacije iz rata u mir. Ovakav sukob ima perspektivu nestati prije priznanja službenog kraja. Ovo posljednje dakle čini malu razliku između rata i mira. Dugotrajni rat između Zapada i Al-Qaide dobar je pokazatelj takvog rata. Rat postaje endemsko, hobsovsko, parazitsko nasilje u nedostatku formalnog protivnika, odnosno vlade koja je unutar međunarodnog pravnog okvira. Kao što navode Metz & Cuccia (Metz & Cuccia, 2011, str. 3), to je poprilično rijetko na Zapadu, ali sve češće drugdje. Tijekom proteklih nekoliko stoljeća uloženi su veliki naponi da se formaliziraju pravila rata putem međunarodnog prava i konvencija te da se smanje kulturne razlike primjenom skupa pravila proizašlih iz zapadnih tradicija. No čini se da su nedavna proliferacija nedržavnih protivnika koji nisu vezani ovim pravilima i poveljama, kao i svjetski izazovi dominaciji zapadnih normi i pravila režim prava učinili neučinkovitim kao i sâm savez unatoč njegovoj impozantnosti. To posebno vrijedi za Afganistan, gdje su se pojavile brojne terorističke skupine i radikalni režimi koji ne podliježu nikakvoj vrsti političke odgovornosti, pa čak ni osnovnim demokratskim načelima kao što su sloboda izražavanja ili udruživanja. Jedan je očit problem taj što se ti nedržavni akteri ne pridržavaju istih pravila koja su usvojile suverene države i stoga je primjena konvencionalnih pravila državnog suvereniteta problematična zbog nedostatka unutarnje strukture i pravne odgovornosti. Međutim Smith (Smith R. g., 2005) ističe da pravo ima značajnu ulogu u ratovanju jer se može tvrditi da čak i usred rata pravni argumenti zadržavaju auru legitimiteta koja nedostaje u političkim opravdanjima. Iako je Ciceron izjavio da „u ratu pravilo šuti“, tvrdi se da je razorna snaga koju posjeduje suvremeno oružje toliko važna da se mora regulirati kako bi se smanjio rizik od katastrofe, smatraju Baer i Hostettler (Baer & Hostettler, 2002). Uloga pravila tijekom sukoba povećala se do te mjere da su neki usvojili pojam „lawfare“ i ratovanje se smatra „modernom pravnom institucijom“ (Kennedy, 2006, str. 125). To je dijelom posljedica razvoja nove tehnologije oružja. Razvoj nove tehnologije oružja uvelike je utjecao na percepciju onoga zahvaljujući čemu se vojno djelovanje smatra legitimnim i legalnim. To nije od nedavno jer pokazalo se da „pravilo reagira i može se prilagoditi promjenjivoj prirodi ratovanja“ (Schmitt, 1998, str. 390). O pravnoj perspektivi važno je razgovarati jer su smjernice koje je stvorilo međunarodno humanitarno pravo najvidljiviji i najutjecajniji način postavljanja standarda ponašanja tijekom rata. Međunarodna humanitarna prava, za razliku od etičkih smjernica, napisana su i ratificirana, te stvaraju osjećaj legitimiteta i okvir za prihvatljivo djelovanje tijekom sukoba. Pravila nisu

apsolutna i ne obvezuju države da djeluju na bilo koji specifičan način već postavljaju kontekst za ono što je razumno u danim okolnostima. Vijeće sigurnosti Ujedinjenih naroda (UNSC) nadzire poštivanje pravila međunarodnog humanitarnog prava putem rezolucija koje nalažu radnje na terenu. Ovlast Vijeća sigurnosti UN-a da djeluje proizlazi iz njegove sposobnosti praćenja, inspekcije i kažnjavanja kršenja pravila sankcijama; kao takvo smatra se važnom zaštitom od upotrebe vojne sile. Međutim jasnoća međunarodnog prava povremeno se dovodi u pitanje zbog često subjektivne i dvosmislene pravne terminologije. Pravila rata razvijala su se stotinama godina i razvila su se iz ranijih radova na konceptu pravednog rata; međutim temelj su modernog međunarodnog humanitarnog prava Ženevske konvencije. Pravila za vođenje rata općenito su kodificirana u četiri ugovora koja su potpisale države: Haški propisi (1899.), Haška konvencija iz 1907. (I), Haška konvencija iz 1907. (II) i Ženevske konvencije iz 1949. i njezini dodatni protokoli I i II, koji su ispregovarani nakon Drugog svjetskog rata i potpisani u Ženevi u lipnju 1977. godine. Njih provodi sustav međunarodnog običajnog prava zasnovanog na ugovorima, koji se razvio kao rezultat ponovljene prakse država, iako ova pravila mogu biti zamijenjena nadređenim pravilom.

Rad prezentira koji su aspekti Ženevskih konvencija relevantni za napredne suvremene tehnologije naoružanja i koji su daljnji izazovi nastali za međunarodno humanitarno pravo upotrebom naprednih tehnologija, naročito u Afganistanu. Rad ispituje kako je korištenje ovih tehnologija utjecalo na civilno stanovništvo i na vojno osoblje, istovremeno osiguravajući da zaštita koju pružaju Ženevske konvencije ne bude ugrožena njihovom upotrebom ili zloupotrebom u oružanim sukobima. Iako su Smith (Smith R. g., 2005) i Vogel (Vogel, 2010) izjavili da su Sjedinjene Američke Države osudile korištenje borbenih bespilotnih letjelica, posebno im je upitno krši li korištenje borbenih bespilotnih letjelica za smrtonosne operacije načela proporcionalnosti, diskriminacije ili vojne nužnosti. Kako bi se borila protiv sve većih kritika i osuda, Koh (Koh, 2010) u obranu administracije predsjednika Obame tvrdi da su smrtonosne operacije borbenih bespilotnih letjelica u skladu sa svim primjenjivim pravilima, uključujući pravilo rata, u svim aspektima ovih oružanih sukoba. Unatoč tim tvrdnjama još uvijek ima mnogo onih koji na pravnoj osnovi propituju i kritiziraju uporabu tehnologije borbenih bespilotnih letjelica, često se usredotočujući na uporabu atentata i doktrinu nadmoćne sile. Rasprava o korištenju nove tehnologije naoružanja dovela je do propitivanja važnosti Ženevskih konvencija u suvremenom ratovanju. Konkretno, otkrića da su bespilotne letjelice korištene u borbi izazvala su zabrinutost oko toga mogu li civili biti metom bespilotnih letjelica (ili drugih

vojnih tehnologija) ili ne. Kako bi se riješilo ovo pitanje, raspravlja se o prilagodljivosti međunarodnog humanitarnog prava, učinku normativne suzdržanosti i opsegu u kojem moć diktiraju moćnici.

Ženevske konvencije jedan su od ključnih temelja međunarodnog humanitarnog prava, ali podnosile su česte izazove i suočavale se sa zastarjelošću zbog napretka tehnologije naoružanja i promjena u ratu. „Dodatni protokol I potpisan 1977. godine definiran je u svrhu zaštite žrtava u međunarodnim oružanim sukobima, dok je Dodatni protokol II potpisan 1977. godine i definiran je u svrhu zaštite žrtava nemeđunarodnih oružanih sukoba. Dodatni protokol III potpisan je 2005. godine i odnosi se na usvajanje dodatnog prepoznatljivog amblema“ (Međunarodni odbor Crvenog križa, 2020, str. 14). Svrha je konvencije pružiti zaštitu onim segmentima društva koji nisu aktivno uključeni u rat ili sukobe, a to uključuje civile, ratne zarobljenike i medicinsko osoblje. Ove konvencije temelje se na ključnim načelima proporcionalnosti, diskriminacije i nužnosti. Proporcionalnost je navedena u članku 51. Dodatnog protokola I, koji zabranjuje „napade za koje se može očekivati da uzrokuju slučajni gubitak civilnog života, ozljede civila, oštećenje civilnih predmeta ili njihovu kombinaciju, što je pretjerano u odnosu na predviđenu konkretnu i izravnu vojnu prednost“ (Vogel, 2010, str. 117). Članak 35. Dodatnog protokola I ocjenjuje proporcionalnost izjavom da je „zabranjeno upotrebljavati oružje, projekte i tvari te metode ratovanja takve prirode da uzrokuju suvišne ozljede i nepotrebnu patnju“ (Međunarodni odbor Crvenog križa, 2020, str. 14). Vogel navodi da to znači da ni civili ni borci ne bi smjeli trpjeti nepotrebnu patnju zbog upotrebe oružja ili strategija ako je provođenje alternative moglo umanjiti tu patnju. Dodatni protokol I, članak 57. također prepoznaje proporcionalnost jer zahtijeva od vojnih planera i donositelja odluka da se suzdrže od odluke o pokretanju bilo kakvog napada koji bi mogao rezultirati neočekivanim, ali nerazmjernim gubicima povezanim s očekivanim specifičnim i neposrednim vojnim prednostima. Vogel je istaknuo važnost diskriminacije u konvencijama. Ovo načelo sadržano je u Dodatnom protokolu I, posebno u člancima 48., 51. i 52. Članak 48. Dodatnog protokola I zahtijeva od strana u sukobu da stalno prave razliku između civila i boraca, te civilnih objekata i vojnih ciljeva. Članak 52. zatim definira te vojne ciljeve kao one objekte koji su po svojoj prirodi, lokaciji i namjeni učinkoviti u doprinosu vojnim operacijama i čije uništenje, zarobljavanje ili neutralizacija, u cijelosti ili djelomično, daje određenu vojnu prednost. Fokusirajući se na neborce u neposrednoj blizini sukoba članak 51. Dodatnog protokola I zahtijeva od stranaka u sukobu da osiguraju stanovništvo koje u sukobu ne

sudjeluje i da pojedinačno imaju pravo na opću zaštitu od opasnosti koje uzrokuju vojne operacije, a ne biti objektom napada. Članak 51. također zabranjuje i definira neselektivne napade. Dvosmisleno, a samim time i kontroverznije, članak 51. zabranjuje gađanje civila osim i u vrijeme dok oni izravno ne participiraju u sukobu. Ova tri članka potvrđuju da se, prema međunarodnom humanitarnom pravu, u svakom trenutku mora nastojati napraviti razlika između civila i boraca. Namjerno gađanje civila ili propust da se na adekvatan način razlikuju civili od boraca kršenje je Ženevskih konvencija. Načelo vojne nužnosti izloženo je u članku 52. Dodatnog protokola I te zahtijeva da oružani napadi u ratu budu strogo ograničeni na vojne ciljeve i da nude određenu vojnu prednost, navodi Vogel (Vogel, 2010). Stupanj stečene vojne prednosti važan je kako bi se opravdala uporaba sile tijekom sukoba. Napredna tehnologija oružja dovela je u pitanje aspekte istaknutih načela. Međutim pravne strategije i tehnologije koje je SAD koristio tijekom rata u Afganistanu izazvale su raspravu o pravilnosti američkih postupaka i postupaka koalicijskih partnera. Sve veća upotreba naprednih tehnologija, poput borbenih bespilotnih letjelica i raketnih sustava s preciznim vođenjem, dovela je do različite količine međunarodne osude. Međutim bilo je nekoliko primjera kritika međunarodnih organizacija, od kojih je međunarodno najpriznatiju i najlegitimniju uputio poseban izvjestitelj UN-a Philip Alston, koji je osudio američku uporabu borbenih bespilotnih letjelica za izvođenje smrtonosnih operacija i postavio pitanje krši li SAD međunarodno humanitarno pravo. Alstonovo izvješće iz 2010. traži od SAD-a da bude „ispred“ prema svom programu, jer nije moguće odgovoriti na pitanja o pravilnosti tih radnji bez dodatnih informacija o načinu odabira ciljeva. Alston je također zatražio od SAD-a da pruži dokaze o poduzimanju ispravnih koraka kako bi se osiguralo poštivanje humanitarnih načela diskriminacije, proporcionalnosti, nužnosti i opreza. Međunarodna zajednica, ističe Alston (Alston, 2010), upozorila je na to da Sjedinjene Američke Države moraju biti otvorenije za informacije jer su stvorile situaciju u kojoj je Središnja obavještajna agencija (CIA) provela program koji je rezultirao masovnim smrtnim slučajevima za koje nije imala nikakvu odgovornost prema važećem međunarodnom pravu. Preciznije, Alston je zatražio od SAD-a da mora pružiti pravnu osnovu na kojoj djeluje, razjasniti tko je vodio program i koje su mjere odgovornosti na terenu poduzete kako bi se osiguralo poštivanje međunarodnog humanitarnog prava. Tvrdilo se da ova studija sama po sebi „nije dodala vjerodostojnost“, stoga je vrijeme da Sjedinjene Američke Države postanu transparentnije u svojim akcijama. Kao odgovor na to američki su dužnosnici izjavili da osoblje zrakoplovstva koje upravlja borbenim bespilotnim letjelicama slijedi pravnu regulativu, uključujući „međunarodne obveze tijekom oružanog sukoba“ te da je

„odgovornost stvarna i bilo bi pogrešno da bilo tko sugerira suprotno“ (Asian News International, 2010). Koh je iskoristio priliku kao glavni govornik na Godišnjem sastanku Američkog društva za međunarodno pravo 2011. godine kako bi razmotrio neke od zabrinutosti pokrenutih zbog upotrebe borbenih bespilotnih letjelica. Rekao je: „s velikom pažnjom pridržava se principa razlikovanja i proporcionalnosti... i u planiranju i u izvršenju“. Koh je također tvrdio da su neki osporavali samu upotrebu naprednih sustava naoružanja, poput bespilotnih letjelica, za ubojite operacije. No pravila koja reguliraju gađanje ne uključuju vrstu oružnog sustava koji se koristi, a prema ratnim pravilima ne postoji zabrana uporabe tehnološki naprednih oružnih sustava u oružanom sukobu – poput bespilotnih letjelica ili takozvanih pametnih bombi – sve dok su uporabljeni u skladu s važećim ratnim pravilima. Iako se nije posebno bavio zabrinutostima koje je pokrenuo Alston, Koh je žestoko porekao da je SAD kršio bilo koje međunarodno pravilo ili načela proporcionalnosti i razlikovanja u izvođenju smrtonosnih operacija pomoću borbenih bespilotnih letjelica. Međutim Koh se nije pozabavio pitanjem upravljanja CIA-om ni međunarodnom odgovornošću. Većina kritika upućena je CIA-i jer ona je civilna agencija i stoga nije dio redovnih oružanih snaga. Prema Vogelu, „čak i oni koji su u potpunosti uključeni u gotovo svaki drugi aspekt ratovanja bespilotnim letjelicama ne osjećaju se ugodno s civilnim osobljem u borbenim misijama“ (Vogel, 2010, str. 134). „Prema Ženevskim konvencijama, borci su priznati kao takvi samo ako ispunjavaju uvjete međunarodnih pravila, na primjer nose oznake, imaju zapovjednika, otvoreno nose oružje i poštuju pravila i običaje ratovanja“ (O'Connell, 2003, str. 328). Iako „operatori borbenih bespilotnih letjelica ispunjavaju neke od ovih zahtjeva, poput nošenja odore i zapovjednog lanca, tvrdi se da operatori borbenih bespilotnih letjelica ne nose oružje otvoreno i da stoga ne krše međunarodno humanitarno pravo“ (Vogel, 2010, str. 134). Daljnja je kritika sudjelovanja CIA-e „nedostatak obuke o ratnim pravilima“. Nasuprot tome „vojska ulaže puno vremena u osposobljavanje svog osoblja za razumijevanje i poštivanje pravila“ (Vogel, 2010, str. 136). „Vojska također podliježe ne samo međunarodnim pravilima već i unutarnjim pravilima i propisima. CIA može imati slična pravila, iako zbog tajnosti agencije ove pojedinosti nisu dostupne javnosti, pa ostaju dvosmislene“ (Vogel, 2010, str. 136). Ženevska konvencija zahtijeva da novu tehnologiju naoružanja ocjenjuju pravници koji trebaju utvrditi je li razvijena u „dobroj vjeri“ i je li u skladu s „važećim pravilima humanitarnog prava“ (Koplow, 2005, str. 746). Ezzatyar i Kabraji (Ezzatyar & Kabraji, 2010) tvrde kako američka vlada nikada nije pokušala opravdati svoju upotrebu dronova Predator na pravnoj osnovi. Međutim David Koplow (Koplow, 2005, str. 746) tvrdi

da SAD u stvari podvrgava sve oružje u razvoju pravnom nadzoru i tijekom rane izrade i nakon što je u potpunosti razvijeno, prije nego što se odobri za raspored. Prema američkom pravilu svako oružje koje je SAD kupio ili razvio mora biti u skladu s međunarodnim pravom. Koh (Koh, 2010) tvrdi da iako mogu biti potrebna daljnja etička ili moralna istraživanja u vezi s daljinski izvedenim napadima daleko od bojišta, pravilo oružanih sukoba ne predstavlja nikakva dodatna ograničenja ili zabrane u tom pogledu. Prema ratnom pravilu nema razlike ako brod ispali raketu na vojni cilj udaljen stotinama ili tisućama kilometara na obalu ili ako raketni sustav ispali interkontinentalnu balističku raketu na zakonit cilj širom svijeta, sve dok se napadi izvode u skladu s pravilima oružanog sukoba. To znači da ne postoji posebno ratno pravilo koje zabranjuje provedbu operacije s borbenim bespilotnim letjelicama za smrtonosne napade. Međutim ove operacije i dalje moraju biti u skladu sa svim trenutnim ratnim pravilima kao i sve vojne operacije. Unatoč tim zahtjevima bilo je izazova u pogledu pravilnosti američkog raspoređivanja borbenih bespilotnih letjelica za provođenje operacija unutar rata u Afganistanu.

Doktrina nadmoćne ili odlučujuće sile izazvala je temeljni pravni argument tijekom cijelog rata u Afganistanu – provedba ove strategije može kršiti načelo proporcionalnosti (Smith T. W., 2002, str. 359). Ova je doktrina nedvojbeno određujuća karakteristika američke strateške kulture i poznata je pod nazivom „Powellova doktrina“ zbog uvjerenja Colina Powella da „vojne akcije trebaju slijediti dobro definirane interese i koristiti silu“ (Smith T. W., 2002, str. 359). Razvoj napredne tehnologije naoružanja poput pametnih bombi i borbenih bespilotnih letjelica prilagodio se ovoj doktrini povećavajući sposobnost američke vojske da ostvari bitnu prednost na bojnopolju. Međutim uporaba nadmoćne sile sukobljava se s nekim aspektima *jus in bello* i Dopunskim protokolom I, posebno s načelom proporcionalnosti i potrebom izbjegavanja „suviše ozljede“ i „nepotrebne patnje“ (Koplow, 2005, str. 745). Želja za svladavanjem mogla bi značiti da sila koju koristi američka vojska nije proporcionalna zločinima koje je počinio neprijatelj i da bi nepotrebno mogla ugroziti živote i imovinu civila. Međutim točnu količinu potrebne sile teško je izračunati i, kako ističe Koplow (Koplow, 2005, str. 703), postoje posljedice za pogrešne izračune. Suočena s pobunjeničkim neprijateljskim snagama vlast mora prepoznati opasnost od neprihvatljive „kolateralne štete“, nenamjernih civilnih žrtava i nepotrebne štete na vrijednoj imovini ako koriste preveliku silu. S druge strane, ako koriste premalo sile, mogu riskirati sigurnost vlastitog osoblja i ugroziti ostvarenje važne i legitimne misije. Koncept proporcionalnog odgovora posebno je važan u suvremenom kontekstu asimetrična

ratovanja i sve većeg jaza između tehničkih nedostataka i njihove odsutnosti. Ako je kazna veća od kaznenog djela, tada negativne posljedice djelovanja mogu biti veće od dobitaka. Otkad je protupobunjenički rat proveden u Afganistanu, naglašena je potreba korištenja što manje sile za postizanje ciljeva. Obamina administracija smatrala je da je praksa gađanja SAD-a, uključujući smrtonosne operacije provedene uz uporabu bespilotnih letjelica, u skladu sa svim primjenjivim pravilima, uključujući pravila rata, navodi Koh (Koh, 2010). Američka pravila o angažmanu utemeljena su uglavnom na konvenciji iz Haga potpisanoj 1907. godine, koja definira poštivanje pravila i običaja tijekom ratovanja na kopnu (Smith T. W., 2002, str. 360). Ta su pravila navedena u zrakoplovnom pravilu: Međunarodno pravo – Ponašanje za oružanih sukoba i zračnih operacija (Smith T. W., 2002, str. 360). Ovo pravilo daje smjernice za ponašanje zasnovane na proporcionalnosti i diskriminaciji, slično onima koje se nalaze u Ženevskim konvencijama. Pravilo prepoznaje da je povremena civilna zaštita bila potkopana „razvojem novih sustava naoružanja, uključujući zrakoplove i rakete koji šire borbu izvan neposrednog bojišta“ (Smith T. W., 2002, str. 360). Načelo proporcionalnosti uzima u obzir učinke na civile i infrastrukturu tijekom operacije u odnosu na postignutu vojnu prednost (Vogel, 2010, str. 110). Svaka pružena zaštita odnosi se samo na neposredne učinke na civile, kao što su ranjavanja ili smrt od bombardiranja ili metaka, i ne odnosi se na dugoročne posljedice rata, kao što su kontaminirana voda, nedostatak skloništa ili nedostatak hrane (Smith T. W., 2002, str. 361). Prema Ženevskim konvencijama protupravilno je uzrokovanje civilnih žrtava tijekom akcije. Međutim „bezobzirni napadi koji rezultiraju civilnom smrću ili uništenjem, ili napadi koji svjesno oduzimaju civilne živote više od onoga što je potrebno za postizanje vojnog cilja, mogli bi kršiti načelo proporcionalnosti i predstavljati ratne zločine“ (Vogel, 2010, str. 111). Presude o tome koje se operacije smatraju „bezobzirnim“ ili za koje se postupke smatra da su „suvišni“ u ovom trenutku donose vojnici, a o njima raspravljaju odvjetnici nekoliko mjeseci nakon djelovanja. I M. Schmitt (Schmitt, 1998, str. 170) naglašava da su mnoga pravila koja uređuju proporcionalnost dvosmislena: nitko, na primjer, ne bi sugerirao da zarobljavanje jednog vojnika nižeg ranga opravdava smrt stotina civila. Slično tome, vojna prednost uništavanja zapovjednog i nadzornog središta rijetko bi bila nadmašena oštećenjem nenaseljene zgrade. Načelo proporcionalnosti dodatno je komplicirano nejasnom terminologijom koja se koristi u Dodatnom protokolu I, na primjer, potreba za izbjegavanjem „suvišne ozljede“ i „nepotrebne patnje“ (Međunarodni odbor Crvenog križa, 2020). Koja bi razina sile stvorila prihvatljivu patnju, a što bi rezultiralo nepotrebnom patnjom, teško je utvrditi tijekom sukoba (Koplow 2005, str. 745). Poteškoća u

kvantificiranju onoga što je „proporcionalno” važna je za kontinuiran razvoj oružja jer, unatoč izazovima, Ženevske konvencije ostaju pravni „kamen temeljac” na temelju kojeg se ocjenjuje novo oružje (Koplow, 2005, str. 745). Suprotno obećanjima o pojačanoj diskriminaciji, koja pomaže opravdati kršenje suvereniteta, udari dronovima i bespilotnim letjelicama mogu zamijeniti *jus in bello* načela razlikovanja i proporcionalnosti u korist „nekroetike“, koja racionalizira pravo borca na ubijanje sa sigurne pozicije.

Načelo diskriminacije vrlo je važno kad se razmatra legitimnost napretka u tehnologiji oružja. Koplow (Koplow, 2005, str. 745) opisuje valjano oružje koje je u skladu s diskriminacijom kao „dizajnirano i primijenjeno na način koji mu omogućuje da bude dovoljno precizno i napada samo legitime ciljeve“. Može se tvrditi da visoko precizna tehnologija gađanja, poput one razvijene za pametne bombe i borbene bespilotne letjelice, omogućuje razinu identifikacije koja je prije bila nedostižna sa starim sustavima oružja. „Ako se diskriminacija najbolje postiže preciznom tehnologijom, to jača ideju da oni koji posjeduju takvu tehnologiju imaju veći legitimitet u vođenju ratovanja“ (Beier, 2003, str. 411). „Norma diskriminacije pomaže i u ograničavanju uporabe neselektivnog oružja, kao i ograničavanju neselektivne upotrebe oružja bez obzira na njegove precizne mogućnosti“ (Schmitt, 1998, str. 147). Prema pravilima rata namjerno je gađanje civila ili civilnih objekata protupravilno. Postalo je važno precizno definirati stanje kada se pojedinci smatraju civilima, a kada ratnicima. „Samo civili koji su uključeni u neprijateljstva mogu biti legalno gađani, čime im se oduzima svaka zaštita koja se pruža civilima“ (Vogel, 2010, str. 108). Nakon šest godina „stručne rasprave i istraživanja“ Međunarodni odbor Crvenog križa (ICRC) (Međunarodni odbor Crvenog križa, 2020) objavio je smjernice za koncept izravna sudjelovanja u neprijateljstvima prema međunarodnom humanitarnom pravu kako bi razjasnilo koje radnje treba smatrati izravnim sudjelovanjem u neprijateljstvima. Isti je odbor zaključio da se civilima uklanja zaštita samo onoliko vremena koliko oni sudjeluju u neprijateljstvu: „Civili koji se bave takvim privremenim ili neborbenim ponašanjem, mogu biti gađani samo za vrijeme dok su angažirani u neprijateljskom ponašanju“ (Vogel, 2010, str. 108). Unatoč zaključcima Međunarodnog odbora Crvenog križa ovo je još uvijek sporno pitanje. Tvrđilo se da „pojedinci ne mogu biti i borci i civili te stoga ne mogu sudjelovati u sukobu tijekom dana, a zatim ponovo zadobiti zaštitu koja se pruža civilima noću“ (Vogel, 2010, str. 108). Unatoč toj napetosti borbene bespilotne letjelice hvaljene su zbog svoje sposobnosti da u „većoj mjeri razlikuju civile od drugog trenutno dostupnog oružja i stoga se može smatrati da ispunjavaju zahtjeve načela diskriminacije“ (Vogel, 2010, str. 110).

SAD se oslanja na koncept dvostruke namjene u rješavanju problema diskriminacije između civilnih i vojnih ciljeva u urbanim područjima. Ciljevi koji su se prije mogli smatrati zabranjenima zbog civilne uporabe, mogli bi sada postati legitimnim vojnim ciljevima ako neprijateljski borci također imaju koristi. Moderno ratovanje sada je uglavnom urbanizirano stvarajući više imovine i infrastrukture koju koriste i neprijateljski borci i civilno stanovništvo. Prema međunarodnom humanitarnom pravu uništavanje objekata dvostruke namjene legalno je. Članak 54. Ženevske konvencije „zabranjuje vojne operacije radi napada, uništavanja, uklanjanja ili činjenja beskorisnim objekata neophodnih za opstanak civilnog stanovništva. To uključuje napade na hranu, usjeve, stoku, instalacije za pitku vodu i objekte za navodnjavanje s posebnom svrhom uskraćivanja uzdržavanja civilnom stanovništvu“ (Lippman, 2002, str. 37). Budući da namjera ovih napada nije „uskratiti uzdržavanje“ civilima već neprijateljskim borcima koji također imaju koristi, oni „tehnički“ ne predstavljaju kršenje Ženevske konvencije. Iako je zaštita civila i dalje visoki prioritet američke vojske, razlika između vojne i civilne imovine više nije jasna i često se opisuje kao „mutna“ (Schmitt, 1998, str. 160). To je zato što se neprijatelj, znajući da se ne želi ugroziti civile, namjerno skriva među njima. Koh (Koh, 2010) naglašava da takvo ponašanje čini „primjenu međunarodnog prava težom i kritičnijom za zaštitu nevinih civila“. U budućim sukobima očekuje se da će se razlika između civila i boraca i dalje zamagljivati: „kako se civilne aktivnosti nastavljaju militarizirati, a vojne aktivnosti postaju civiliziranije, koncept vojnih ciljeva ostat će nejasan, posebno u tehnološki naprednim zemljama“ (Schmitt, 1998, str. 159). Schmitt (Schmitt, 1998, str. 161) naglašava: „humanitarna načela nalažu da se treba suprotstaviti svakom posljedičnom nagonu za pojednostavljenjem pravnih kriterija i njihovim ublažavanjem“. Iako se rijetko tvrdi da su SAD ili koalicijske snage namjerno gađale civilno stanovništvo ili imovinu, postavlja se pitanje jesu li SAD ili koalicijske snage poduzele „sve primjenjive mjere kako bi osigurale napad na vojno, a ne na civilno stanovništvo i ciljeve“ (Lippman, 2002, str. 64). Na primjer, često se tvrdi da bi „raspoređivanje više kopnenih trupa umjesto oslanjanja na zračne napade ugrozilo više američkih vojnika, ali bi moglo spasiti civilne živote, što ga čini strategijom izbora za međunarodno humanitarno pravo“ (Zehfuss, 2010, str. 11). „Je li operacija diskriminirajuća ili proporcionalna treba se procijeniti od slučaja do slučaja, a iako se to odnosi na sve operacije, važno je pomno pregledati smrtonosne misije borbenih bespilotnih letjelica jer se one često koriste u civilnim okružjima“ (Vogel, 2010, str. 112). Unatoč kritikama Koh (Koh, 2010) tvrdi da je Obamina administracija bila vrlo oprezna i u planiranju i u izvršenju kako bi „podržala načela (proporcionalnosti i diskriminacije) a kako

bi osigurala da se gađaju samo legitimni ciljevi i da se kolateralna šteta svede na minimum.“ Osim toga Koh (Koh, 2010) je primijetio da su se ta načela poštivala u svim operacijama protiv Al-Qaide i njezinih pridruženih snaga, uključujući smrtonosne udare tijekom operacija borbenih bespilotnih letjelica.

2.2.1. Načelo vojne nužde

Što čini vojnu nužnost, kao što su proporcionalnost i diskriminacija, u mnogim slučajevima određuju odvjetnici i vojni čelnici. Tehnologija borbenih bespilotnih letjelica i pametnih bombi u upotrebi je već duže vrijeme, ali kaže se da državni službenici, stručnjaci, praktičari, operateri i vojni pravnici donedavno nisu bili svjesni toga u potpunosti. U Afganistanu je uobičajena praksa bila da „vojni pravnici preispituju ciljeve i procjenjuju razinu rizika za civile“ (Lippman, 2002, str. 57). Ovo je važno kako bi se osiguralo dobivanje značajne vojne prednosti, a kako bi se opravdale akcije koje koriste načelo vojne nužnosti. Ovu vrstu pravnog nadzora može provesti samo država koja ima sredstva i tehnologiju za održavanje tako visoko birokratskog sustava, kao što je američki „Precision Guided Law“ koncept koji je iznio Smith (Smith T. W., 2002, str. 368) kako bi ilustrirao modernu upotrebu pravila tijekom ratovanja. Smith tvrdi da je došlo do velikog pomaka u pravnom fokusu, od suzbijanja nasilja do njegova legaliziranja. Odluke koje donose vojni pravnici pružaju „donositeljima odluka pod pritiskom kritično jamstvo pravnog pokrića, pretvarajući složena pitanja morala u tehnička pitanja pravilnosti“ (Smith T. W., 2002, str. 369). Smith (Smith T. W., 2002, str. 368) tvrdi kako „odnos pravnog savjetnika prema izvršnom zapovjedniku, u ulozi pravnik nije stvaranje prepreka, već pronalaženje legalnih načina za postizanje ciljeva njegovog nadređenog – čak i kada su ti ciljevi raznijeti i ubiti civile.“ Ovaj pravni nadzor vojne akcije stvorio je sustav koji ima „legalni fini tisak“ u simbiotskom odnosu s tehnologijom (Smith T. W., 2002, str. 369). Pravila ratovanja stopila su se s vojnim životom do te mjere da se „pojedinačne borbene taktike sada ocjenjuju prema pravilnosti“ (Kennedy, 2006, str. 7). Razvio se „zajednički pravni rječnik“ za procjenu legitimnosti radnji koje koriste i međunarodni pravnici i vojno osoblje (Kennedy, 2006, str. 7). U modernom ratovanju čini se da se rasprava okrenula pravno-tehničkim značajkama, kao što je vojna nužnost svake akcije, a ne temeljna pravilnost samog ratovanja i nasilja, smrti i razaranja koje ono uzrokuje. Vojna nužnost borbenih bespilotnih letjelica nije upitna. Kao što je raspravljeno u prethodnom poglavlju, vojni dužnosnici dosljedno hvale značajnu vojnu prednost tehnologije borbenih bespilotnih

letjelica i pametnih bombi koju pružaju američke oružane snage. Međutim postojala je hipoteza da bi „veća uporaba kopnenih snaga i specijalnih snaga mogla smanjiti rizik za civile“ (Zehfuss, 2010, str. 11). Kritičari tvrde da su „civilne žrtve uzrokovane operacijama borbenih bespilotnih letjelica daleko veće od bilo kakve vojne prednosti“ (Vogel, 2010, str. 111). „SAD su pokazale da će dopustiti veći rizik za civile ako je ciljani pojedinac dovoljno visokog ranga i stoga sposoban za značajnu buduću štetu“ (Vogel, 2010, str. 111). Šteta uzrokovana takvim operacijama „očituje se ne samo u civilnim žrtvama, već i u neprijateljstvu u zajednicama koje su izgubile svoje voljene u udaru borbenih bespilotnih letjelica“ (Vogel, 2010, str. 111). Kada se primjenjuju na konfliktne situacije, Chris Jochnick i Roger Normand (1994a: 50) tvrde da „strukturalna impotentnost“ i „permisivan jezik“ pravila o ratu crnim slovima pružaju „legitiman“ pristup postojećim ratnim praksama (Smith T. W., 2002, str. 357). Dakle u „konfliktnim situacijama pravila su formulirana na način da vojna nužnost ima prednost nad humanitarnim potrebama i vrijednostima“ (Smith T. W., 2002, str. 357). To je Jochnicka i Normanda (1994a: 55) dovelo do zaključka da legalni ratovi nisu ništa humaniji od ilegalnih ratova te da je „napredak humanitarnog prava fikcija“ (Smith T. W., 2002, str. 357). Godine 1953. Hersch Lauterpacht predvidio je da ćemo biti potpuno nesposobni razumjeti pravu prirodu ratnog prava ako ne shvatimo da je njegova svrha gotovo isključivo humanitarna u doslovnom smislu borbe i strasti. „To je, a ne regulacija i usmjeravanje neprijateljstava, njegova osnovna svrha“ (Smith T. W., 2002, str. 358). Nažalost, zbog potrebe vojnog opravdanja predviđanje da će svrha međunarodnog humanitarnog prava biti zaboravljena pokazalo se točnim, budući da su se vojnici koristili i manipulirali međunarodnim humanitarnim pravom sa svakim novim sukobom pa tako i u Afganistanu.

2.2.2. Atentat

Atentati su nezakoniti prema međunarodnom humanitarnom pravu. Osumnjičeni se ne mogu ubiti bilo kada i bilo gdje, pa se može tvrditi da su Sjedinjene Američke Države i koalicijski partneri prekršili međunarodno pravo korištenjem borbenih bespilotnih letjelica za provođenje „targeted killing“ za ubijanje osumnjičenih za terorizam (O'Connell, 2003, str. 326). Izvršna zapovijed vlade SAD-a 11905 kaže da „niti jedan zaposlenik vlade Sjedinjenih Država ne smije sudjelovati u političkom atentatu“ (Guest, 2011, str. 50). Ezzatyar i Kabraji (Ezzatyar & Kabraji, 2010) tvrde da Sjedinjene Američke Države pokušavaju izbjeći koncept atentata kada opisuju ove vrste napada.

Obamina administracija (Koh, 2010) tvrdila je da su ta „ubojstva bila legitimna jer su se dogodila u kontekstu oružanog sukoba“. Koh (Koh, 2010) tvrdi da uporaba smrtonosne sile protiv određenih pojedinaca ne pruža adekvatan postupak i stoga predstavlja protupravnu izvansudsku egzekuciju. No država koja je uključena u oružani sukob ili u legitimnoj samoobrani nije dužna provesti za ciljeve pravni postupak prije nego što upotrijebi smrtonosnu silu. Politika SAD-a zabranjuje atentate na civile samo u mirnodopsko vrijeme, međutim, „dopušta ubojstvo boraca u ratu sve dok se izbjegava kolateralna šteta“ (Ignatieff, 2004, str. 118). Prema međunarodnom humanitarnom pravu, „osumnjčeniku se mora pružiti prilika da se preda, a korištenje borbenih bespilotnih letjelica za izvođenje napada znači da se pojedinac ne može predati“ (O'Connell, 2003, str. 330). Alston (Alston, 2010) rekao je da je korištenje bespilotnih letjelica od strane obavještajnih agencija poput CIA-e za izvođenje ciljanih ubojstava u Afganistanu, Pakistanu i drugdje posebno opasno zbog tajnosti koja okružuje takve operacije. „U situaciji u kojoj se ne otkriva tko je ubijen, iz kojeg razloga i jesu li poginuli nevini civili, pravno načelo međunarodne odgovornosti je, po definiciji, sveobuhvatno narušeno.“

Iako se nikada nije bilo moguće predati zračnom napadu, ovi su napadi tradicionalno usmjereni na vojne ciljeve, a ne na pojedince. Upravo ta razlika, iako naizgled beznačajna, ima velik utjecaj na legitimnost misije borbenih bespilotnih letjelica. „Smrtonosne operacije borbenih bespilotnih letjelica također su kritizirane kao nezakonite jer se obično događaju ispod praga oružanog sukoba“ (O'Connell, 2003, str. 330). Kada osumnjičenik nije uključen u aktivnu borbu, uklonjen je iz ratne zone ili zapovjednog lanca. Tada se tvrdi da nije „zakonski ili logično“ izvedivo opisati ih kao neprijateljske borce, umjesto toga treba ih tretirati kao civile. Po ovoj logici akcije koalijskih snaga SAD-a mogle bi se smatrati kršenjem ljudskih prava i međunarodnog prava jer su namjerno ciljale na muškarce koji su definirani kao zaštićeni civili. Atentati od strane borbenih bespilotnih letjelica opisani su kao „prečaci koji zanemaruju legitimitet“ i mnogi su ih osudili, navode Ezzatyar i Kabraji (Ezzatyar & Kabraji, 2010). Međutim iako ih većina znanstvenika u svijetu smatra nezakonitima, SAD smatra da ima puno pravo pronaći i uništiti glavne aktere napada na SAD 2001. godine, što čini i dandanas iako se trudi razviti što preciznije sredstvo nošeno borbenim bespilotnim letjelicama kako bi se umanjila kolateralna šteta, a time i napadi svjetske zajednice da ne primjenjuju međunarodna ratna pravila, odnosno proporcionalnost i diskriminaciju u primjeni borbenih bespilotnih letjelica. Nedavno je razvijena raketa Hellfires s

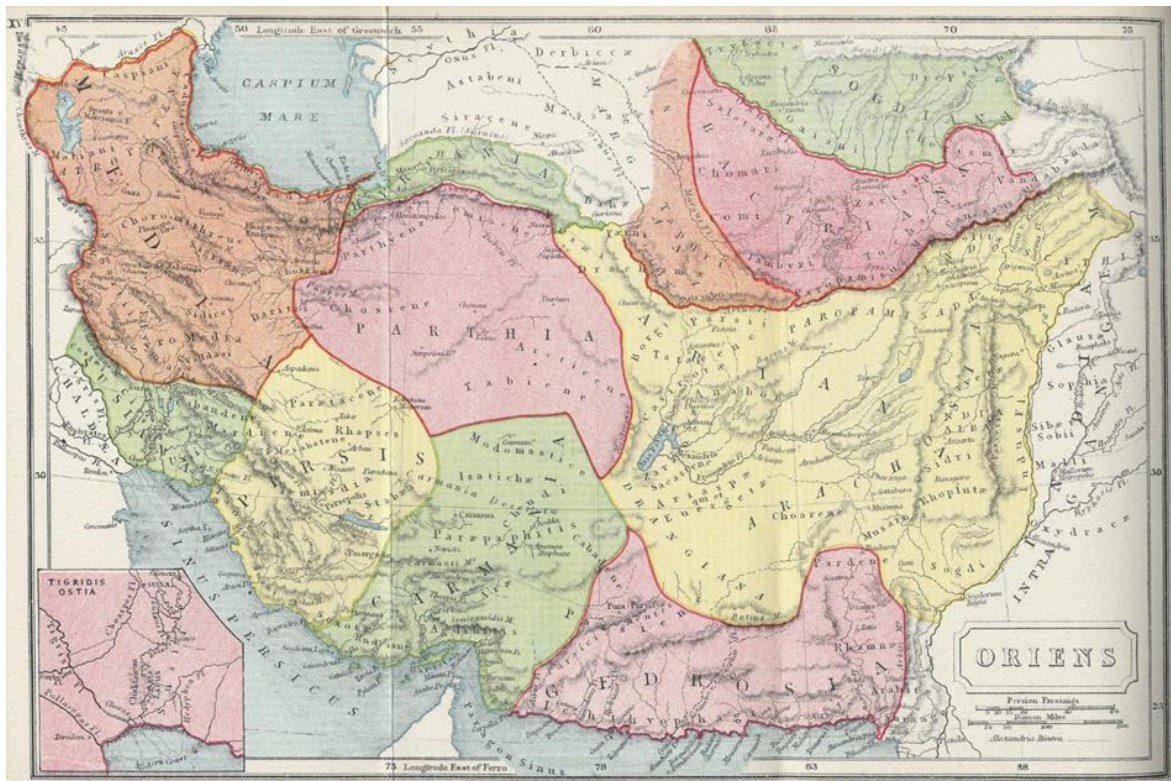
noževima bez bojeve glave, namijenjena baš u svrhu atentata na jednu osobu preciznim zračnim napadom bez kolateralne štete po osobe u blizini.

3. Povijest sukoba u Afganistanu

3.1. Povijest Afganistana

Afganistan (Hrvatska enciklopedija, 2021) (perzijski Afghānestān; Islamska Republika Afganistan / Yomhūrī-yeEslāmī-yeAfgghānestān) država je u jugozapadnom dijelu središnje Azije, koja obuhvaća 652 864 km². Graniči s Turkmenistanom, Tadžikistanom i Uzbekistanom na sjeveru, s Iranom na zapadu, s Pakistanom na jugu i jugoistoku, s Kinom na sjeveroistoku.

„Tijekom povijesti brojni interesi presijecali su tlo današnjeg Afganistana i malo je koja vanjska sila marila za domaće stanovništvo i njegove potrebe prvenstveno gledajući svoje interese.“ Prema Hrvatskoj enciklopediji (Hrvatska enciklopedija, 2021) teritorij Afganistana naseljen je od paleolitika. Marjanović (Marjanović, 2021) navodi da u šestom stoljeću prije Krista cijelu regiju zauzima Ahemenidsko Perzijsko Carstvo, veliku regiju koja se tad nazivala Ariana – odnosno zemlja arijevaca. Riječ je o starom grčkom i rimskom geografskom terminu kojim se označavao prostor između središnje Azije i velike rijeke Ind. Danas je to prostor koji obuhvaća dio Irana, cijeli Afganistan i dio Pakistana do rijeke Ind.

Slika 1. Ariana, zemljopisni prostor

Zapadni dio Afganistana zauzeli su Sasanidi u III. st. Južni dio Afganistana pod vlašću je Arapa od VII. st. kada započinje islamizacija stanovništva. Pod vlašću je različitih perzijskih i turskih dinastija Afganistan bio od polovice IX. st. Napadi Mongola u XIII. i

XIV. st. uzrokovali su gospodarsku i kulturnu krizu. Pod vlašću Timurida u XV. st. Afganistan je uživao kratkotrajno razdoblje prosperiteta. Tijekom XVI. st. podijeljen je između Perzije, Države Velikog Mogula i Uzbečkoga kanata. Marjanović (Marjanović, 2021) ističe da povijest moderne države Afganistan počinje dinastijom Hotak na početku 18. stoljeća (1709. južni dio današnjeg Afganistana proglasio je neovisnost). No ključna ličnost tog doba dolazi malo kasnije – Ahmad Šah Durrani, koji će 1747. utemeljiti Durrani Carstvo te ga se stoga smatra utemeljiteljem modernog Afganistana. Glavni grad bio je Kandahar, ali uskoro, već 1776., prebacuje se u Kabul. No tad su imali i zimski glavni grad – Peshawar. Dakako, ako pogledamo na kartu regije, vidjet ćemo kako Peshawar danas više nije u Afganistanu već u susjednom Pakistanu. Razlog je tome taj što su ga Afganistanci izgubili u borbi sa Sikhima 1823. U to vrijeme već se raspalo Durrani Carstvo, a na njegovu mjestu stasao je Afganistanski Emirato. Neovisne kneževine ujedinio je Dost Mohammad Han (Khan) (1826. – 1863.), kada Afganistan postaje prostor sukobljavanja Britanije i Rusije. Prema Marjanoviću (Marjanović, 2021) tada će Afganistan postati ono što je uvelike i danas – tampon-zona između velikih sila, smješten između teritorija Britanskog i Ruskog Carstva.

Od 1838. do 1842. odvijao se prvi britansko-afganistanski rat. Sher Ali Han, Dost Mohammadov sin, izgubio je vlast po završetku drugoga britansko-afganistanskog rata koji se odvijao od 1878. do 1880., a povod je bio porast utjecaja Ruskog Carstva u Afganistanu. Abdurahman Han vladao je od 1880 do 1901., priznao je britansku kontrolu vanjske politike Afganistana krajem XIX. st., a ustupio je dio teritorija Indiji do tzv. Durandove linije. Godine 1907. Rusija priznaje da se Afganistan nalazi u zoni utjecaja britanskog imperija. Tijekom Prvog svjetskog rata Afganistan ostaje neutralan. Amanullah Khan, koji je vladao od 1919. do 1929., zauzeo je područja iza Durandove linije te proglasio neovisnost Afganistana, što je uzrokovalo treći britansko-afganistanski rat. Mirovnim ugovorom iz Rawalpindija Velika Britanija priznala je neovisnost Afganistana.

Tijekom vladavine Amanullaha Hana provedene su mnogobrojne reforme: 1923. donesen je prvi ustav, država je modernizirana, a uvedeno je i svjetovno sudstvo. Po svrgnuću Hana i unutarnjih borbi vlast u Afganistanu preuzima Mohamed Nadir Šah, a 1933. njegov sin Zahir Šah. Afganistan je tijekom Drugog svjetskog rata ponovo ostao neutralan. Godine 1947. došlo je do sukoba na afganistansko-pakistanskoj granici jer je Afganistan podupirao neovisnost pakistanskoga dijela Paštunistana (spor je okončan potkraj 1960-ih). Državnim udarom generala Mohammada Dauda Hana 1973. svrgnut je kralj Zahir Šah te je proglašena republika. Godine 1978., nakon puča ljevičarskih i prosovjetskih časnika, koji su provodili

radikalni antiislamistički i socijalistički program (zatvaranje džamija, kolektivizacija i nacionalizacija), došlo je do pobune, državnog udara, u rujnu i prosincu 1979. te sovjetske vojne intervencije potkraj prosinca te godine. „Kao povod za samu invaziju Moskva navodi tzv. 'Brežnjevljevu doktrinu', odnosno stav koji je sovjetski lider Leonid Brežnjev donio 1968., a tiče se uzimanja za pravo da SSSR intervenira, ako treba i vojno, u komunističke zemlje gdje treba ojačati (ili spašavati) komunizam“ (Marjanović, 2021).

Novom režimu Babraka Karmala i sovjetskim snagama (do 115 000 vojnika) pružali su otpor fundamentalistički ustanici (mudžahedini). Bili su podijeljeni na 15 plemenskih i vjerskih skupina, a muslimanske su ih zemlje podržavale, kao i Kina i SAD. Više od pet milijuna Afganistanaca izbjeglo je u Pakistan i Iran zbog rata, dok je oko dva milijuna ljudi raseljeno unutar Afganistana. Godine 1988. postignut je sporazum o povlačenju sovjetskih snaga, a Moskva je priznala gubitak 14 500 vojnika. Borbe mudžahedinskih skupina za vlast nastavile su se, što je prerاسlo u građanski rat. Mudžahedini Ahmeda Šaha Masuda osvojili su Kabul 1992., a za predsjednika je izabran Burhanuddin Rabani, čime se na vlasti bila učvrstila tadžička strana. Uslijedili su novi sukobi i različita savezništva. Mohammad Omar organizirao je pokret talibana (učenici islama) sredinom 1994., koji je okupljao uglavnom Paštune, većinom sunite, a imao je podršku Pakistana i SAD-a. U rujnu 1996. osvojili su Kabul, a do sredine 1997. uspjeli su zauzeti oko 80 % Afganistana. Suprotstavila im se prototalibanska koalicija na sjevernom dijelu Afganistana, koju su podupirali Iran i Rusija. Procjene su da je u građanskom ratu od 1992. do 1997. poginulo oko 36 000 Afganistanaca, navodi Hrvatska enciklopedija (Hrvatska enciklopedija, 2021).

U listopadu 1997. talibanski režim proglasio je emirat, koji su priznali Saudijska Arabija, Pakistan i Ujedinjeni Arapski Emirati.

3.2. Geneza sukoba u Afganistanu

Sve što je godinama stvarano po pitanju progresa u Afganistanu – otvaranje prema svijetu, jednakost prava žena, sekularno obrazovanje – nestalo je tog listopada 1997, kao i republika, a osnovan je Islamski Emirat Afganistan.

Ženama je zabranjeno raditi izvan kuće, školovati se, a iz kuće su smjele izaći samo u pratnji muškarca. Uveden je represivan fundamentalistički režim diljem zemlje, što nije čudno imajući u vidu da su glavni financijeri te operacije bili Saudijska Arabija i Pakistan.

Samo su tri države na svijetu priznale Islamski Emirat Afganistan kao državu – Saudijska Arabija, Pakistan i Ujedinjeni Arapski Emirati. Iran je također nastojao stvoriti svoj utjecaj u Afganistanu, no odnosi su se raspali kada su talibani 1998. zauzeli iranski konzulat i

pogubili iranske diplomate. Iran je zaprijetio invazijom na Afganistan, no tome se usprotivilo Vijeće sigurnosti UN-a.

Afganistan je postao epicentar za pokretanje džihadističkog militarizma u široj regiji – talibani su aktivno podupirali islamističke militante u Čečeniji, Xinjiangu i Kašmiru stvarajući tako simultano velike probleme Rusiji, Kini i Indiji.

Zbog podržavanja terorističkoga djelovanja Al-Qaide (pojedine njezine afganistanske baze za obuku uništio je SAD raketnim napadom u kolovozu 1998.) i kršenja ljudskih prava stalno je bio pod međunarodnim pritiscima, kako navodi Hrvatska enciklopedija (Hrvatska enciklopedija, 2021).

Talibanski je režim bio pod sankcijama UN-a od listopada 1999. pod optužbom za međunarodni terorizam i srušen je vojnom intervencijom SAD-a i koalicije, koja je započela 7. listopada 2001. (nakon terorističkih napada Al-Qaide u New Yorku i Washingtonu, 11. rujna 2001.). Vlast je 2002. preuzeo Hamid Karzai kao predsjednik, uz pomoć SAD-a. Temeljem rezolucije VSUN-a odobreno je slanje međunarodnih sigurnosnih snaga kojima od kolovoza 2003. zapovijeda NATO, a temeljem rezolucije VSUN-a br. 1368 koja „poziva sve države da hitno rade zajedno na privođenju pravdi počinitelja, organizatora i sponzora ovih terorističkih napada i naglašava da će odgovorni za pomaganje, potporu ili skrivanje počinitelja, organizatora i sponzora tih djela odgovarati“ (VSUN, 2001). Talibani nastavljaju provoditi gerilski otpor, a skrovišta imaju i u pakistanskom pograničnom području. Količina američkih vojnika u Afganistanu rasla je s 15 000, koliko ih je bilo 2004. godine, na približno 90 000 godine 2012., a uz njih bilo je i oko 40 000 vojnika iz savezničkih zemalja. SAD je 2013. postigao sigurnosni sporazum o povlačenju američkih i savezničkih vojnika, kojih je 2014. bilo oko 57 000. Povlačenje je bilo predviđeno za kraj 2014. godine. U sukobima i napadima od 2001. broj poginulih civila procjenjuje se na do 20 000, na primjer 2013. poginulih je bilo oko 3000. U travnju i lipnju 2014., nakon predsjedničkih izbora, uslijedile su međusobne optužbe kandidata oko izbornih rezultata, a nakon sporazuma o podjeli vlasti u rujnu 2014. Ašraf Gani proglašen je za predsjednika. I dalje je održavana društvena nestabilnost, a različite plemenske skupine nadziru najveći dio teritorija. Povremeni teroristički napadi nastavljeni su i 2014. godine kao i djelovanje pobunjenika. SAD i saveznici iz NATO-a potkraj 2014. i početkom 2015. povlače borbeni sastav vojske, a ostavljaju postrojbe za obuku i podršku afganistanskim snagama. Vlada sredinom 2017. nadzire oko 60 % državnog teritorija (uz podršku oko 8400 američkih vojnika i 5000 vojnika iz drugih zemalja NATO-a). U razdoblju od 2014. do 2018. godine u terorističkim napadima i oružanim sukobima ubijeno je u prosjeku oko 3500 civila

godišnje, i to najviše 2018. godine, oko 3800, od čega trećinu čine djeca. Samo 2018. bilo je preko 1700 terorističkih napada. Nakon pobjede na predsjedničkim izborima u rujnu 2019. Ašraf Gani ostao je na vlasti, međutim zbog političke krize koja je uslijedila izborna komisija morala mu je potvrditi pobjedu u veljači 2020., a novi predsjednički mandat započinje mu u ožujku 2020. Protukandidat Abdullah Abdullah pobjedu mu je osporavao, kao i na izborima 2014., kada je pristao na podjelu vlasti, pa je posebno za njega osnovan položaj šefa izvršne vlasti (de facto premijera). U veljači 2020. Abdullah se proglasio predsjednikom, a sporazumno odstupa u svibnju 2020. u zamjenu za mjesto predsjednika Vijeća za nacionalno pomirenje. SAD je u veljači 2020. u Katru (u Dohi), nastojeći okončati vojnu prisutnost, dogovorio mirovni sporazum s talibanskim predstavnicima pod uvjetom da talibani na svom području onemoguće djelovanje Al-Qaide te da provedu mirovne pregovore s afganistanskom vladom, navodi Hrvatska enciklopedija (Hrvatska enciklopedija, 2021).

4. Suvremeni načini i sustavi ratovanja primijenjeni u Afganistanu

4.1. Novi načini/oblici ratovanja

Brzica (Brzica, 2012, str. 114) smatra da je rat u Afganistanu asimetrični sukob pobunjeničkog karaktera, što potvrđuje analizom ključnih čimbenika koji definiraju asimetrični sukob u usporedbi s tradicionalnim poimanjem oružanog sukoba. Analizirao je u svom radu sljedeće čimbenike: geografiju, strukturu stanovništva, etničku pripadnost naroda, političku scenu, ulogu međunarodne zajednice, potporu izvana te pobunjeničku strategiju. U znanstvenim se radovima, kad se govori o ratu protiv terorizma u Afganistanu, misli na rat koji su Sjedinjene Američke Države pokrenule u listopadu 2001. godine kao odgovor na napade provedene u rujnu 2001. na njihov teritorij, što se smatra početkom globalnog rata protiv terorizma. „Cilj uključivanja je zarobiti vođu Al Qaide Osamu bin Ladena, uništiti terorističku organizaciju Al Qaidu i njezinu infrastrukturu za obuku te ukloniti talibanski režim koji podržava teroriste“ (Brzica, 2012, str. 115). Barnett i Siddique (Barnett & Siddique, 2006, str. 6) ističu kako je općeprihvaćen stav da se u Afganistanu pobunjeničke snage svode na talibane i Al-Qaidu, međutim neka literatura navodi da talibanski tvrdolinijaši čine tek četvrtinu svih pobunjeničkih postrojbi, dok većinu čini lokalno stanovništvo koje se suprotstavlja neprilagodljivom vladinom programu za istrebljenje opijuma. Dakle ističu da u stvari lokalni vođe nastoje štititi vlastite interese te da su tu još i pripadnici Al-Qaide. Jorgensen (Jorgensen, 2007, str. 96) ističe da asimetrični protivnik kreira svoju strategiju sukoba iskorištavajući svoje snage kako bi iskoristio slabosti svog protivnika i nanio maksimalnu štetu koalicijskim saveznicima. Tako su iskoristili geografiju zemlje, borili se na teško dostupnim područjima za saveznike i koristili nekonvencionalne borbene taktike. Taktiku su sveli na naglo raspršene operacije usmjerene na gađanje izoliranih i brojčano slabijih snaga koje djeluju unutar ISAF-a, razbijajući tako savezničko težište – koheziju. Tijekom operacije u Afganistanu razvijena je nova protupobunjenička strategija usmjerena na stanovništvo, osmišljena da pridobije naklonost lokalnog stanovništva u području operacije. „Strategija se temelji na pružanju sigurnosti stanovništvu, sprječavanju pobunjenika da traže sigurna utočišta, dijeljenju tereta s civilima radi jačanja međusobne povezanosti i potpori lokalnim vlastima“ (Seavey, Wagner, & Hanson, 2009, str. 3). S obzirom na prisutnost međunarodnih sigurnosnih snaga u Afganistanu dugu desetljeće i štetne podatke koji podupiru neučinkovitost stabilizacijskog procesa, teoretičari počinju dovoditi u pitanje sposobnost vojske da uči iz prijašnjih pogrešaka. Stoga se operativne pogreške protupobunjeničke doktrine često pripisuju

zaboravljanju naučenih lekcija iz sličnih sukoba u prošlosti. Učenje iz prošlosti doista je dobar temelj koji se ne smije zanemariti, ono što je najvažnije za učinkovitost protupobunjeničke strategije jest „sposobnost prilagodbe jedinstvenoj dinamici sukoba na koji se primjenjuje“ (Brzica, 2012, str. 130). Ključno je pitanje u provedbi ove strategije izvrsna prilagodljivost talibana koalicijskim snagama i djelovanje samoubilačkim akcijama protiv civila i oružanih i koalicijskih snaga, pokazujući njihovu nesposobnost da zaštite civile, što je ključna premisa strategije. U svojoj knjizi *Cutting the Fuse* Pape i Feldman (2010.) definiraju terorista samoubojicu kao ultimativno pametnu bombu, nekoga tko se ubije u procesu izvršavanja misije ubijanja drugih, navode Bilandžić i Grubić (Bilandžić & Grubić, 2012, str. 56), a protiv čega koalicijske snage nisu pronašle konačan i kvalitetan odgovor. Tijekom rata u Afganistanu, međutim, implementirane su razne nove tehnologije oružja kao odgovor na talibanske operacije. Ove tehnologije oružja predstavljaju nove i jedinstvene izazove za one koji rade u području etike, ali i strategije i prava. Moderno ratovanje smatra se ratom u doba inteligentnih strojeva, a o njemu se raspravlja u akademskim krugovima i globalnim medijima. Zbog brza razvoja novog oružja važno je analizirati utjecaj i posljedice novog oružja na moralnost same uporabe. U ovom se radu razmatraju informacije i rasprave o novim tehnologijama oružja i procjenjuje njihov doprinos etičkim raspravama koje se trenutno vode diljem svijeta. To je učinjeno kako bi se ocrtale moralno različite perspektive primjene novih tehnologija oružja te kako bi se razumjelo gdje se nalaze točke preklapanja i razilaženja između amoralnih i moralnih stavova u primjeni ovih sustava. Povjesničari izolaciju discipline nazivaju „poviješću tunela“, u kojoj se svaka perspektiva oslanja samo na vlastite tradicije i pretpostavke bez traženja doprinosa iz drugih područja (Smith T. W., 2002, str. 355). Analizirajući etičke perspektive povezane s upotrebom novih tehnologija oružja želi se steći potpunija slika o njihovom utjecaju i posljedicama. Tehnologije oružja o kojima se raspravlja u ovom radu ograničene su na bespilotne letjelice, borbene bespilotne letjelice i precizno vođeno streljivo. Te su tehnologije odabrane zbog značajna utjecaja koji su imale na moderno ratovanje i količine kontroverzija koje su izazvale, a ne samo zato što je korištenje tih sredstava dovelo do propadanja spomenutih strategija. Ova je kontroverzija posebno odgovor na smrtonosne napade borbenih bespilotnih letjelica, koji su opisani kao nepravilni, neetički i strateški manjkavi, navode Ezzatyar i Kabraji (Ezzatyar & Kabraji, 2010). Tvrdi se da „tipični fokus na tehnološke mogućnosti novog oružja ima presedan za istraživanje društveno-političkih posljedica promjenjivog lica ratovanja“ (Beier, 2003, str. 411). Ovaj rad nije usredotočen na mogućnosti takvog oružja u razvoju već na rasprave i posljedice

proizašle iz njegove uporabe u sukobu koji se odvijao u Afganistanu.

4.2. Precizno vođeno streljivo

Lasersko vođeno oružje korišteno je tijekom Vijetnamskog rata, ali ne smatra se naprednim u usporedbi s modernim precizno navođenim streljivom. „PGM-ovi, poznatiji kao 'pametne bombe', javnosti nisu bili poznati do Zaljevskog rata 1991., iako je samo 8 posto streljiva korištenog u sukobu bilo usmjereno. U kasnijim sukobima postotak upotrebe PGM-a porastao je na „29 % na Kosovu, 60 % u Afganistanu i 68 % u Iraku“ (Mahnken, 2008, str. 223). PGM nema motor koji vodi bombu do cilja poput projektila; umjesto toga oslanja se na visinu i gravitaciju za pogon. Krila ili pera pomiču se kao odgovor na zapovijedi za navođenje, zapravo vodeći bombu do cilja, ali još uvijek se oslanjaju na gravitaciju. Nakon brza razvoja tijekom 1990-ih „zduženo izravno napadno streljivo (JDAM) postalo je oružje izbora za snage Sjedinjenih Država (SAD)“ (Mahnken, 2008, str. 200). JDAM-u je pridodan „komplet za navođenje koji koristi globalni sustav pozicioniranja (GPS) za povećanje isporuke bombe s 1000 kg na 2000 kg“ (Grasso, 2002, str. 10). Ovi kompleti imaju mogućnost stvaranja „glupih“ ili slobodno padajućih „pametnih“ ili vođenih bombi za oko 20.000 dolara, navodi Vries (Vries, 2003). Vries ističe da je ovo relativno jeftino oružje dok raketa Tomahawk isporučuje bojnu glavu od 1000 kilograma s približno istom preciznošću, ali košta oko 600.000 američkih dolara. Razvoj JDAM-ova stvorio je jeftiniji, precizniji način za američku vojsku da započne ratovanje kampanjama zračnog bombardiranja. Takvo se oružje nastavlja razvijati i tvrdi se da će „oružje budućnosti biti više nego pametno – bit će 'sjajno“ (Schmitt, 1998, str. 164). Takav razvoj događaja nije bez posljedica, bilo je puno incidenata u kojima su PGM-ovi ubijali civile. Međutim, kako Maja Zehfuss (2010, str. 7) ističe, „mnoge od grešaka visokog profila“ u nedavnim ratovima doista nisu rezultat neuspjeha oružja nego, kako tvrdi, „propusta obavještajnih službi“. Kraljevsko ratno zrakoplovstvo (RAF) priznalo je da je 25. ožujka 2011. afganistanske civile ubio RAF Reaper tijekom zračnog napada, koji je ciljao talibanske borce, navodi Hopkins (Hopkins, 2011). Ipak jasno je Hopkins naglasio da su britanske snage i dalje uvjerenе u uporabu bespilotnih letjelica i inzistira na tome da je smrt civila „rezultat propusta obavještajnih službi na bojnom polju, a ne problema sa zrakoplovima“. Slični incidenti mogu se dogoditi s pametnim bombama, na primjer, gdje je „kontrolor zračnih snaga, miješajući GPS koordinate svog tima i mete, slučajno usmjerio bombu od 2000 kg na lokaciju svoje postrojbe“ (Mahnken, 2008, str. 201). Ljudska pogreška stalan je problem unatoč rastućem broju autonomnih tehnologija. Precizno vođeno streljivo ili „pametne bombe“ nisu

najnovija ni najnaprednija tehnologija koja se koristi u Afganistanu. Postotak PGM-ova korištenih u zračnim napadima raste zbog niskog rizika po američke vojnike, niže stope civilnih žrtava i vrlo vidljiva uspjeha. Te su pogodnosti značile da su kampanje zračnog bombardiranja postale prihvatljivije široj javnosti i vojsci unutar Sjedinjenih Američkih Država. To je važno jer se smatra da su te skupine manje tolerantne prema žrtvama nego ikada prije, rekao je Allen (Allen, 2007). Smanjenjem prijetnje prema civilima precizno navođeno streljivo doprinosi masovnom prihvaćanju zračnih napada i ratovanja, a moguće je da će sukobi postajati sve češći kako se prijetnje životima civila smanjuju. Noel Sharkey predviđa da bi razvoj borbenih bespilotnih letjelica mogao „spustiti prag za rat (...) Jedan od glavnih inhibitora rata je broj vreća za tijela, ali to potkopava ideju rizičnog ratovanja“ (Wan & Finn, 2011). Razvoj precizno navođenog streljiva doprinosi percepciji sve opasnijeg ratovanja, budući da sada postoji isplativiji način za gađanje ciljeva uz smanjenje broja civilnih žrtava. Te su koristi vojska i akademski komentatori vidjeli u PGM-ovima te ih neprestano hvale, čak ih opisuju kao „darove koji se neprestano daruju“ (Meilinger, 2009, str. 202).

„Bespilotne letjelice i borbene bespilotne letjelice Ministarstvo obrane SAD-a definira kao: zračna vozila s pogonom, koja ne nose ljudskog operatera, koriste aerodinamičke sile za podizanje vozila, mogu samostalno letjeti ili se pilotiraju daljinski, mogu se potrošiti ili se može vratiti i može nositi smrtonosni ili nesmrtonosni teret“ (Bone & Bolkcom, 2003, str. 1). „Bespilotne letjelice su prvi put predstavljene tijekom Prvog svjetskog rata, ali kritizirane su kao nepouzdana i netočna“ (Valavanis, 2007, str. ix). Kasnije su korištene u Vijetnamu, ali nisu „sazrele“ sve do sukoba 1990-ih, kao što su operacija Pustinjska oluja i rat u Bosni i Hercegovini, koji su povećali interes za tehnologiju bespilotnih letjelica (Mahnken, 2008, str. 220); (Valavanis, 2007, str. 3). Prije 11. rujna dronovi su bili kontroverzni jer ni policija ni bilo koja grana u vojsci nije htjela snositi teret odgovornosti ili trošak programa drona. Nakon 11. rujna važnost informiranja i nadzora postala je očigledna javnosti i vladi, što je stvorilo obnovljeno zanimanje za kontrolu i razvoj bespilotnih letjelica. Potreba za borbenim bespilotnim letjelicama postala je očita u najmanje dva navrata tijekom 2000-ih jer se smatralo da su „bespilotne letjelice korištene za nadzor u Afganistanu vidjele Bin Ladena, ali nisu imale sredstva za kinetički napad“ (Mahnken, 2008, str. 201). Nemogućnost djelovanja potaknula je „vladine dužnosnike da sve više pozivaju da bespilotne letjelice dobiju borbene sposobnosti, te su 2000. pokrenuli program za stvaranje prve borbene bespilotne letjelice“ (Mahnken, 2008,

str. 201). Prva raketa Hellfire uspješno je lansirana s Predatora 16. veljače 2001., šest mjeseci prije 11. rujna. Unatoč etičkim problemima sve veća upotreba borbene bespilotne letjelice u sukobu nije se činila sumnjivom. Quadrennial Defense Review, objavljen 2006., tvrdio je da će „gotovo polovica budućih dalekometnih udarnih snaga biti bez posade“ (Mahnken, 2008, str. 224). Donald Rumsfeld (2002.) tvrdio je da je Afganistan pokazao koliko efikasne mogu biti bespilotne letjelice, ali također je otkrio njihove slabosti i koliko ih malo ima. Rumsfeld (2002.) sugerirao je da mora doći do pomaka u ravnoteži američkog arsenala prema bespilotnim sposobnostima i maknuti se dalje od sustava s posadom. Jasno je da će borbene bespilotne letjelice i dalje imati značajnu ulogu u budućim sukobima. Sve je veći globalni interes za razvoj tehnologije bespilotnih letjelica i borbenih bespilotnih letjelica. To se strateški argumentira kao važan trend u vojnim uspjesima SAD-a s bespilotnim letjelicama te je promijenio strateško razmišljanje širom svijeta i potaknuo globalnu navalu na proizvodnju bespilotnih letjelica, ističu Wan i Finn (Wan & Finn, 2011). Prema Wanu i Finnu (Wan & Finn, 2011) trenutno ne postoji zemlja koja bi mogla „parirati“ američkim mogućnostima borbenih bespilotnih letjelica. Nijedna druga država ne posjeduje oružje, senzore ili telekomunikacijske sustave koji su SAD-u omogućili uspješno raspoređivanje borbenih bespilotnih letjelica širom svijeta. Međutim druge zemlje, posebno Kina, razvijaju te sposobnosti i one će se samo poboljšavati. Od svoje prve primjene tehnologija dronova sve se više razvija poboljšavajući pouzdanost i točnost. Sada se može birati na desetke različitih modela dronova i borbenih bespilotnih letjelica. Dolaze u raznim veličinama i imaju niz letačkih i borbenih sposobnosti. Važna je značajka dronova da su jeftiniji za proizvodnju i održavanje od zrakoplova s posadom. Dronovi ne zahtijevaju istu razinu sigurnosne opreme ili održavanja života pilota. Troškovi se uvelike razlikuju budući da izgradnja F-22 košta 4,2 milijuna dolara, dok se za isti iznos može proizvesti više od 40 dronova, ističe Kaplan (Kaplan, 2006). Te su uštede bile važne za vladu i vojsku, koje su bile upletene u skupe ratove, oporavljale se od recesije i pokušavale smanjiti deficit zemlje. Zračne su snage 2011. prvi put predložile kupnju više dronova nego borbenih zrakoplova. Ministarstvo obrane US-a opisano je kao „zagovornik bespilotnih letjelica u smislu financiranja, istraživanja i razvoja te programa nabave“ (Valavanis, 2007, str. ix). Proizvodnja borbenih bespilotnih letjelica porasla je s 877,5 milijuna USD u 2010. na 1,4 milijarde USD u 2011., povećanje je to od približno 60 %. Nasuprot tome, ukupan proračun Ministarstva obrane porastao je za samo 7,1 posto u 2011., na 708 milijardi dolara. Povećanje potrošnje naglašava Pentagonovu usredotočenost na razvoj i proizvodnju dronova, smatra Barnes (Barnes, 2010). Ova povećanja proračuna važna su jer tehnologija

bespilotnih letjelica brzo napreduje i vlade moraju osigurati financiranje istraživanja kako bi osigurale ispunjenje potencijala tehnologije dronova. Ministarstvo obrane US-a posjeduje razne modele bespilotnih letjelica i borbenih bespilotnih letjelica, uključujući Predator, Global Hawk, Reaper, Pioneer, Hunter, Shadow, Desert Hawk i Raven. Ovi modeli kreću se od veličine zrakoplova do veličine insekta, navode Bone i Bolkcom (Bone & Bolkcom, 2003). Imaju različite mogućnosti ovisno o visini i trajanju leta, kao i streljivo i oružje. Bespilotne letjelice i borbene bespilotne letjelice koriste sve grane američke vojske, uključujući kopnenu vojsku, mornaricu i zrakoplovstvo, za obavljanje raznih misija ovisno o potrebama postrojbe. Ministar obrane Robert Gates izjavio je da „što budu više koristili bespilotne letjelice i borbene bespilotne letjelice, to će se više otkrivati njihov potencijal u širem rasponu situacija”, parafrazira Barnes (Barnes, 2010). RQ-1 Predator najpoznatiji je od modela bespilotnih letjelica kojima vojska upravlja i koji je bio u upotrebi u Afganistanu, smatra Kaplan (Kaplan, 2006). Bespilotne letjelice mediji i javnost često nazivaju „Predator Drones“, bez obzira na model. „Prvi Predator isporučen je vojsci 1994. godine i prvi put korišten u borbenim situacijama tijekom intervencije u Bosni, bilježeći preko 150 sati nadzora. Tijekom sukoba Predator je pružio optoelektroničke, infracrvene i sintetičke radarske slike“ (Mahnken, 2008, str. 182). RQ-1 Predatori također su odabrani model za pretvaranje u „borbene bespilotne letjelice pričvršćivanjem dviju raketa Hellfire zrak-zemlja“ (Mahnken, 2008, str. 201). Predator je prvi put borbeno djelovao tek 5. studenoga 2002. Korišten je za uništavanje terenskih vozila u Jemenu za koje se vjerovalo da su prevozili visokog vođu Al-Qaide Sinanaal-Harithija, koji je u napadu ubio šest muškaraca, ističu Ghosh i Thompson (Ghosh & Thompson, 2009). Razvijanje različitih modela omogućava Ministarstvu obrane da primijeni model s mogućnostima i dizajnom koji najbolje odgovara operativnim potrebama. Većina američkih bespilotnih i borbenih bespilotnih letjelica koje su bile raspoređene u Afganistanu „ne kontrolira se iz zemlje područja operacije, već su operateri smješteni u zrakoplovnoj bazi Nellis, koja se nalazi izvan Las Vegasa“ (Mahnken, 2008, str. 224) Eskadrila RAF-a smještena je u bazi zrakoplovstva Creech, također smještenoj u Nevadi, iz koje se upravlja bespilotnim letjelicama i zrakoplovima RAF-a u Afganistanu. Eskadrila RAF-a ima sjedište u SAD-u jer se prepoznaje da je SAD „preuzeo vodstvo“ u ovoj tehnologiji naoružanja, smatra Hopkins (Hopkins, 2011). Podzemni i podvodni optički kabeli povezuju kontrolne stanice u Nevadi s Europom, gdje satelitska antena uspostavlja vezu izravno s bilo kojom letjelicom na Bliskom istoku. Lokalna uzletišta lansiraju zrakoplov prije nego što operateri u SAD-u preuzmu upravljanje, navodi Kaplan (Kaplan, 2006). Ovo se područje brzo širi i potreba je

za operaterima jasna jer trenutno se poduzima 600 % više misija nego prije pet godina, prema Tanu (Tan, 2010). Te se misije mogu odvijati u zemlji ili u inozemstvu, a da operatori ne moraju napustiti sigurnost kuće. Unatoč povećanju obuke operatera, „nedavni razvoji su se usredotočili na stvaranje autonomnijih dronova, što znači da će dronovi sve više reagirati na unaprijed programirane računalne zapovijedi umjesto da se upravljaju daljinski“ (Mahnken, 2008, str. 223).

4.3. Novi sustavi/sredstva u primjeni u Afganistanu

Tehnološka superiornost sama po sebi nije jamstvo uspjeha, smatra Grau (Grau, 2001), već će uvid u sposobnosti, taktike i motivacije protivnika pružiti ključne prednosti. Rosselo (Rosselo, 2009, str. 8) ističe kako, unatoč ozbiljnosti i izazovima zadatka, iskustva u Afganistanu pokazuju da napredna tehnologija može poboljšati borbenu učinkovitost postrojbi u četiri glavna područja. To su smrtnost, preživljavanje, situacijska svjesnost i zapovijedanje usmjereno na misiju. Važno je međutim napomenuti da ova poboljšanja pomažu vojnicima smrtonosnije se angažirati protiv pobunjenika poboljšanim vojnim sposobnostima u fizičkom okruženju i ne nužno poboljšanjem u izgradnji nacije pomažući u suprotstavljanju drugim kritičnim varijablama, poput prirode i stabilnosti države, sociološke demografije ili ekonomije Afganistana. Drugim riječima, tehnološka poboljšanja često pružaju samo privremeno sredstvo zaštite nacionalne sigurnosti, ali ne nužno i trajnu stabilnost.

4.3.1. Smrtnost

Sposobnost učinkovita i precizna uništenja ili okončanja neprijatelja vatrom i manevrom, kao i vatrom i kretanjem, ključna je za kopnene snage. Nova tehnologija usredotočuje se na poboljšanje sposobnosti vojnika da precizno puca na pokretne i nepokretne mete, bolje lasersko označavanje za ispaljivanje i sposobnost otkrivanja, praćenja, identificiranja i pucanja na neprijateljske ciljeve. Mali prijenosni i vertikalno uzletni dronovi pružaju veću vidljivost, nadzor i otkrivanje ciljeva bojnog polja u svrhu osiguranja prednosti u situacijskoj svjesnosti, preciznom gađanju i angažmanu. Robotika poboljšava agilnost i mobilnost pješачkih postrojbi. U planinama je potrebno precizno streljivo, a brzina paljbe čini ga smrtonosnim i učinkovitijim. U Afganistanu pobunjenici se bore odmah ispod linija grebena i preskaču greben kad ih napadnu izravnim ili neizravnim vatrama. Promasaj veći od 50 metara ili bi prešao greben i eksplodirao stotine metara iza, ili eksplodirao ispod linije grebena – s potencijalom za

ubijanje ili ranjavanje neboraca ili koalicijskih saveznika. Velik broj loših i neupotrebljivih cesta te neravan teren Afganistana ometaju i ograničavaju korištenje teških borbenih vozila. Sustavi male težine vitalni su za planinske operacije. Teško vučeno 155-milimetarsko topništvo ograničeno je u svojoj sposobnosti podrške i uglavnom je ograničeno na prednje operativne baze. Ovo ograničenje čini minobacače izravnim topničkim oružjem, koje je izabrano za potporu pješastvu u kontaktu, unatoč manjem eksplozivnom djelovanju. Raspršene postrojbe s manevarskim dometom većim od dometa vatri podrške moraju biti sposobne samostalno se obraniti. Međutim važno je napomenuti da čak i na lagane sustave i dalje mogu utjecati ista ograničenja s kojima se suočavaju teška borbena vozila, što znači da je potrebno ovisiti o cestama, posebno duž strmih, uskih i varljivih planinskih cesta i prijevoja uz ranjivost na smrtonosno protuoklopno oružje i IED. Robotika nije vezana za cestu i omogućit će napade na gerilske snage izvan komunikacija.

4.3.2. Preživljavanje

Jednako je važno za isporuku točne vatrene moći preživljavanje vojnika na bojnopolju u Afganistanu. Modularni oklop omogućit će nadogradnju platforme kako tehnologija oklopa sazrijeva, a aktivni sustavi zaštite oklopa pružaju vojnicima dodatne sposobnosti za preživljavanje na lakšim platformama protiv specifičnih prijetnji. Prvo moraju osigurati višu razinu zaštite za vojnike i vozila, ali moraju biti dovoljno lagani da ne ograničavaju mobilnost. Nema sumnje da će svaka poboljšanja postojećih sustava korištenjem napredne tehnologije uvelike poboljšati misije i zaštitu vojnika. Osim toga robotika i zračni sustavi bez posade povećat će mogućnost preživljavanja vojnika i time smanjiti rizik po vojnike. Kibernetika i robotika pružit će pješacima mogućnost prepoznavanja i uništavanja protutenkovskih zasjeda i improviziranih eksplozivnih naprava.

4.3.3. Svijest o situaciji

Konceptualni okvir „Quality of First“ funkcija je koja se bavi sposobnošću budućeg vojnika da djeluje unutar neprijateljskog ciklusa prilagodbe i uskraćuje sposobnost neprijatelja da djeluje brzo kako bi obnovio inicijativu. Kako bi vojnici bili „predvidljivi“, moraju vidjeti bojno polje na sve strane. Što je još važnije, moraju razumjeti što je važno. Prva vizija uključuje razvoj i integraciju širokog spektra organskih i vanjskih informacijskih sposobnosti za provođenje potrebnih obavještajnih

aktivnosti kako bi se situacija razvila s dovoljno detalja za podršku planiranju i donošenju odluka: poboljšane termalne i optičke slike, slojevitost senzora za bolju pokrivenost ciljeva, preciznije otkrivanje, probijanje, čišćenje zgrade i tunela, daljinska i brza upozorenja sa slikama za male postrojbe za pomoć u čišćenju zgrada, daljinsko izviđanje, otkrivanje i neutralizacija mina, nagaznih mina, oružja za masovno uništenje i drugih eksplozivnih prijetnji i mogućnost praćenja većih područja s manje vojnika. Uspjesi u borbi uklonit će visok pobunjenički moral, povratiti civilnu potporu i negirati sve veću vojnu stručnost pobunjenika. Podržavanje „sukoba među ljudima“ i jačanje sposobnosti SAD-a da održava ustrajan nadzor kako bi se utvrdili obrasci života ili ponašanja odvest će vojsku od svijesti do razumijevanja. Od četiri glavna područja poboljšanja situacijske svijesti ili, točnije, „situacijsko razumijevanje“ igra najkritičniju ulogu bilo kojeg sustava bojnog polja. U Afganistanu borbeni timovi pokrivaju široke fronte i od njih će se tražiti bolji posao rasipanja i pokrivanja. Postizanje informacijske superiornosti ili dominacije dostojan je cilj, ali nije realan. Vojnici će morati nadzirati veća područja s manje osoblja. Zbog veličine Afganistana, razmjera problema i prirode ruralnog ustanka situacijska svijest mora pružiti precizniju, točniju i veću pokrivenost. To je važan element obavještajnog, nadzornog i izvidničkog procesa i okosnica napora prikupljanja obavještajnih podataka. Prijenosne i okomito uzletne letjelice s čovjekom samo su jedna komponenta ovog obavještajnog napora, kao i neupravljeni zemaljski senzori, robusnije obavještajne interaktivne mreže i sustavi za razmjenu obavještajnih podataka.

4.3.4. Zapovijedanje usmjereno na misiju

Učinkovita komunikacija na većoj udaljenosti uvijek je bila glavni oslonac brze reakcije suvremenih vojski. Poboljšanja u bojnem zapovijedanju mogu se postići na sljedeći način: sposobnost zapovijedanja u pokretu unutar zajedničke mreže, borbena identifikacija radi sprečavanja bratoubojstva, utvrđivanje cilja i diskriminacija radi smanjenja kolateralne štete, veze s više senzora i strijelaca i komunikacijski releji za proširenje dometa za operacije na složenijim terenima. Što je veća decentralizirana priroda raspoređenih borbenih postrojbi, njihova fizička raspršenost, i što je složeniji teren, tim se više postrojbe moraju oslanjati na čvrstu i pouzdanu komunikaciju. To je zasigurno ključan čimbenik u Afganistanu. Jedna je od najvažnijih tehničkih potreba vojnika napredan komunikacijski sustav sposoban za prijenos digitalnog glasa i slike preko većih komunikacijskih veza. Napredna mreža prevladat će trenutne nedostatke

obavještajnih podataka snaga i ograničenja C2 te će podržati stabilizacijske operacije putem mreže kojoj pristupaju nevladine organizacije i druge vladine agencije.

4.4. *Jus in bello* analiza suvremenih načina i sustava ratovanja primijenjenih u Afganistanu Bowyer (Bowyer, 2008, str. i) ističe u uvodu svoje disertacije da je naše tradicionalno razumijevanje *jus in bello* dovedeno u pitanje, predstavljeno zapadnjačkom tehnološkom superiornošću i time da protivnici Zapada imaju tendenciju usvajanja različitih oblika asimetrije. To se pogoršava pojavom novih aktera na bojnopolju. Ratna pravila postojala su u raznim oblicima tijekom stoljeća. Tradicionalno su fleksibilna i do sada su se prilagođavala svim društvenim ili političkim problemima koji su se pojavili. Međutim izazovi ratnog prava s kojima se suočavaju nove tehnologije znače da će pravilo možda trebati ponovo revidirati kako bi se ti izazovi prevladali. Može se tvrditi da će se pravilo tome prilagoditi, kao i drugim izazovima, te da pritisci legitimiteta i normativnog ograničenja znače da će pravilo ostati. S druge strane, pravilom dominiraju moćne nacije i daju legitimitet samo državama koje si mogu priuštiti da ga podržavaju. To takvim državama omogućava nastavak korištenja strategija koje su kontroverzne, a time ujedno i slabi autoritet međunarodnog humanitarnog prava. Sve se glasnije tvrdi da Ženevske konvencije više nisu kompatibilne sa stvarnošću modernog ratovanja. Matthew Lippman (Lippman, 2002, str. 39) opisuje međunarodno ratno pravo u okviru analize Ženevskih protokola kao da ga je moderno ratovanje „pomaknulo u stranu“, posebno napredna tehnologija zračnog ratovanja. Lisa Hajjar citira Alberta Gonzalesa koji Ženevske konvencije naziva „neobičnim“ i „zastarjelim“ (Hajjar, 2006, str. 32). Više od pola stoljeća nakon što su prvotno potpisane ove konvencije ostaju temeljem međunarodnog humanitarnog prava, iako se moderno ratovanje može uvelike razlikovati od onoga što su zamislili njegovi tvorci. Od kraja Drugog svjetskog rata većina sukoba bili su građanski ratovi, što znači da se pravila za međudržavno ratovanje i uniformirane vojske opisana u Konvenciji ne primjenjuju potpuno (Roberts, 2009, str. 7). Sjedinjene Američke Države nisu potpisnice Dopunskog protokola I, ali tvrde da su koncepti proporcionalnosti i diskriminacije obvezujući za međunarodno običajno pravo (Lippman, 2002, str. 66). SAD polaže ustavno pravo na proglašenje Ženevskih konvencija neprimjenjivim na rat u Afganistanu jer teroristi ne poštuju međunarodno humanitarno pravo, poništavajući pretpostavku uzajamnosti na kojoj se temelji (Hajjar, 2006, str. 31). Lisa Hajjar (Hajjar, 2006, str. 32) tvrdi da je Bushova administracija namjerno odbacila Ženevske konvencije kako bi izbjegla kazne i rizike od kaznenog progona zbog kršenja međunarodnog

humanitarnog prava (tj. nema zločina bez pravila), kako bi se „maksimizirale“ mogućnosti ponašanja u ratu i postupanja sa zarobljenim neprijateljima, i tvrdi da je rat bio „bez presedana“ te tako predstavljao novu legitimnu nulu. Promjenjivo lice ratovanja stvorilo je okruženje u kojem je potrebno usvojiti nove tehnologije i strategije za razvoj novih pravnih standarda, što će osigurati održavanje legitimiteta međunarodnog humanitarnog prava. Roberts (Roberts, 2009, str. 6) ističe da se konvencija prilagodila, iako ne u potpunosti, promjenama u ratovanju zbog malo poznatih postupaka običajnog prava. Pitanje je sada: treba li biti daljnjih prilagodbi ili je potrebna potpuno nova konvencija?

4.4.1. Prilagodljivost pravila

Sada je dobro poznato da je svako međunarodno pravo podložno političkim i društvenim promjenama i pritiscima te se stoga više ne smatra „zatvorenim normativnim svijetom“ (Smith T. W., 2002, str. 357). Smith (Smith T. W., 2002, str. 357) napominje da „pravilo oblikuje popularnu percepciju djela usauđujući im 'fizičke zamke' legitimiteta, jačajući mozaik zajedničkih vrijednosti i međunarodnih društava, te potičući osjećaj odgovornosti prema civiliziranom poretku“. Većina zemalja priznaje da je međunarodno pravo legitimno, ali je nesumnjivo dobrovoljno i promjenjivo. „Kako se 'himera zajedničkih vrijednosti' mijenja tijekom vremena, pravilo se mora prilagoditi novom okruženju“ (Smith T. W., 2002, str. 357). Ženevske konvencije stvorene su kako bi osigurale zaštitu određenih klasa ljudi, uključujući civile, tijekom ratova. Međutim smrti civila tijekom sukoba još uvijek se događaju, a pojavljuju se i uznemirujuće statistike koje sugeriraju da je do 80 ili 90 posto smrtnih slučajeva smrt civila (Roberts, 2009, str. 7). Roberts (Roberts, 2009, str. 7) naglašava da, čak i ako su ove statistike pretjerane, kao što mnogi tvrde da jesu, one i dalje pokazuju granice zaštite koje konvencije zapravo pružaju. Potrebu revizije konvencija komentirali su članovi Bushove administracije, kao i ministar obrane Ujedinjenog Kraljevstva John Reid 2006. (Roberts, 2009, str. 8). Međutim, kako je Roberts (Roberts, 2009, str. 8) primijetio, ove izjave nikada nisu bile popraćene istinskim prijedlozima o tome koje promjene treba uvesti i kako će se one dogoditi. Tvrđilo se da su ove izjave osmišljene kako bi „bacile sjenu na primjenu postojećih ruta“ umjesto da potaknu novi ugovor. Iako je pravilo prilagodljivo, Roberts jasno kaže kako bi se prilagodile modernom ratovanju, Ženevske konvencije moraju se preispitati ili uspostaviti novi pravni standard. S druge strane Roberts (Roberts, 2009, str. 8) tvrdi da u obilježavanju šezdeset godina Konvencija ne treba pohvaliti samo njihovu izdržljivost već i malo zapaženu, ali izvanrednu sposobnost

prilagodbe promjenjivim okolnostima. Ženevske konvencije prilagodile su se brzo, ali možda se neće razvijati dovoljno brzo da bi se suprotstavile značajnim izazovima koje stvara napredovanje tehnologije naoružanja.

5. Zaključak

Predviđanja budućeg ratovanja moraju se uzeti u obzir, imamo samo jednu povijest koju vodimo, međutim ona nam sugerira da se priroda ratovanja mijenja kako bi odražavala kontinuum i da postoje neki trajni aspekti njegove prirode. Međutim, s obzirom na buduću važnost teorije pravednog rata i izazove koje ona predstavlja, moramo pokušati analizirati očite trendove u sukobu. Prepoznatljivi su trendovi da ratovanje postaje sve složenije i ubrzanije. Stare se granice i razlike zamagljuju ili urušavaju, pojavljuju se novi protagonisti ili se preuzima veća uloga, a nove tehnologije također utječu na to tko će se i kako uključiti u sukob. Napredne tehnologije, osobito informacijske i računalne, koje su nekad bile vođene vojnim zahtjevima i očuvale suvremene države, sada upravljaju civilnim tržištem, jeftine su i dostupne svima. „Sigurnost“ više nije sinonim za teritorijalnu obranu, a domaće vojske više nisu u stanju služiti sigurnosnim interesima nacije. Potreban je širi pristup, koji uključuje više institucija i spremnost da se dalje projicira moć, bilo tvrda ili meka. Iz perspektive *jus ad bellum* specifično područje izazova jest intervencija i preventivno ratovanje. Za *jus in bello* glavno je područje zabrinutosti moralni utjecaj tehnološkog napretka, posebno trend prema moralnim agentima (muškarci ili žene koji se bore), koji se sve više udaljavaju od bojnog polja. Zbog tendencije da se rizik prenese, djelomično tehnološkim sredstvima, ne samo na neprijatelja već i na nevine, i zbog nespremnosti prihvaćanja vlastite žrtve, angažiraju se novi protagonisti. Posebno je primjetno veliko povećanje korištenja bespilotnih letjelica i pametnih bombi kao i djece vojnika i sve veća upotreba civilnih provoditelja i privatnih vojnih tvrtki te pribjegavanje protivnika Zapada takozvanim asimetričnim sredstvima za suprotstavljanje neprikosnovenoj superiornosti Zapada u konvencionalnom oružju. U raspravi o uporabi suvremenog naoružanja u ovom radu razmatralo se uočene nedostatke trenutne, pravno utemeljene paradigme o upotrebi sile prezentirane u radu bespilotnim letjelicama i pametnim bombama. Ova paradigma zapravo utvrđuje da je samo odgovor na agresiju između država pravedan povod za rat, njegov moralni i pravni fokus bio je gotovo isključivo na pravima i osobnosti države. Paradigma propada zbog strukturalnih nedostataka, posebice veta Vijeća sigurnosti UN-a, jer ne postoji mehanizam za njezinu provedbu i zato što su države pokazale nedostatak vjere u mjere uspostavljene za miroljubivo rješavanje sporova. Osim toga povećani kapaciteti za vojnu intervenciju zbog okončanja napetosti među skupinama u hladnom ratu bio je popraćen izrazito napuhanom željom za intervencijom, budući da su (osobito) zapadne vrijednosti odmaknule od zaštite i promicanja nacionalnih prava na prava pojedinca. Istodobno se prepoznaju opasnosti neograničena intervencionizma. Opći je zaključak da opravdana intervencija zahtijeva okvir, a

načela doktrine pravednog rata uz neke promjene u razumijevanju to mogu pružiti. Osobito je potrebno više pozornosti posvetiti ispravnim namjerama, koje su se pokazale kao dobro planiranje i opća predanost boljem miru (ono što neki vjeruju da je zapravo treći aspekt pravednog rata, poslijeratno pravo *jus post bellum*). Također je potrebno široko razumijevanje odgovarajućih dozvola. Iako to može biti pravno nepraktično, moralno je predstavljeno širokim međukulturnim i međunarodnim priznanjem. Pravedni rat očito ostaje valjan okvir za raspravu o teškim pitanjima. Jasno je da se s moralne strane ne može reći da je djelovanje bespilotnim letjelicama, posebno borbenim, proporcionalno ili diskriminirajuće prema suparniku na kojega se djeluje. U ovom radu prezentirano je koliko pojedine države zanemaruju pravila ratovanja, a time i teoriju pravednog ratovanja, kako bi dostigle svoje nacionalne ciljeve. U dostizanju svojih nacionalnih ciljeva doslovno se ponašaju makijavelistički, gdje cilj opravdava sredstvo bez obzira na to koliko civila, a posebno djece, nastrada u tom djelovanju. Evidentno je da se uporabom suvremenih sustava u Afganistanu u više navrata nije pridržavalo pravila međunarodnog rata i pravila djelovanja. Iako se može reći i izvrnuti značenje samog pravila u korist zapadnjaka, koji koriste suvremeno naoružanje na način da sami pobunjenici nisu predstavnici svoje države i načini koje koriste u djelovanju nisu u skladu s ratnim pravilima, sami su odgovorni za stradanje civila koje ponekad koriste i kao zaštitu. Može se reći da su u radu prepoznati neki dijelovi gdje definitivno uporaba ovih sustava u Afganistanu dovodi u pitanje moralna načela definirana u teoriji pravednog ratovanja, a time i pravna načela legitimna ratovanja temeljem međunarodnog ratnog prava. Međunarodna zajednica evidentno ima vrlo težak posao učinkovita praćenja razvoja novih sustava s kvalitetnim pravnim sustavom i posao reguliranja njihove uporabe. Iako i postojeća međunarodna pravila kao i pravila *jus in bello*, naročito proporcionalnost i diskriminacija, za visoko moralnog sudionika rata mogu biti dovoljni, u većini slučajeva dovodi se u pitanje je li dovoljno, jer interesi prevladavaju nad moralnošću.

6. Literatura

1. Allen, S. H. (Feb. 2007). *The Journal of Conflict Resolution*. Sage Publications, Inc., 12(51), 112-133. Preuzeto 23. siječnja 2022 iz <https://www.jstor.org/stable/27638540>
2. Alston, P. (2010). *Interim report of the Special Rapporteur on extrajudicial, summary or arbitrary executions*. United Nations General Assembly. Preuzeto 22. travnja 2022. iz <https://digitallibrary.un.org/record/690463?ln=en>
3. Aquinas, T. (2005). *Aquinas: Political Writings*. (R. W. Dyson, Ur.) Cambridge University Press. Preuzeto 08. kolovoza 2021. iz <https://www.cambridge.org/hr/academic/subjects/politics-international-relations/texts-political-thought/aquinas-political-writings?format=AR>
4. Asian News International. (2010). *Pentagon Planning to Replace Unmanned Drones with Manned Ones to Avoid Legal Hassles*. Preuzeto 20. veljače 2021. iz <http://global.factiva.com.exproxy.canterbury.ac.nz>.
5. Augustin, A. (1887). *The writings against the manichaeans and against the donatists* (second izd.). (P. Schaff, Ur.) Peabody, Massachusetts: Hendrickson Publishers, Inc. Preuzeto 25. veljače 2021. iz https://ccel.org/ccel/schaff/npnf104/npnf104/Page_ii.html
6. Augustin, A. (1996/III). *O državi Božjoj* (Svez. III). Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
7. Augustin, A. (2005). *Augustine: Political Writings*. (E. M. Atkins, & R. J. Dodaro, Ur.) Preuzeto 20. siječnja 2020 iz <https://www.cambridge.org/hr/academic/subjects/politics-international-relations/texts-political-thought/augustine-political-writings?format=AR>
8. Baer, C. H.-U., & Hostettler, C. P. (01. August 2002). *International Humanitarian Law: An Introduction*. Preuzeto 15. veljače 2021. iz https://doi.org/10.1093/milmed/167.suppl_3.7
9. Barnes, J. E. (2010). Pentagon Budget Calls for more Unmanned Aircraft. *LA Times*. Preuzeto 14. listopada 2021. iz <http://articles.latimes.com/2010/feb/02/nation/la-nabudget-pentagon2-2010feb02>
10. Barnett, R., & Siddique, A. (2006). *Resolving the Pakistan-Afghanistan stalemate, special report*. United State Institute of Peace, Washington, DC. Preuzeto 12. srpnja 2021. iz <https://www.usip.org/publications/2006/10/resolving-pakistan-afghanistan-stalemate>
11. Beier, J. M. (2003). Discriminating Tastes: 'Smart' Bombs, Non-Combatants, and Notions of Legitimacy in Warfare. Preuzeto 12. prosinca 2021. iz <https://doi.org/10.1177/0967010603344003>
12. Bilandžić, M., & Grubić, A. (2012). Samoubilački terorizam: strateške i socijetalne dimenzije. *Polemos* 15. Preuzeto 17. siječnja 2022. iz <https://hrcak.srce.hr/98576>
13. Bone, E., & Bolkcom, C. (2003). *Unmanned Aerial Vehicles: Background and issues for Congress*. Congressional Research Service. Preuzeto 16. kolovoza 2021.
14. Bowyer, D. (2008). Just war doctrine: Relevance and challenges in the 21Century_PhD THESIS. Cranfield University. Preuzeto 19. srpnja 2021. iz <https://dspace.lib.cranfield.ac.uk/handle/1826/3011>
15. Brzica, N. (2012). Asimetrični rat u Afganistanu i protupobunjeničke strategije. Zagreb: Polemos 15. Preuzeto 25. ožujka 2021. iz <https://hrcak.srce.hr/98579>
16. Buzar, S. (2015). Teorija pravednoga rata sv. Tome Akvinskoga. str. 305–316. Preuzeto 27. srpnja 2021. iz <https://hrcak.srce.hr/151282>
17. Buzar, S. D. (2020). *Realizam i teorija pravednog rata*. Zagreb.
18. Carr, E. H. (1946). *The Twenty Years Crisis 1919-1939*.
19. Clausewitza, C. v. (1997). *O ratu*. Zagreb: Zrinski d.d.

20. De Vitoria, F. (1557/I). *De indis et de ivre belli relectiones: First Reflection*. (E. NYS, Ur.) Preuzeto 27. srpnja 2021. iz https://constitution.org/2-Authors/victoria/victoria_4.txt
21. De Vitoria, F. (1557/II). *De indis et de ivre belli relectiones: Second reflection*. Preuzeto 27. srpnja 2021. iz https://constitution.org/2-Authors/victoria/victoria_5.txt
22. Ezzatyar, A., & Kabraji, S. (2010). *The ongoing American Predator attacks are illegal and immoral*. Preuzeto 27. srpnja 2021. iz <http://global.factiva.com.exproxy.canterbury.ac.nz>.
23. Fotion, N. (2000). *Reactions to War: Pacifism, Realism and Just War Theory*.
24. Fuller, J. (1941). *Machine Warfare*. London: Hutchinson & Co.
25. Ghosh, B., & Thompson, M. (2009). 'The CIA's Silent War in Pakistan'. *Time*. Preuzeto 05. lipnja 2022. iz <https://content.time.com/time/subscriber/article/0,33009,1900248,00.html>
26. Grasso, V. B. (2002). *Defense Acquisition Reform: Status and Current Issues*. Odjel za vanjske poslove, obranu i trgovinu. Washington DC: Kongresna knjižnica. Kongresna služba za istraživanje. Preuzeto 20. ožujka 2022.
27. Grau, L. W. (2001). *The Other Side of the Mountain, Mujahedeen Tactics in the Soviet-Afghan War*. Ft. Leavenworth: Military Press, Foreign Military Studies Office.
28. Grotius, H. (2005). *The Rights of War and Peace*. Indianapolis: liberty fund. Preuzeto 12. studeni 2020. iz <https://oll.libertyfund.org/title/grotius-the-rights-of-war-and-peace-2005-ed-vol-3-book-iii>
29. Guest, J. (2011). *Advancing Weapons Technology and the Future of Warfare: Strategic, Legal and Ethical Perspectives*. University of Canterbury. Preuzeto 03. kolovoza 2021. iz <https://canterbury.libguides.com/rights/theses>
30. Hajjar, L. (2006). International Humanitarian Law and "War on Terror": A Comparative Analysis of Israeli and American Doctrines and Policies. *Journal of Palestine Studies*, 36, str. 21-42.
31. Hobbes, T. (2013). *Levijan*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
32. Holliday, I. (26. July 2002). When is a Cause Just? *Review of International Studies*, str. 557-575. Preuzeto 12. prosinca 2020. iz doi:10.1017/S0260210502005570
33. Hopkins, N. (2011). RAF tackles Taliban in Afghanistan – using joysticks in Las Vegas. *The Guardian*. Preuzeto 26. listopada 2021. iz <https://www.theguardian.com/uk/2011/jul/05/raf-taliban-afghanistan-las-vegas>
34. *Hrvatska enciklopedija*. (2021). (Leksikografski zavod Miroslav Krleža) Preuzeto 27. lipnja 2022. iz <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=32359>
35. Ignatieff, M. (2004). *The lesser evil : political ethics in an age of terror* (Svez. xii). Gifford lectures; Princeton, N.J. ; Oxford: Princeton University Press. Preuzeto 27. srpnja 2021. iz <https://www.scribd.com/book/249010220/>
36. Jorgensen, T. (2007). *Defeating Cross Border Insurgencies*. Fort Leavenworth. Preuzeto 24. travnja 2022. iz <https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/ADA475477.pdf>
37. Kaplan, R. D. (2006). Hunting the Taliban in Las Vegas. *The Atlantic*. Preuzeto 05. rujna 2021. iz <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/2006/09/hunting-the-taliban-in-las-vegas/305116/>
38. Kennedy, D. (2006). *Of War and Law*. Princeton: Princeton University Press.
39. Kissinger, H. (2000). *Diplomacija*. Zagreb: Golden marketing.
40. Koh, H. H. (2010). *The Obama Administration and International Law*. Washington: : U.S. Department of State. Preuzeto 12. svibnja 2020. iz <https://2009-2017.state.gov/s/l/releases/remarks/139119.htm>
41. Koplow, D. A. (2005). Tangled up in Khaki and Blue: Lethal and Non-Lethal Weapons in Recent Confrontations. 36(3). *Georgetown Journal of International Law*.

- Preuzeto 20. svibnja 2020. iz <https://scholarship.law.georgetown.edu/facpub/911/>
42. Lippman, M. (2002). *Aerial Attacks on Civilians and the Humanitarian Law of War: Technology and Terror from World War I to Afghanistan*. California Western International Law Journal. Preuzeto 27. srpnja 2021. iz <https://scholarlycommons.law.cwsl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1170&context=cwilj>
 43. Mahnken, T. G. (2008). *Technology and the American Way of War Since 1945*. Columbia University Press.
 44. Mandić, I. (2016). *Definiranje rata za 21. stoljeće*. Zagreb: Polemos 19. Preuzeto 20. srpnja 2020. iz <https://hrcak.srce.hr/169690>
 45. Marjanović, D. (18. srpnja 2021). *Advance*. Preuzeto 21. srpnja 2021. iz *Velika povijest Afganistana*: <https://www.advance.hr/tekst/>
 46. Međunarodni odbor Crvenog križa. (2020). *Sažetak Ženevskih konvencija od 12. kolovoza 1949 i njihovih dopunskih protokola*. Preuzeto 20. studeni 2021. iz <https://www.hck.hr/edukacije-publikacije/publikacije>
 47. Meilinger, P. (2009). Starting with a Blank Sheet: Principles of War for a New Century. (J. Hayward, Ur.) *Air Power, Insurgency and the "War on Terror"*, str. 175-204. Preuzeto 15. travnja 2022. iz <https://www.joelhayward.org/Hayward%20Insurgency%20Book%20%20A5%20Web.pdf>
 48. Metz, S., & Cuccia, P. (2011.). *Defining War For The 21st Century*. Strategic Studies Institute Annual Strategy Conference Report. Preuzeto 07. kolovoza 2021. iz <http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil/pdf/files/pub1036.pdf>
 49. Mikac, R. (2021). *Zaštita*. Preuzeto 20. srpnja 2021. iz www.zastita.info
 50. Moseley, A. (2009). *Just War Theory*. Preuzeto 19. lipnja 2021. iz <https://iep.utm.edu/justwar/>
 51. Nye, J. S. (2020). *Do Morals Matter? Presidents and Foreign Policy from FDR to Trump*. Oxford University Press.
 52. O'Connell, M. E. (2003). *To Kill or Capture Suspects in the Global War on*. Preuzeto 25. siječnja 2022. iz <https://scholarlycommons.law.case.edu/jil/vol35/iss2/15>
 53. Proleksis. (27. 11 2014). *PROLEKSIS ENCIKLOPEDIJA*. Dohvaćeno iz <https://proleksis.lzmk.hr/59411/>
 54. Roberts, A. (2009). Changing War, Changing Law. *The World Today*. Preuzeto 13. srpnja 2022. iz <https://www.chathamhouse.org/publications/the-world-today/2009-08/geneva-conventions-sixty-years-changing-war-changing-law>
 55. Rosselo, V. M. (2009). *The Impact of FCS Technologies on Small Unit Performance*. Preuzeto 26. siječnja 2022. iz <http://smallwarsjournal.com>
 56. Schmitt, M. (1998). *Bellum Americanum: The U.S. view of Twenty-First Century War and its possible implications for the Law of Armed Conflict*. Michigan Journal of International Law. Preuzeto 22. siječnja 2022. iz <https://digital-commons.usnwc.edu/ils/vol71/iss1/8/>
 57. Seavey, M., Wagner, J., & Hanson, J. (2009). *A primer on population-centric counterinsurgency*.
 58. Sharma, S. K. (2008). *Reconsidering the Jus Ad Bellum / Jus In Bello Distinction*. (C. S. Kleffner, Ur.) The Hague: TMC Asser. Preuzeto 25. siječnja 2021. iz <https://www.researchgate.net/publication/290502015>
 59. Smith, R. g. (2005). *The Utility of Force: The Art of War in the Modern World*. Allen Lane.
 60. Smith, T. W. (2002). The New Law of War: Legitimizing Hi-Tech and Infrastructural Violence. 46(3). *International Studies Quarterly*. Preuzeto 22. siječnja 2021. iz <https://www.jstor.org/stable/3096093>
 61. Straw, J. (2002). *Order out of Chaos: The Challenge of*. (M. Leonard, Ur.) *Re-*

- Ordering the World*. Preuzeto 08. siječnja 2022. iz <https://fpc.org.uk/wp-content/uploads/2006/09/36.pdf>
62. Suárez, F. (1944). *Selections from Three Works*. Indianapolis: Liberty Fund. Preuzeto 02. veljače 2021. iz <https://oll.libertyfund.org/title/selections-from-three-works>
63. Tan, M. (2010). More Airmen become Sensor Operators. *Air Force Times*. Preuzeto 06. studeni 2021. iz http://www.airforcetimes.com/news/2010/02/airforce_uas_022010w
64. UN, S. (12. Rujna 2001). *United Nations*. Preuzeto 11. siječnja 2021 iz [https://undocs.org/S/RES/1368\(2001\)](https://undocs.org/S/RES/1368(2001))
65. Valavanis, K. P. (2007). Advances in Unmanned Aerial Vehicles: State of the Art and the Road to Autonomy. *Intelligent Systems Control and Automation: Science and Engineering*. Preuzeto 25. kolovoza 2022. iz <https://www.springer.com/series/6259>
66. Vogel, R. J. (2010). *Drone Warfare and the Law of Armed Conflict*. Denver Journal of International Law and Politics. Preuzeto 08. kolovoza 2021. iz <https://ssrn.com/abstract=1759562>
67. Vries, L. (2003). *Today's Bombs Are Smarter, Cheaper*. Preuzeto 27. svibnja 2021. iz cbsnews.com: <https://www.cbsnews.com/news/todays-bombs-are-smarter-cheaper/>
68. VSUN. (12. rujna 2001). *Resolution 1368*. Preuzeto 27. srpnja 2021.
69. Walzer, J. (1977). *Pravedni i nepravedni ratovi*.
70. Wan, W., & Finn, P. (2011). Global race on to match U.S. drone capabilities. *Washingtonpost*. Preuzeto 30. listopada 2021. iz https://www.washingtonpost.com/world/national-security/global-race-on-to-match-us-drone-capabilities/2011/06/30/gHQACWdmxH_story.html?hpid=z1
71. zavod, L. (2021.). *Hrvatska enciklopedija, Afganistan*. Preuzeto 20. srpnja 2021. iz <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=674>
72. Zehfuss, M. (2010). Targetting: Precision and the Production of Ethics. *European Journal of International Relations*. Preuzeto 27. srpanj 2022. iz <https://doi.org/10.1177/1354066110373559>

7. Slike

1. Slika 1. Ariana zemljopisni prostor.....	45
---	----

8. Izjava o akademskoj čestitosti

LIBERTAS MEĐUNARODNO SVEUČILIŠTE

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, Mario Mlinarić, svojim potpisom jamčim da je ovaj specijalistički diplomski rad odnosno diplomski rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuje popis korištene literature. Izjavljujem da ni jedan dio specijalističkog diplomskog rada odnosno diplomskog rada nije prepisan iz necitiranog rada te da nijedan dio rada ne krši bilo čija autorska prava.

U Zagrebu _____

Student:

Mario Mlinarić

9. Životopis

europass

Mario Mlinaric

Datum rođenja: 27/01/1972 | **Državljanstvo:** hrvatsko | **Spol:** Muško | (+385) 098382376 | (+385) 047626015 | mlinkam@yahoo.com | mario.mlinaric@morh.hr | Whatsapp Messenger: Mlinka |

Pakaljski odvojak, 4, 53220, OTOCAC, Hrvatska

O meni: Pripadnik OS RH sam od 06. rujna 1991. godine koje sam obnašao dužnosti od zapovjednika pješačkog voda, zamjenika i zapovjednika pješačke satnije, operativnog časnika u pješačkoj bojni, voditelja operativnog pododsjeka pješačke i motorizirane bojne, zamjenika zapovjednika motorizirane bojne, zapovjednika mehanizirane bojne te nakon školovanja obnašao sam dužnost časnika za planiranje pješaštva i voditelja odsjeka za vojnu suradnju i CIMIC koju obnašam trenutno. Kroz svoju karijeru sudjelovao sam na nebrojeno vježbi što nacionalnih što međunarodnih gdje sam obnašao dužnosti ocjenjivača, operativnog časnika bojne i zamjenika ili zapovjednika bojne kao i dužnosti u organizacijskim elementima vježbe kao časnik za scenario, časnika za kontrolu vježbe u EXCON elementu. Oženjen sam i imam troje prekrasne djece od 25, 22 i 7 godina. Volim čitati znanstvene knjige i članke po pitanju međunarodnih odnosa, volim igrati košarku i skijati. Završavam sveučilišni diplomski studij Međunarodni odnosi i diplomacija na međunarodnom sveučilištu Libertas na kojem sam dao sve ispite te je u tijeku završetak diplomskog rada i obrana.

● RADNO ISKUSTVO

01/04/2020 – TRENUTAČNO – Karlovac, Hrvatska

PUKOVNIK KOPNE NE VOJSKE – MORH

Kao voditelj odsjeka za vojnu suradnju i CIMIC u Odjelu za planiranje G5 zapovjedništva kopnene vojske odgovoran sam za vođenje odsjeka i za vođenje i nadzor odjela za planiranje G5 zapovjedništva kopnene vojske u izočnosti načelnika odjela za planiranje. Glavne zadaće su mi vođenje, koordinacija i nadzor odsjeka za međunarodnu vojnu suradnju te planiranje, koordinacija i nadzor provedbe međunarodne vojne suradnje u Hrvatskoj kopnenoj vojsci, raščlamba i predlaganje aktivnosti vojno-vojne suradnje s bilateralnim partnerima u sklopu bilateralnih i multilateralnih projekata na razini kopnene vojske, potom planiranje, priprema, koordinacija i sudjelovanje u provedbi međunarodnih aktivnosti kopnene vojske iz svog funkcionalnog područja u cilju postizanja interoperabilnosti s NATO, unutarnje interoperabilnosti sastava Hrvatske kopnene vojske i interoperabilnosti kopnene vojske s ostalim granama i zapovjedništvima OS RH. Nadalje odgovornost mi je koordinacija prikupljanja, raščlambe i sistematizacije potreba i interesa ustrojbenih cjelina zapovjedništva kopnene vojske i podređenih postrojbi kopnene vojske i bilateralnih partnera te predlaganje istih u budućim planovima suradnje. Jedna od ključnih zadaća mi je i koordinacija civilno vojne suradnje i veza u planiranju i provedbi operacija ili zadaca CIMIC.

● OBRAZOVANJE I OSPOSOBLJAVANJE

15/09/2014 – 18/09/2017 – Uliva bana Ivana Karlovića 16, Gospić, Hrvatska

STRUČNI PRVOSTUPNIK JAVNE UPRAVE – Veleučilište "Nikola Tesla"

www.velegs-nikolatesla.hr

03/09/2018 – 25/06/2019 – Ilica 256b, Zagreb, Hrvatska

TREĆA RAZINA SLJEDNO RASTUĆE ČASNIČKE IZOBRAZBE "INTERGRANSKA ZAPOVJEDNO STOŽERNA IZOBRAZBA" – Hrvatsko vojno učilište "Dr. Franjo Tuđman"

Diplomski rad: Operativni koncept kopnene vojske

Izvrstan (4,87) | <http://www.morh.hr>

11/09/2000 – 29/03/2001 – Ilica 256b, Zagreb, Hrvatska

DRUGA RAZINA SLJEDNO RASTUĆE IZOBRAZBE NAPREDNA ČASNIČKA IZOBRAZBA – Hrvatsko vojno učilište "Petar Zrinski"

<http://www.morh.hr>

04/12/2017 – 08/12/2017 – RAKITJE, Zagreb, Hrvatska

TEČAJ OSNOVA PREGOVARANJA – HKoV-OSMVO

29/09/2009 – 01/10/2009 – Zagreb, Hrvatska

MTT CIMIC COURSE-TRAINING MODULE – Multinational CIMIC Group

29/01/2009 – 30/01/2009 – Oberammergau, Njemačka

ACO TACEVAL FORCE PROTECTION EVALUATOR – NATO SCHOOL

20/04/2008 – 25/04/2008 – Austrija

OCC E&F EVALUATOR – NATO SHAPE with Austrian Armed Forces International Centre

● JEZIČNE VJEŠTINE

Materinski jezik/jezici: **HRVATSKI**

Drugi jezici:

	RAZUMIJEVANJE		GOVOR		PISANJE
	Slušanje	Čitanje	Govorna produkcija	Govorna interakcija	
ENGLESKI - 90% PO ALCPT	C2	C2	C1	C1	C1

Razine: A1 i A2: temeljni korisnik; B1 i B2: samostalni korisnik; C1 i C2: iskusni korisnik

● DIGITALNE VJEŠTINE

Internet | MS Office (Word Excel PowerPoint) | Rad na raunalu | Društvene mreže | Word | Microsoft Word | Windows | Microsoft PowerPoint | Timski rad | Informacije i komunikacija (pretraivanje interneta) | Prilagodljivost | S lakom prihvacam i rješavam nove izazove kroz koje napredujem | Sposobna raditi u timu | Priprema i oblikovanje prezentacija (MS PowerPoint) | Komunikacijski programi (Skype Zoom TeamViewer) | Dobro organizirana | Sposobna sam simultano obavljati poslove i projekte | Snažljiva u organizaciji timova ili grupa i u suradivanju s istima

● **VJEŠTINE UPRAVLJANJA I RUKOVOĐENJA**

Zapovjednik 1. Mehanizirane bojne "Tigrovi"

Dužnost zapovjednika bojne obnašao sam od 01. listopada 2016. do 30. lipnja 2018. godine. Tijekom zapovjedanja bojnom glavna zadaća bila mi je pripremiti bojnu i kompletnu borbenu grupu za ocjenjivanje što je i uspješno provedeno početkom IV tromjesečja 2017. godine te je borbena grupa ušla u bazen deklariranih NATO snaga od 01. siječnja 2018. godine. Uz dužnost zapovjednika bojne obnašao sam i dužnost zapovjednika vojarne pk. Predrag Matanović vdje sam aktivno sudjelovao u razvoju i izgradnji infrastrukture vojarne 21. stolneća.

Zamjenik zapovjednika bojne "Vukovi"

Dužnost zamjenika zapovjednika bojne obnašao sam od 01. svibnja 2011. do 30. rujna 2016. godine.

Čelnik Operativnog mentorskog i za vezu tima u Afganistanu

Kao čelnik OMLT i mentor zapovjednika bojne bio sam u Afganistanu od 05. rujna 2010. do 21. ožujka 2011. godine gdje sam za svoj rad u operaciji od strane čelnika OMLT 3. brigade 209. korpusa ANA brigadir Hellenthala ocjenjen s ocjenom OUTSTANDING.

Voditelj operativnog pododsjeka pješačke bojne

Dužnost voditelja operativnog pododsjeka bojne obnašao sam u 1. pješačkoj bojni 1. gbr "Tigrovi" od 01. svibnja 2005. do 31. listopada 2007. godine kada se postrojba preustrojava i spaja s drugim brigadama te me raspkređuju za voditelja operativnog pododsjeka u 1. motoriziranoj bojni "Vukovi" od 01. studenog 2007. do 30. travnja 2011. godine

Mentor operativnog časnika u pješačkoj bojni ANA

Član prvog Hrvatskog OMLT bio sam od 30. lipnja 2006. do 28. siječnja 2007. godine gdje sam obnašao dužnost mentora voditelja operativnog pododsjeka bojne i njegove djelatnike u pododsjeku te povremeno mentoriranje zapovjednika satnije tijekom operacija 3. bojne 1. brigade 209. korpusa ANA.